

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Головний редактор — Сенченко М.
Заступниці головного редактора — Давидова І,
Васьківська О., Гуцол Г.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (голова редколегії), Україна
Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф. (заступниця голови редколегії), Україна
Асєєв Г. — д-р техн. наук, проф., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок П. — д-р техн. наук, проф., Україна
Кулешов С. — д-р іст. наук, проф., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Матрюхін Г. — д-р іст. наук, проф., Росія
Нешитой В. — д-р техн. наук, проф., Республіка Білорусь
Теремко В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Трищук О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шемаєва Г. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 5 від 28.05.2020).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 16.05.2016 № 515).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editor-in-Chief — Senchenko M.
Deputy Editors — Davydova I., Vaskivska O., Gutsol G.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Senchenko M. — Dr Sc. (technics), Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Davydova I. — Dr Sc. (social communication), Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Aseyev G. — Dr Sc. (technics), Prof., Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Kirychok P. — Dr Sc. (technics), Prof., Ukraine
Kuleshov S. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Prof., USA
Markova V. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Matriukhin G. — Dr Sc. (history), Prof., Russia
Neshitoy V. — Dr Sc. (technics), Prof., Republic of Belarus
Teremko V. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Trishchuk O. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Shemaieva H. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 5 from 28.05.2020).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 515 of May 16, 2016).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Коронавірус — біологічна зброя світової гібридної війни 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

БУРЯК С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2019 року 12

ЖИГУН Т., УСТІННИКОВА Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників
видань України у 2019 році 20

ТАТАРИНОВА Л. Аудіокнига. Тенденції розвитку 2020 року 27

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ОНИЩУК М. COVID-19: український вимір
(за матеріалами вітчизняних і зарубіжних ЗМІ) 31

ДОЯР Л. Алгоритм застосування історії як деструктивного фактора
в комунікаційних системах 40

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

Сторінки біографії головного редактора часопису "Вісник Книжкової палати" 46

CONTENT

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Coronavirus is a biological weapon of the world hybrid war 3

BOOK SCIENCE. PUBLISHING

BURYAK S. Book publishing activity in Ukraine following the results of 2019 12

ZHYHUN T., USTINNIKOVA T. Analysis of the delivery state
of Ukrainian publications mandatory copies in 2019 20

TATARINOVA L. Audiobook. Development trends in 2020 27

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ONYSHCHUK M. COVID-19: The Ukrainian dimension
(according to domestic and foreign media) 31

DOIAR L. The algorithm of the application of history as a destructive
factor in communication systems 40

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

Editor-in-Chief biography pages Bulletin of the Book Chamber 46

УДК 343.341:623.458]:578.834](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).3-11

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Коронавірус — біологічна зброя світової гібридної війни

У статті розглянуто питання ведення гібридної війни в умовах пандемії. Її суть становлять три мирні революції: перша, технологічна, полягає у стрімкому розвитку нових технологій і застосуванні їх на практиці; друга — у зміні системи управління країнами — від ліберального глобалізму до інтегрального управління як конвергенції капіталістичної та соціалістичної систем управління; третя — революція у фінансово-кредитній сфері, суть якої полягає у скасуванні доларового пріоритету як резервної валюти.

Докладно проаналізовано фундаментальні причини світової кризи. З'ясовано, що процес зміни технологічних устроїв відбувається раз на пів століття й супроводжується технологічною революцією, котра знецінює значну частину виробничого та людського капіталу, викликаючи глибоку економічну кризу й депресію.

Сучасна ситуація характеризується накладанням процесів зміни технологій і системи господарювання, наслідком чого стає резонансне посилення кризових явищ. Типова для зміни технологій гонка озброєнь із загостренням військово-політичної напруженості переходить у світову війну, що є закономірною фазою зміни системи господарювання.

Досліджено зброю гібридної війни й з'ясовано, що для ефективного розроблення базисних технологій придатні високоточна ракетна, цільова біологічна, кібернетична й інформаційно-когнітивна зброя, котра вражає стратегічні об'єкти, системи управління, населення та свідомість супротивника.

Розглянуто передумови пандемії коронавірусу як біологічної зброї та механізми її застосування в гібридній війні. Проаналізовано наслідки: створення паніки населення для дезорганізації управління й руйнування економіки й, врешті-решт, — для знецінення активів мільйонів інвесторів і громадян та подальшого їх скуповування глобальним олігархатом.

Ключові слова: гібридна війна; коронавірус; пандемія; економіка; депресія; система господарювання; капітал; капіталізм; соціалізм

Постановка проблеми. Складовими частинами гібридних війн є організаційні війни [1] і війни із застосуванням "жорсткої сили" — військової агресії. Дослідники й американські стратеги стверджують, що "сучасні гібридні війни, по суті, утворюються завдяки послідовним крокам поступового перетікання й поєднання таких елементів: дипломатичні (політичні) заходи (diplomacy — D), інформаційні впливи та війни (information — I), військова агресія, охоплюючи військо, у тому числі миротворче, втручання (military — M), економічні погрози та санкції (economics — E)".

Саме як DIME-конфлікти характеризує гібридні війни НАТО, про що неодноразово на пресконференціях та в інтерв'ю 2014 р. зауважував командувач Альянсу в Європі генерал Ф. Брідлав. Послідовна або змішана дія цілеспрямованих дипломатичних, інформаційних, воєнних та економічних дій, що

зумовлюють "гібридність", дає змогу вести не лише асиметричні війни проти держав, а й залучати населення до нових форм протестів проти влади — так звані поведінкові конфлікти [2].

У серпні 2014 р. генерал Ф. Брідлав надав розгорнуте інтерв'ю провідній німецькій газеті Welt, в якому, зокрема, зазначив: "Наша суттєва проблема насправді — новий вид ведення війни. Ми працюємо над цим. На військовому жаргоні це називається DIME: дипломатія, інформація, збройні сили, економіка" [3].

Мета статті — проаналізувати аспекти ведення гібридної війни в умовах пандемії коронавірусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. DIME-конфлікти — це і є сучасні гібридні війни. Якщо раніше можна було чітко відокремити політичний примус та озброєні зіткнення, звичайну війну й терористичні операції, фінансово-економічні диверсії та партизанську герилью, то нині ці форми проти-

стояння інтегрувалися в єдиний, часом нероздільний конгломерат. Проте сьогодні варто вести мову про DIMET-конфлікти, в яких до зазначених складників додається й технологічний — технологічні впливи (Т).

Світова система господарювання увійшла у стан стагнації: це вже навіть не режим із загостренням, коли транснаціональні банки (ТНБ) і корпорації (ТНК) прагнуть уникнути своїх зобов'язань чи мінімізувати їх, провокуючи фінансові катастрофи у планетарному масштабі. Це — хаос гібридної війни.

Світова економіка згортається під впливом нового засобу масового ураження й когнітивного пригнічення — пандемії страху людства перед коронавірусом. Сьогодні стають відомими факти використання сучасних біоінженерних технологій для синтезу небезпечних для людини вірусів, а також моделювання можливих соціальних, економічних і політичних наслідків від поширення хвороб.

Результати таких "ділових ігор" уряди й спецслужби подають у форматі цільових доповідей із гіпотетичними сценаріями. Нині це схоже на заздалегідь виконану роботу на випередження. Є підстави вважати, що таємний "науковий пошук" у галузі вірусології відбувається за координації сучасних замовників прогнозних доповідей.

Розшифрування технології поширення "геному" чергового витка гібридної війни дає змогу досягнути суть усіх її аспектів: біологічного, політико-економічного та інформаційного.

Нинішня пандемія — рукотворна чи ні — це криза, створена на користь суб'єктів світової гри для розв'язання власних завдань. Під прикриттям санітарних форс-мажорних обставин глобальну економіку не лише керовано опустили в рецесію, а й сформували нову економічну реальність. Відбувається докорінна перебудова системи економічних зв'язків і відносин. Аби зрозуміти логіку катастрофічних подій, що вразили сьогодні Україну й світ, та спрогнозувати їх подальше розгортання, слід відштовхуватися від розуміння довгострокових закономірностей економічного розвитку.

Фундаментальні причини світової кризи

За калейдоскопом подій, що здаються випадковими й не пов'язаними одна з одною, часто ховається об'єктивна закономірність. Її розуміння допомагає передбачати кризи, своєчасно їх блокувати й навіть використовувати з конструктивною метою.

"Фундаментальною особливістю сучасного періоду є структурна перебудова світової економіки, зумовлена зміною технологічних устроїв і системи господарювання. Життєві цикли цих макроекономічних, технологічних та інституціональних цілісностей виявляються як довгі хвилі Кондратьєва й вікові цикли накопичення капіталу Аррігі. Властиві цим процесам закономірності визначають епохальні зміни, що періодично відбуваються, опосередковані технологічними та соціальними революціями, економічними кризами й світовими війнами" [4].

Процес зміни технологічних устроїв відбувається раз на пів століття й супроводжується технологічною

революцією, що знецінює значну частину виробничого та людського капіталу, викликаючи глибоку економічну кризу й депресію. Вихід із неї на чергову довгу хвилю економічного зростання потребує державного стимулювання інвестиційної та інноваційної активності в перспективних напрямках зростання нового технологічного устрою. Досі під впливом ліберальної ідеології, котра не припускає державного втручання в економіку, це стимулювання відбувалося за допомогою гонки озброєнь, що виправдовувало різке зростання державних витрат на наукові дослідження й дослідно-конструктивні розроблення та супроводжувалося загостренням військово-політичної напруженості у світі.

Останнім історичним прикладом такої ситуації є гонка ракетно-космічних озброєнь між США і СРСР, що дала потужний поштовх розвитку інформаційно-комунікаційних технологій й електронної промисловості, утворивши ядро нового технологічного устрою, що розширювалося аж до початку нинішнього століття.

Процес зміни системи господарювання відбувається раз на століття й супроводжується соціальними революціями та світовими війнами, що опосередковують зміну інститутів управління відтворенням економіки. Причиною цих потрясінь є прагнення владної еліти країни-лідера зберегти глобальну гегемонію в умовах втрати конкурентоспроможності внаслідок появи ефективнішої системи управління розвитком економіки в одній з периферійних країн (у цьому разі — Китай). Вона створює новий центр світової економіки, розширене відтворення якого поступово витісняє старий і формує новий віковий цикл накопичення капіталу [4].

Останніми історичними прикладами цих процесів є Перша та Друга світові війни, розв'язані спецслужбами Великої Британії для взаємного знищення Росії та Німеччини. Саме в цих двох державах англійська владна еліта вбачала головних конкурентів її геополітичному пануванню. Проте внаслідок соціалістичної революції та утворення СРСР, а також перетікання капіталу з Європи до США, сформувалися два різновиди нової — ефективнішої — системи управління розвитком економіки у планетарних масштабах.

На зміну колоніальній системі господарювання прийшла імперська з глобальними вертикально інтегрованими науково-виробничими структурами відтворення економіки. Англійський віковий цикл накопичення капіталу змінив американський, що завершив формування після розпаду світової системи соціалізму.

Сучасна ситуація характеризується накладанням процесів зміни технологій і системи господарювання, наслідком чого стає резонансне посилення кризових явищ. Типова для зміни технологій гонка озброєнь із загостренням військово-політичної напруженості переходить у світову війну, що є закономірною фазою зміни системи господарювання.

З погляду історичних аналогій, нинішнє десятиліття подібне до Великої депресії, що передувала

Другій світовій війні. Хоча завдяки колосальному грошовому впливанню емітенти світових валют змогли пом'якшити структурну кризу й уникнути різкого падіння виробництва, економіки провідних країн світу перебувають у стані тривалої стагнації. Примножені за десятиліття втрати потенційного внутрішнього валового продукту (ВВП) можна порівняти зі збитками від падіння виробництва в 1930-ті рр., котрі подолали доволі швидко [5].

Нинішня світова криза посилює несприятливу економічну ситуацію, й нинішні втрати ВВП, мабуть, перевищать показники відповідного періоду минулого століття. Якщо вихід із Великої депресії стався швидко та стрімко завдяки колосальному зростанню державного попиту через мілітаризацію економіки напередодні та під час світової війни, то гібридний конфлікт, що відбувається сьогодні, ведеться насамперед у сфері гуманітарних технологій і не потребує виробництва великої кількості зброї та військової техніки. Він не супроводжується гігантськими втратами населення й матеріального багатства, а отже, зростанням витрат на його відновлення. Водночас не варто недооцінювати загрози людству, що виникають через глибокі структурні зміни світової економіки.

У минулому столітті владна еліта Великої Британії намагалася зберегти глобальну гегемонію, провокуючи війни між своїми головними конкурентами: Японії проти Росії; Німеччини з Австро-Угорщиною проти Росії та СРСР; Японії проти США. Щоб стримати розвиток Сполучених Штатів Британська імперія в 1930-ті рр. навіть ввела ембарго на імпорту американських товарів. У наш час до тих самих засобів вдається верхівка США щодо китайської продукції: американські спецслужби провокують конфлікти між своїми головними конкурентами, підштовхуючи В'єтнам та Японію на конфлікт із Китаєм, формуючи русофобські режими на пострадянському просторі задля руйнування історичної Росії [4].

Ця аналогія вкрай повчальна, оскільки відбиває об'єктивні закономірності структурних змін світової економіки, що впливають на рефлекси владної еліти англосакського світу. Попередній період зміни системи господарювання пов'язаний із Першою світовою війною, внаслідок якої було зруйновано всі євразійські імперії (Російську, Німецьку, Австро-Угорську, Османську й Китайську). Водночас зміцнилися США, Японія та Велика Британія, що досягла піку могутності своєї світової колоніальної імперії.

Нинішній період зміни системи господарювання розпочався з перебудови в СРСР, що завершилася його розпадом, як, власне, і світової системи соціалізму. Зміцнилися водночас Китай, Індія і передусім США, що досягли піку могутності своєї глобальної фінансово-корпоративної системи.

Отже, в першій фазі перехідного періоду панівна країна чинної системи господарювання досягає піку могутності, а еволюційна межа цієї системи повністю розкривається у глобальній гегемонії зазначеної держави. Виникає ілюзія "кінця історії", але, насправді,

закінчується лише життєвий цикл наявної системи господарювання, що переходить у "добу застою". Одночасно на периферії світової економіки зароджується принципово нова, ефективніша система інститутів управління її відтворенням і розвитком.

У наступній фазі відбувається перехід до нової системи господарювання. Зокрема, внаслідок Другої світової війни було зруйновано Британську колоніальну імперію та сформовано нову двополосну систему господарювання з центрами в СРСР і США. Можна припустити, що сучасна ситуація руйнування чинного світового ладу ліберальної глобалізації в інтересах Сполучених Штатів супроводжуватиметься формуванням нової системи господарювання, розвиток якої відбуватиметься в конкуренції інтеграційних структур із центрами в Китаї та Індії, за умови збереження значного впливу Європейського Союзу (ЄС), США і Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) [4].

Попри перемогу у двох світових війнах Британська імперія розпалася, досягнувши піку могутності до середини минулого століття. Це сталося через цілковиту відсталість створеної нею системи колоніального управління, що за здатністю забезпечувати розвиток економіки виявилася на порядок менш ефективною, ніж інститути нової системи господарювання, сформовані в СРСР і США. Останні сьогодні опинилися в подібному стані. Досягши піку могутності після розпаду СРСР, Сполучені Штати безнадійно програють економічне змагання Китаю, що створив на порядок ефективнішу модель управління розвитком економіки. *Імперська система* господарювання поступається місцем *інтегральній* — з істотно складнішою змішаною системою управління розвитком економіки.

Поєднуючи державне планування й ринкову самоорганізацію, державний контроль за рухом грошей і приватне підприємництво, інтегруючи інтереси всіх соціальних груп навколо *мети підвищення добробуту населення*, КНР демонструє рекордні темпи зростання інвестиційної та інноваційної активності, понад 30 років лідируючи у світі за темпами економічного піднесення. Якщо в економіці США, попри п'ятикратне збільшення обсягу грошової маси за останнє десятиліття, виразні стагнаційні процеси, то КНР поєднує максимальні рівні монетизації, норми накопичення й темпи зростання економіки. Американська фінансова олігархія, що орієнтується на максимізацію поточного прибутку, поступається за ефективністю управління розвитком економіки китайським комуністам, які використовують ринкові механізми для зростання виробництва та інвестицій і підвищення народного добробуту, а також індійським націоналістам, які створили власний варіант інтегральної системи управління розвитком економіки з демократичною політичною системою.

Усі країни — від В'єтнаму до Ефіопії, — котрі формують конвергентні моделі, що поєднують соціалістичну ідеологію й державне планування з ринко-

вими механізмами та приватним підприємництвом, регулюючи їх для підвищення виробництва, демонструють випереджальний стійкий розвиток на тлі стагнації провідних капіталістичних країн. Американський віковий цикл накопичення капіталу змінюється азійським, а центр світової економіки зміщується в Південно-Східну Азію [4].

Особливості сучасної світової кризи

З огляду на невблаганні закони світового соціально-економічного розвитку, США приречені на поразку в розв'язаній ними торговельній війні з КНР. Проте американська владна еліта намагатиметься боротися за глобальне лідерство всіма доступними методами, нехтуючи нормами міжнародного права. Втім, останнє вона вже зруйнувала внаслідок:

- ігнорування норм Світової організації торгівлі (СОТ) у торговельній війні з Китаєм;
- порушення Статуту ООН через озброєну агресію на Балканах і Близькому Сході;
- організації держпереворотів у країнах Європи та Південної Америки;
- порушення Статуту МВФ через фінансові санкції проти Росії;
- розроблення біологічної зброї, поширення кібертероризму, нарощення військової присутності в інших країнах і космосі всупереч міжнародним конвенціям;
- фінансування релігійного екстремізму та неонацизму для маніпулювання терористичними організаціями;
- арештів майна й викрадення "непідвладних" громадян інших країн.

Цілковито відповідно до теорії, цю війну ініціює владна еліта США, аби утримати глобальну гегемонію в умовах формування на порядок ефективнішої системи управління розвитком економіки в КНР. Залишається відкритим питання, до якої межі можуть дійти американські лідери у злочинах проти людства, у прагненні захистити лідерські позиції?

Світові конфлікти суттєво відрізняються за технологіями: Друга світова була війною моторів і надала потужний імпульс розвитку автомобілебудування й промисловості органічного синтезу, що склало ядро нового технологічного устрою. До середини 1970-х рр. він досяг меж зростання, й відтак розпочався процес його заміщення наступним технологічним устроєм, ядро якого склали мікроелектронна промисловість та інформаційно-комунікаційні технології. Доктрина "зоряних воєн" і розгорнута США гонка озброєнь в ракетно-космічній сфері суттєво стимулювали його зростання, що тривало аж до початку нинішнього століття.

Зброя гібридної війни

Сьогодні відбувається процес заміщення технологічного устрою наступним, ядро якого становлять цифрові, нано- та біоінженерні технології. Як і раніше, його каталізує нарощення військового потенціалу, проте базисні технології нового технологічного устрою істотно відрізняються від попередніх. Для стимулювання їх розроблення якнайкраще підходять високо-

точна ракетна, цільова біологічна, кібернетична й інформаційно-когнітивна зброя, що вражає стратегічні об'єкти, системи управління, населення й свідомість супротивника.

Нині можемо легко помітити застосування цих видів зброї: високоточної — у бойових діях; біологічної — у формі пандемії коронавірусу; кібернетичної — у кібератаках проти об'єктів фінансової та енергетичної інфраструктури; когнітивної — у соціальних мережах. За неможливості застосування ядерної та хімічної зброї сучасна світова війна набуває гібридного характеру й передбачає широке використання фінансових, торговельних, дипломатичних засобів. США маніпулюють перевагою в усіх перелічених сферах, прагнучи втримати панівну позицію у світовій економіці через нейтралізацію супротивника.

Проти Росії розв'язано війну на фінансовому фронті у формі санкцій, жертвою яких стала, зокрема, алюмінієва промисловість разом із належними "Русалу" гідроелектростанціями, контроль над якими перейшов до американських "партнерів". Наступна мішень — "Роснефть", котру вже частково контролює західний менеджмент. Арешти активів ворожих Вашингтону російських юридичних і фізичних осіб, блокування грошових переказів, заборони на укладання угод із ними здійснюються широким фронтом в усій доларовій зоні. Майже трильйон доларів вивезеного з Росії капіталу перебуває "в полоні" англосакських офшорів [4].

Інструменти торговельної війни було використано й для послаблення Китаю, проти якого Вашингтон, порушуючи норми СОТ, увів додаткові імпорتنі мита на загальну суму 300 млрд дол., а також санкції щодо провідних виробників комп'ютерної техніки. Методом торговельної війни, апробованої у 1980-ті рр. проти СРСР, стало обвалення Саудівською Аравією цін на нафту, спровоковане американськими агентами впливу для підірвання торговельного балансу Росії. Додатково до цього Саудівська Аравія розпочала відкритий демпінг нафти на європейському ринку з метою витіснення з нього російських компаній, щодо яких США одночасно ввели санкції.

Прикладом застосування кібернетичної зброї стала аварія на іранській атомній електростанції (АЕС), котру спричинив комп'ютерний вірус, упроваджений у систему автоматизованого управління технологічним процесом. Інший приклад — виведення з ладу системи управління електропостачанням столиці Венесуели Каракаса 7 березня 2019 р. для провокації безладів та організації державного перевороту. Щохвилини фахівці Агентства національної безпеки (АНБ) США здійснюють кілька кібернетичних атак по цілях на територіях Китаю, Росії, Венесуели та інших країн, неконтрольованих Вашингтоном. Про глобальну мережу прослуховування телефонних розмов, вбудовані в комп'ютери "жучки" годі й говорити [4].

Цього року відкрився новий фронт світової гібридної війни — із застосуванням біологічної зброї. На думку багатьох китайських і російських експертів, коронавірус синтезований і вкинута у китайський

Ухань американськими спецслужбами. Розроблення біоінженерних технологій у військових цілях було очікуваним "драйвером" розвитку нового технологічного устрою. Про можливість синтезування вірусів, що мають цільову вражаючу дію проти людей певної раси, віку або статі, вчені Пушинського наукового центру Російської академії наук (РАН) зазначали ще 1996 р., обґрунтовуючи потребу створення й ухвалення програми біологічної безпеки Росії. "Перші ластівки" у вигляді лихоманки Ебола, атипової пневмонії й, можливо, пташиного грипу, давно пролетіли [4].

Ще 2010 р. Фонд Рокфеллера розробив сценарій вірусної пандемії, що реалізується нині. Немає сумнівів, що у великій мережі розкиданих світом американських таємних біолабораторій висококласні інженери "кують" біологічну зброю. Зокрема, на території України розміщено 13 таких об'єктів, де учені проводять дослідження під контролем Пентагону. Розроблення та застосування біозброї прискорює розвиток сучасної біоінженерної промисловості, стимулюючи попит на медичні наукові дослідження й прилади, нові вакцини й ліки. Охорона здоров'я як провідна галузь нового технологічного устрою дістає додатковий імпульс для розвитку.

Масштабне введення карантинних заходів і обмежень на пересування громадян — це потужний поштовх до вдосконалення інформаційних технологій та обчислювальної техніки, адже стрімко зростає попит на послуги електронної торгівлі, дистанційної освіти, устаткування для роботи вдома та у віддаленому режимі. Держави інвестують гігантські кошти в облаштування громадських місць засобами відеореєстрації, що дають змогу стежити за населенням, розпізнавати осіб, контролювати їх переміщення та стан здоров'я. На цій основі формуються системи штучного інтелекту, що оперують великими даними, для опрацювання яких потрібні суперкомп'ютери й надпотужні програмні засоби. Це, зі свого боку, прискорює розвиток нанотехнологій для виробництва обчислювальної техніки відповідної продуктивності, компактності й енергоефективності.

Гонка озброєнь, як завжди в період технологічної революції, розгортається в перспективних напрямках формування нового технологічного устрою. Вона становить загрозу існуванню людства, коли технології "дозрівають" до розроблення зброї масового ураження, потрапляючи до рук аморальних політиків.

Яскравим прикладом такого злочину проти людства є атомні бомбардування Хіросіми й Нагасакі. Застосування коронавірусу, що вражає мільйони людей, свідчить про рецидив цієї злочинної діяльності на сучасній технологічній основі.

Відмінністю від атомного бомбардування японських міст є зворотний ефект біологічної зброї, що вражає населення не лише супротивника, а й власне. Можна припустити, що владна верхівка США, або так звана "глибинна держава", має додаткові мотиви її застосування відносно підконтрольної Вашингтону частини світу. Після терактів 11 вересня 2001 р. у

Нью-Йорку силові структури істотно зміцнилися, вишовши з-під контролю суспільства та діставши широкі повноваження. Тоді виправданням цієї часткової узурпації влади та обмеження громадянських свобод стала "війна" зі світовим тероризмом, котру фінансують і спрямовують ті самі американські спецслужби.

Біозброя та обмеження прав громадян

Пандемія надає ширші можливості для обмеження громадянських свобод аж до їх повної ліквідації. Зміна технологічних устроїв супроводжується знеціненням капіталу й депресією, зміна системи господарювання — це й зниженням ефективності інститутів регулювання відтворення економіки та політичною кризою.

Для утримання контролю над ситуацією панівній верхівці потрібні легальні підстави для обмеження прав громадян. Це вкрай актуально в умовах світової гібридної війни, за допомогою якої ляльководи американської владної еліти позбавляють людей волі дій і конфіскують їхні активи. Згорання фінансових пухирів та обвалення фінансового ринку знецінює активи десятків мільйонів американських громадян, для нейтралізації потенційного протесту яких ідеально підходить карантинний режим.

Не забуватимемо й про традиційну прихильність англосакської владної еліти до *ідеології мальтузіанства*, що *обґрунтовує потребу скорочення населення заради збереження середовища для "золотого мільярда"*. Саме Фонд Рокфеллера та Б. Гейтс підтримують і фінансують націлені на розв'язання цього завдання глобальні проекти скорочення народжуваності й стерилізації жінок. На хвилі нинішньої пандемії Б. Гейтс просуває програму тотальної вакцинації населення з використанням новітніх технологій біопрограмування та стерилізації [6].

Передумови пандемії коронавірусу та хто за ними стоїть

Розслідування фактів, котрі передували пандемії коронавірусу, свідчить, що ці процеси готували заздалегідь і системно. Хронологія операції "COVID-19" веде відлік від 2010 р., коли було оприлюднено доповідь Фонду Рокфеллера й Глобальної мережі бізнесу "Сценарії для майбутнього технологій і міжнародного розвитку". В одному зі сценаріїв доповіді під назвою на кшталт спецоперацій таємних служб США з голлівудських блокбастерів — Lock Step ("Крок блокування"), по суті, репрезентовано модель глобальної дестабілізації за допомогою пандемії вірусу [4].

Журнал Nature Medicine 2015 р. рапортував про успішний спільний лабораторний експеримент американських і китайських мікробіологів зі створення гібридної форми коронавірусу кажанів, здатної заражати людину. "Дослід підтвердив гіпотезу про можливість прямого зараження людини коронавірусом кажанів", — зазначалось у статті, підписаній 15 авторами, 13 з яких працюють в Університеті Північної Кароліни в Чапел-Гілл, а ще 2 — у провідній

лабораторії спеціальних патогенів і біобезпеки Уханського інституту вірусології. До того ж було наголошено, що "попри тимчасовий мораторій, котрий уряд США наклав на фінансування досліджень із посилення функцій патогенів, охоплюючи віруси грипу MERS і SARS, роботи в цьому напрямі здобули спеціальний дозвіл і були продовжені".

Компанія ABC News з'ясувала, що восени минулого року медичні підрозділи військової розвідки США попереджали Д. Трампа про наслідки коронавірусу, проте що стоїть за "кулісою" його створення й про що "попереджали" автори прогнозних доповідей, оприлюднених упродовж останнього десятиліття, зокрема й напередодні оголошення епідемії?

Привертає увагу змістовна точність прогнозів і сценарного моделювання, організованого структурами, пов'язаними з великим капіталом: "У 2012 р. вибухнула найбільша пандемія, на яку світ чекав протягом багатьох років. На відміну від H1N1 2009 р. (вірус свинячого грипу), цей новий штам грипу виявився вкрай небезпечним. Навіть окремі країни, що підготувалися до такої пандемії, були уражені захворюванням, а в масштабах планети вірус зашкодив майже 20% населення. 8 мільйонів померли в перші 7 місяців після появи нового штаму".

Оскільки доповідь було підготовлено відразу після світової фінансової кризи 2008 р. і до моменту її публікації наслідків ще не здолали, автори вважали вірогідним швидкий перехід до катастрофічного сценарію. Проте політика "кількісного пом'якшення" виявилася результативною: після безпрецедентного грошового накачування фінансовий ринок стабілізувався й розпочав зростати. Ймовірно, сили, що цього разу маніпулюють ним, вирішили, що не втримають ситуацію й натиснули на спусковий гачок біологічної війни, на яку спишуть збитки збанкрутілих громадян, корпорацій і держав.

Не тільки Фонд Рокфеллера розробляв сценарій цієї катастрофи: Б. Гейтс неодноразово вів мову про наближення пандемії, зауваживши у виступі 2015 р., що світ не "готовий до наступної епідемії". У 2018 р. у дискусії, організованій Массачусетським медичним товариством і журналом *New England Journal of Medicine*, Б. Гейтс зазначив, що пандемія може статися протягом найближчого десятиліття й навів результати аналітики Інституту моделювання хвороб. Вони свідчили, що новий грип здатний убити 30 мільйонів осіб упродовж шести місяців. А 18 жовтня 2019 р. — коли ще не було зафіксовано жодного випадку коронавірусу — у Нью-Йорку Центр безпеки у сфері охорони здоров'я при Університеті імені Джона Гопкіна (наразі саме за допомогою його ресурсу світ відстежує динаміку епідемії) у партнерстві зі Всесвітнім економічним форумом і Фондом Біла та Мелінди Гейтс провів захід "Подія 201" про реагування на пандемію високого рівня. Зустріч відбулася як стратегічна гра, що передбачала моделювання процесу поширення пандемії стійкого вірусу, котрий передається повітряно-краплинним шляхом, а також

під час рукоштовань та інших тактильних контактів. Особливістю вірусу, за сценарієм стратегічної гри, був брак ефективної вакцини й висока смертність населення, насамперед категорій з ослабленим імунітетом [6].

Доречно також згадати, що 2011 р. вийшов у прокат, а згодом був широко розкритий блокбастер "Зараження", покликаний підготувати панічні очікування населення заразитися смертельно небезпечною легеневою хворобою, що нестримно поширюється й передається повітряно-краплинним шляхом.

Синхронно з лідерами громадської думки до змодельованої пандемії розпочали готуватися й міжнародні фінансові інститути. Зокрема, ще в червні 2017 р. з'явилася інформація про те, що Світовий банк випустив спеціалізовані бонди для фінансової підтримки країн, що розвиваються, як канал екстреної допомоги у разі (увага!) пандемії.

Яка мета гібридної війни?

Виникає запитання: з якою метою було докладено значних зусиль за участю надзвичайно впливових структур? Запитання, зрозуміло, риторичне. Щоб відповісти на нього, подивимося на образ майбутнього, наведений у зазначеній доповіді Фонду Рокфеллера: *"Під час пандемії національні лідери світу посилюють свої повноваження й встановили найсуворіші правила та обмеження. Навіть після того, як пандемія пройшла, цей авторитарний контроль і нагляд за громадянами та їхньою діяльністю залишилися й навіть посилюються. Щоб захистити себе від поширення дедалі глобальніших проблем — від пандемії і транснаціонального тероризму до екологічних криз та зростання злиденності, — світові лідери стали правити жорсткіше"* [4].

Транзит суспільства до "чудового нового світу" потребує відповідної трансформації державних устроїв, перегляду місця й ролі карально-репресивних інструментів національних систем управління, прозора натякає рокфеллерівський прогноз. Як по написаному тепер і відбувається: встановлення тоталітарного контролю, що подекуди супроводжується формальним введенням надзвичайного стану; безпрецедентні заходи нагляду над усіма сферами економічної та господарської активності; підпорядкування громадського організму суворим правилам в ім'я безпеки.

В усіх "пророцтвах" — від доповіді до фільму — було оголошено, що епідемія виходитиме саме з Китаю — країни, котра репрезентувала світові нову високоєфективну й привабливу модель організації продуктивних сил і виробничих відносин. Саме цю — найефективнішу — систему господарювання, що явила світу економічне диво XXI століття, організатори вірусно-психологічної атаки прагнуть торпедувати.

Є дані про те, що паніку в Ухані, підтриману світовими ЗМІ, збурювали агенти впливу США в китайському керівництві для провокації хаосу та організації державного перевороту. Однак уряд Китай-

ської Народної Республіки з честю вийшов із цього випробування, зупинивши поширення пандемії, й зі ще більшим ентузіазмом взявся за відновлення виробництва, торгівлі та зовнішніх зв'язків. Конструкції нової системи господарювання зміцнилися завдяки посиленню дисципліни всіх соціальних груп, мобілізації ресурсів, солідарної відповідальності, а також підвищення авторитету влади, воля якої продемонструвала непохитність [6].

Отже, спочатку — "пристрілювання" через прогностичну доповідь, за п'ять років — перший успішний експеримент, а після — ще п'ятиріччя, що руйнує економіку й домогосподарства, — пандемія. І все це без гармат, військових та армій — як реакція владної еліти США на фінансово-економічну кризу 2007—2009 рр. і загрозу втратити глобальну гегемонію внаслідок зміцнення світової позиції КНР на хвилі формування нового технологічного устрою і ядра нового вікового циклу накопичення капіталу в Південно-Східній Азії.

Наведена логічна послідовність фактів та опис смислового поля кризи підтверджує обґрунтованість трактування *коронавірусу як біологічної зброї*, а пандемії — як ключової кампанії світової гібридної війни, спроможної стати спусковим гачком для глобальних змін.

Ця гіпотеза цілком укладається у традиції англосакської владної еліти. Для розв'язування Першої світової війни було організовано вбивство кронпринца Австро-Угорщини, а ініціатори Другої світової — американські й англійські спецслужби — допомогли Муссоліні та Гітлеру не лише прийти до влади, а й утримати її у протистоянні з генералітетом, а також розпочати війну, принісши в жертву Чехію, Польщу та інших європейських союзників.

Ці провокації мали фатальні наслідки, запускаючи безповоротні процеси глобальних змін, а їх виконавці втягували владних осіб у ухвалення зумовлених заведеними порядками рішень із катастрофічними наслідками. Як по нотах було розіграно рішення глав Австро-Угорської, Російської та Німецької імперій про початок Першої світової війни після політичного вбивства в Сараєво.

Дії Гітлера з узурпації влади в Німеччині, а згодом — із розв'язування війни в Європі також прораховувалися й укладалися в логіку її "замовників". Останні готували та запускали ланцюгову реакцію військових конфліктів таємно не лише від народів, які брали в них участь, а й від парламентів та урядів, змушених приймати зумовлені політичною логікою рішення.

Укинувши коронавірус і розкрутивши панічні настрої, організатори гібридної війни поставили національні уряди перед потребою діяти чітко за сценарієм Фонду Рокфеллера. Гравці, які мали "таємне знання", безпосередньо перед обваленням ринку перевели свої капітали з цінних паперів у цінні метали, зміцнивши позиції та підготувавшись до скуповування здешевілих активів. Ймовірно, вони також вплинули на продовження роботи над корона-

вірусом, всупереч офіційному припиненню цієї наукової програми американським урядом, а також сприяли транспортуванню штаму в Ухань.

Цілком можливо, що фінансовий олігархат США приносить у жертву найуразливіші верстви американського населення, щоб паралізувати жахом смерті від коронавірусу протест мільйонів громадян, які втратили активи та заощадження. Ймовірно, американська "глибинна держава" про це просто не подумала, перш ніж організувати експеримент із коронавірусом. Так само, як англійська "глибинна держава", потураючи перед Другою світовою війною Гітлеру, не думала про майбутні жертви бомбардувань Лондона і розгром британської армії у Франції.

Утім, далеко не завжди фатальні за історичними наслідками провокації досягають бажаних для їх організаторів результатів. Світові війни ініціюють країни, владна верхівка яких прагне зберегти панівну позицію в межах чинної системи господарювання й накопиченого капіталу у виробництвах чинного технологічного устрою. Проте перемагають у цих конфліктах держави, що спромоглися своєчасно сформувати інститути нової системи господарювання та опанувати базові виробництва нового технологічного устрою. Для них у цей період відкривається можливість зробити економічний стрибок, раніше за інших "осідлати" чергову довгу хвилю Кондратьєва й запустити новий віковий цикл накопичення капіталу.

Минулу світову війну спровокували англійські спецслужби для утримання глобального панування Великої Британії. Переможцями в ній стали СРСР і США, що зуміли швидко розвинути базові виробництва нового технологічного устрою завдяки створенню ефективнішої системи управління, заснованої на інститутах нової системи господарювання. Можливості мобілізації ресурсів вертикально інтегрованими міністерствами та корпораціями для організації виробництва, відповідно, в СРСР та США були набагато вищими, ніж в архаїчних колоніальних імперіях Західної Європи з їх сімейними фірмами й зніженою аристократією.

На першому етапі війни Германия легко розгромила європейські держави завдяки концентрації ресурсів у корпоративно-адміністративних структурах Третього Рейху. Проте створена в СРСР система народногосподарського планування виявилась ефективнішою: маючи на порядок нижчий виробничий потенціал, ніж в об'єднаній фашистами Європі, Радянський Союз знищив людиноненависницьку модель нової системи господарювання у формі нацистської корпоративної держави.

Світові війни минулого століття мали на меті захоплення територій, принаймні з боку головних агресорів — Німеччини та Японії, що прагнули до розширення життєвого простору для своїх націй через поневолення решти людства.

Нинішню світову гібридну війну розгортає владна еліта США — за контроль над світовою економікою, передусім її фінансовою системою. Завдяки приватизації функції емісії світової валюти американ-

ська олігархія має можливості експлуатувати людство за допомогою обміну створюваних нею фіатних грошей на реальні матеріальні блага й активи.

Метою цієї агресії є завершення процесу ліберальної глобалізації, в межах якої всі країни мають забезпечити вільне використання долара як світової валюти та обмін на неї національних товарно-матеріальних цінностей і активів. З огляду на це, бойові дії в нинішній гібридній війні відбуваються не за допомогою гармат, танків, кораблів і літаків, як у минулому столітті, а завдяки цільовому використанню фінансових інструментів, торговельних обмежень, кібератак і маніпулювання суспільною свідомістю.

Збройні сили застосовують у завершальній фазі бойових дій із каральною метою для остаточної деморалізації вже переможеного супротивника, тоді як біологічна зброя має насамперед викликати паніку населення для дезорганізації управління й руйнування економіки, та, врешті-решт, — для знецінення активів мільйонів інвесторів і громадян та подальшого їх скуповування глобальним олігархатом.

Що означатиме перемога англосаксів у гібридній війні для України та окупованих країн?

Перемога в цій війні для США означала б повсюдне формування маріонеткових режимів, від яких потрібно не так багато:

- суворе дотримання рекомендацій МВФ із забезпечення відкритості економіки й вільного руху капіталу з відмовою від створення національної системи управління грошовою емісією;
- приватизація державних підприємств на користь американських корпорацій;
- передавання американським агентам контролю над ЗМІ й телекомунікаціями;
- придбання американської військової техніки й перебування в кільватері зовнішньої політики уряду Сполучених Штатів.

Американській імперії не потрібно вводити окупаційні війська в підконтрольні країни: вишколена у навчальних закладах США та Великої Британії тубільна владна еліта з ентузіазмом виконує вказівки Вашингтона та отримує частину доходу від експлуатації національного багатства американським капіталом. Натомість західні куратори звільняють її від турботи про розвиток національної економіки, котрою опікуються вже іноземні інвестори.

Як переконує досвід багаторічного контролю США над латиноамериканськими країнами, Вашингтону достатньо тримати своїх агентів на керівних постах Центрального банку, міністерств фінансів, оборони й закордонних справ, аби проводити у власних інтересах макроекономічну, оборонну та зовнішню політику. Її типовими прикладами в сучасний період є контрольовані США режими управління Україною, Грузією, Іраком, Бразилією та багатьма іншими державами, зокрема й членами ЄС.

Економічні наслідки "м'якої" окупації порівнянні зі збитками, що їх зазнали захоплені країни під час світових воєн минулого століття. Наприклад, економічні втрати Росії в період підконтрольного Ва-

шингтону ельцинського режиму подібні до наслідків гітлерівської агресії. Проте на відміну від фашистської Німеччини, що на окупованих територіях зазнавала значних збитків у живій силі й техніці, американська владна еліта здобула контроль над трильйонами вивезених із пострадянського простору капіталу й активів без жодних втрат.

Гібридна війна вигідніша й комфортніша, ніж озброєні конфлікти минулого століття. Вона чудово вкладається в бізнес-логіку американської владної еліти, силові структури та впливові клани якої наживаються на окупованих країнах:

- ЦРУ — на наркотрафіковій з підконтрольних США Афганістану й Колумбії;
- Пентагон — на торгівлі нафтою з розгромлених американськими військовими Іраку та Лівії;
- сімейство Байденів — на приватизації українських газових родовищ;
- сімейство Бушів — на нафтових родовищах Кувейту.

І це лише окремі приклади. Американські банки й корпорації перетравлюють активи та ресурси окупованих країн, макроекономічна політика яких забезпечує надходження на користь США значної частини національного доходу. Їхніх підприємств примушують до використання американських технологій. Американські колекції поповнюються унікальними експонатами з розграбованих музеїв. Медичні клініки отримують людські органи з держав, занурених у хаос, для трансплантації багатим пацієнтам. Утім, найбільше заробляє олігархія США, маніпулюючи фінансовими ринками підконтрольних держав. Навіть з облігацій зубожілої України підопічні Сороса примудряються вичавлювати до 60% річних.

Неоколоніальна експлуатація периферійних країн за допомогою валютно-фінансових і цінових інструментів нееквівалентного зовнішньоекономічного обміну є характерним елементом американського циклу накопичення капіталу. Однак його зворотним боком стає зубожіння підконтрольних США країн, що тягне виснаження глобальних відтворювальних контурів системи господарювання. Попри надприбутковість американської агресії на Близькому Сході, у країнах СНД, Латинській Америці, в цій гібридній війні Сполучені Штати приречені на поразку через вичерпані можливості системи управління до забезпечення стійкого економічного зростання й підвищення добробуту населення.

Зубожіння та деградація країн — жертв світової гібридної війни (Ірак, Лівія, Україна, Грузія), розв'язаної Вашингтоном, є наочним свідченням падіння ефективності американоцентричної імперської системи господарювання на тлі успішного розвитку держав, інтегрованих КНР у межах проєкту "Один пояс — один шлях" (Індокитай, Пакистан, Монголія, Шрі-Ланка, Ефіопія).

Для утримання глобального панування американська владна еліта повсюдно руйнує відтворювальні контури неконтрольованих нею країн за допомогою застосування зазначених інструментів гібридної війни,

але водночас не ставить завдання створення нових можливостей для розвитку підконтрольних держав, передаючи їх в експлуатацію своїм корпораціям.

Вибивши китайців із низки африканських країн лихоманкою Ебола, американці не взялися добудувати започатковані КНР об'єкти соціальної, транспортної та інженерної інфраструктури, обмежившись встановленням контролю над джерелами їх національного доходу.

Відрізавши від Росії Україну, американські магіонетки не замінили розірвані коопераційні зв'язки й

згорнуті інвестиційні проекти новими, а натомість передали найприбутковіші об'єкти української економіки американсько-європейському капіталу. Для народів периферійних країн різниця в перспективах вбудовування в інтеграційні структури нової системи господарювання чи неокolonіальної експлуатації американськими корпораціями стає дедалі очевиднішою.

Імперська система господарювання, що втратила ефективність, руйнується в міру становлення й розширення механізмів відтворення нової — інтегральної — системи господарювання.

Список використаної літератури

1. Сенченко Н. Четвертая мировая организационная война / Н. Сенченко. — Киев : Лира-К, 2020. — 432 с. — (Серия "Четвертая мировая латентная война").
2. Савінова Н. Моделювання поведінкового конфлікту як елементу сучасного DIME-конфлікту / Н. Савінова // Інформація і право. — 2014. — № 3 (12). — С. 17—24.
3. *Speech of General Philip M. Breedlove at Opening remarks by Supreme Allied Commander, Europe—NATO. Chiefs of Defence Meeting, 23 Jan. 2014.* — Mode of access: <https://www.youtube.com/watch?v=LHT1s7tcYxk>. — Title from the screen.
4. Глазьев С. Доклад о глубинных причинах нарастающего хаоса и мерах по преодолению экономического кризиса / С. Глазьев. — Режим доступа: <https://glazev.ru/articles/11-analitika-i-prognozy/78774-doklad-o-glubinnnykh-prichinakh-narastajushhego-khaosa-i-merakh-po-preodole-niju-jekonomicheskogo-krizisa>. — Загл. с экрана.
5. Сенченко Н. Невидимая война: биологическое оружие / Н. Сенченко. — Киев : Лира-К, 2019. — 215 с. — (Серия "Четвертая мировая латентная война").
6. *Bill Gates has been warning of a global health threat for years.* — Mode of access: <https://www.businessinsider.com/people-who-seemingly-predicted-the-coronavirus-pandemic-2020-3>. — Title from the screen.

Mykola Senchenko

Coronavirus is a biological weapon of the world hybrid war

The article considers the issue of conducting a hybrid war in a pandemic. Its essence consists of three peaceful revolutions: the first, technological, is the rapid development of new technologies and their application in practice; the second — in the change of the system of governing countries — from liberal globalism to integrated governance, as the convergence of capitalist and socialist systems of government; the third is the revolution in the financial and credit sphere, the essence of which is the overthrow of dollar dominance as a reserve currency.

The fundamental causes of the global crisis are analyzed in detail. It was found that the process of changing technological systems occurs every half century and is accompanied by a technological revolution that devalues much of productive and human capital, causing a deep economic crisis and depression.

The current situation is characterized by the imposition of processes of change in technology and management system, resulting in a resonant intensification of the crisis. Typical for the change of technology, the arms race with the escalation of military and political tensions turns into a world war, which is a natural phase of change in the economic system.

Weapons of hybrid warfare have been studied and it has been found that high-precision missile, targeted biological, cybernetic and information-cognitive weapons that affect strategic objects, control systems, population and enemy consciousness are best suited for the development of basic technologies.

The preconditions of the coronavirus pandemic as a biological weapon and the mechanisms of its use in hybrid warfare are considered. The consequences are analyzed: the creation of panic in the population to disrupt governance and destroy the economy and, ultimately, to devalue the assets of millions of investors and citizens in order to buy the global oligarchs.

Keywords: hybrid war; coronavirus; pandemic; economy; depression; management system; capital; capitalism; socialism

References

1. Senchenko N. (2020). *Chetvertaya mirovaya organizacionnaya vojna*. Kiev: Lira-K.
2. Savinova N. (2014). Modelyuvannya povedinkovogo konfliktu yak elementu suchasnogo DIME-konfliktu. *Informaciya i pravo*, 3 (12), pp. 17—24.
3. *Speech of General Philip M. Breedlove at Opening remarks by Supreme Allied Commander, Europe—NATO.* (2020). Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=LHT1s7tcYxk>.
4. Glazev S. (2020). *Doklad o glubimyh prichinah narastayushhego haosa i merah po preodoleniyu ekonomicheskogo krizisna*. Available at: <https://glazev.ru/articles/11-analitika-i-prognozy/78774-doklad-o-glubinnnykh-prichinakh-narastajushhego-khaosa-i-merakh-po-preodole-niju-jekonomicheskogo-krizisa>.
5. Senchenko N. (2019). *Nevidimaya vojna: biologicheskoe oruzhie*. Kiev: Lira-K.
6. *Bill Gates has been warning of a global health threat for years.* (2020). Available at: <https://www.businessinsider.com/people-who-seemingly-predicted-the-coronavirus-pandemic-2020-3>.

Надійшла до редакції 19 травня 2020 року

УДК 655.4(477)''2019''(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).12-20

Світлана Буряк,

завідувач відділу статистичного моніторингу

та аналізу друку Книжкової палати України,

e-mail: stat@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5767-2284>**Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2019 року**

В аналітичному огляді розглянуто та проаналізовано сучасний стан випуску книг і брошур в Україні у 2019 році, подано загальну характеристику книговидання у 2018—2019 роках. Визначено кількісні та якісні показники, проаналізовано стан українського книговидання у 2019 році за асортиментом видавничої продукції, її мовною та територіальною ознаками. Наведено статистичні дані щодо випуску книг і брошур провідними вітчизняними видавництвами різної форми власності, в тому числі сфери управління Держкомтелерадіо. Аналітичний огляд проведено на основі статистичних даних, опублікованих у статистичному збірнику "Друк України (2018)" та зведених статистичних звітах про випуск в Україні неперіодичних видань у 2018—2019 роках.

Ключові слова: статистичний облік; видавнича продукція; кількісні показники; аналіз випуску видань; видавництва; видавнича діяльність; книговидання; статистичні дані

Постановка проблеми. Книга, що була і залишається невід'ємною частиною національної культури, пам'яткою матеріальної й духовної культури, свідком значущих історичних подій, і в сучасних умовах розвитку суспільства відіграє важливу роль, слугуючи основним джерелом накопичення знань і забезпечення духовних та інформаційних потреб людства.

На основі показників випуску книжкової продукції проаналізуємо та порівняємо розвиток книговидання в Україні впродовж 2018—2019 років.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. З метою інформування суспільства про тенденції розвитку вітчизняної видавничої сфери в науково-практичному журналі "Вісник Книжкової палати" систематично публікуються статистичні дані про випуск у нашій країні друкованих видань [3], що розміщені й на сайті Книжкової палати України в рубриці "Друк України" [2]; також щороку випускається статистичний збірник "Друк України" [1]. Питання розвитку книгознавства, книжкової справи, книги та бібліографії розглянуто у працях українських науковців М. Сенченка [4], О. Афоніна, М. Тимошика.

Одним із провідних інтернет-ресурсів, що пропонує аналітику українського та світового книговидання, огляди книжкового ринку, висвітлює іноземний досвід у цій галузі, є культурно-видавничий проект "Читомо".

Метою дослідження є аналіз адміністративних даних випуску видавничої продукції суб'єктами видавничої діяльності у 2018—2019 роках за асортиментом, накладом, тематикою, цільовим призначенням, мовною ознакою, що різнобічно характеризує динаміку книговидання за окреслений період. Це дає можливість проаналізувати та порівняти статистичні дані випуску книг і брошур в Україні та забезпечити суспільство даними, що характеризують явища й процеси, котрі відбуваються у вітчизняній книговидавничій сфері.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали, звіти про випуск неперіодичних видань у 2018—2019 роках, статистичний збірник "Друк України (2018)".

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2019 році у Книжкову палату України надійшло й зареєстровано 24 416 назв книг і брошур загальним тиражем 61 250,6 тис. пр., що порівняно з даними 2018 року становить: за назвами — 108%, за тиражами — 130,3%. За результатами 2019 року на одного мешканця України припадає 1,46 книги (2018 року — 1,11 книги, 2017 року — 1,06 книги). Авторефератів дисертацій видано 5360 друк. од. тиражем 553,8 тис. пр. Їхній випуск за кількістю назв збільшився на 29 друк. од., або на 0,5%, тиражі — на 5,1 тис. пр., або на 0,9%. Авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук надійшло 1140 друк. од. тиражем 119,9 тис. пр., тобто 21,3% загальної кількості назв і 21,7% загального тиражу цього асортименту друкованої продукції; кандидата наук — 4220 друк. од. (78,7%) тиражем 433,9 тис. пр. (78,3%).

Образотворчих видань випущено 1115 друк. од. тиражем 2528,3 тис. пр., порівняно з 2018 роком кількість видань зменшилася на 252 друк. од., тираж — на 745,1 тис. пр., у тому числі книжкових образотворчих видань — 1102 друк. од. тиражем 2476,3 тис. пр., порівняно з 2018 роком їхня кількість зменшилася на 166 друк. од., або на 13,1%, тиражі — на 602,0 тис. пр., або на 19,6%. Різноманіттям відзначився випуск дитячих образотворчих видань. Їхня кількість становить 677 друк. од. тиражем 1902,6 тис. пр. (60,7% загальної кількості назв і 75,3% загального тиражу), у тому числі: навчальні та методичні видання — 154 друк. од. тиражем 450,3 тис. пр.; книжки-іграшки — 176 друк. од. тиражем 346,9 тис. пр.; книжки-розмальовки — 347 друк. од. тиражем 1105,4 тис. пр.; комікси — 168 друк. од. тиражем 384,1 тис. пр.

Образотворчих альбомів, каталогів виставок та фотоальбомів випущено 257 друк. од. тиражем

189,6 тис. пр., порівняно з 2018 роком їх кількість збільшилася на 5 друк. од., або на 2%, тиражі знизилася на 157,6 тис. пр., або на 45,4%, у тому числі: альбомів — 105 друк. од. тиражем 88,5 тис. пр.; каталогів виставок — 74 друк. од. тиражем 39,4 тис. пр.; фотоальбомів — 76 друк. од. тиражем 59,7 тис. пр. Аркушевих образотворчих видань випущено 13 назв тиражем 52,0 тис. пр., що становить 1,2% загальної кількості назв і 2,1% загального тиражу. Порівняно з 2018 роком кількість назв зменшилася на 86 друк. од., тиражі — на 143,1 тис. пр.

Картографічних видань випущено 159 друк. од. тиражем 1145,8 тис. пр., порівняно з 2018 роком за

назвами їхня кількість зменшилася на 23 друк. од. (12,6%), а тиражі зросли на 695,6 тис. пр. (254,5%).

Нотних видань надійшло до Книжкової палати України 214 друк. од. тиражем 56,0 тис. пр., порівняно з даними 2018 року кількість назв залишилася такою самою (100%), тиражі зросли на 4,6 тис. пр. (8,9%). Домінують серед нотних видань твори вокальної музики: 100 назв тиражем 28,1 тис. пр., або 46,7% загальної кількості назв і 50,2% загального тиражу. Творів інструментальної музики надійшло 59 назв тиражем 11,8 тис. пр., відповідно 27,6 і 21,1%.

Загальні дані про випуск неперіодичних видань у 2019 році наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Загальні дані про випуск неперіодичних видань

Види видань	2018		2019			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2018 року	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2018 року
Книги і брошури	22 612	47 022,1	24 416	108,0	61 250,6	130,3
Автореферати дисертацій	5 331	548,7	5 360	100,5	553,8	100,9
Образотворчі видання	1 367	3 273,4	1 115	81,6	2 528,3	77,2
Картографічні видання	182	450,2	159	87,4	1 145,8	254,5
Нотні видання	214	51,4	214	100,0	56,0	108,9

У 2019 році порівняно з 2018 роком у загальному асортименті книг і брошур спостерігалася зростання як за назвами, так і за тиражами: книг — на 1715 друк. од. (9,1%), тиражів — на 6497,6 тис. пр. (17,3%); брошур — на 89 друк. од. (2,4%), тиражів — на 7730,9 тис. пр. (82,4%); видань у палітурці — на 1536 друк. од. (118,4%), тиражів — на 2879,1 тис. пр. (12,6%); видань в обкладинці — на 268 друк. од. (1,9%), тиражів — на 11 349,4 тис. пр. (46,8%); випуск нових видань зріс на 1813 друк. од. (8,5%), тиражів — на 16925,4 тис. пр.

(41,9%); перекладних видань — на 436 друк. од. (12,4%), тиражів — на 473,6 тис. пр. (6,1%). Зафіксовано зростання випуску за назвами та скорочення тиражів серійних видань: кількість назв зросла на 385 друк. од. (9,9%), а тиражі скоротилися на 267,8 тис. пр. (2,9%). Спостерігається зниження випуску як за назвами, так і за тиражами книг і брошур з електронним додатком: їх менше на 16 друк. од., (61,5%) тиражі скоротилися на 22,6 тис. пр. (88,6%) (табл. 2).

Таблиця 2

Загальна характеристика випуску книг і брошур

Види видань	2018		2019			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2018 року	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2018 року
Усього, у т. ч.:	22 612	47 022,1	24 416	108,0	61 250,6	130,3
<i>Книги</i>	18 859	37 644,2	20 574	109,1	44 141,8	117,3
% відношення до кількості назв, тиражу	83,4	80,1	84,3		72,1	
<i>Брошури</i>	3 753	9 377,9	3 842	102,4	17 108,8	182,4
% відношення до кількості назв, тиражу	16,6	19,9	15,7		27,9	
<i>У палітурці</i>	8 360	22 760,6	9 896	118,4	25 639,7	112,6
% відношення до кількості назв, тиражу	37,0	48,4	40,5		41,9	
<i>В обкладинці</i>	14 252	24 261,5	14 520	101,9	35 610,9	146,8
% відношення до кількості назв, тиражу	63,0	51,6	59,5		58,1	
<i>Нові видання</i>	21 335	40 367,3	23 148	108,5	57 292,7	141,9
% відношення до кількості назв, тиражу	94,4	85,8	94,8		93,5	

Продовження таблиці 2

Перевидання	1 277	6 654,8	1 268	99,3	3 957,9	59,5
% відношення до кількості назв, тиражу	5,6	14,2	5,2		6,5	
Серійні видання	3 906	9 193,9	4 291	109,9	8 926,1	97,1
% відношення до кількості назв, тиражу	17,3	19,6	17,6		14,6	
Перекладні видання	3 507	7 820,8	3 943	112,4	8 294,4	106,1
% відношення до кількості назв, тиражу	15,5	16,6	16,1		13,5	
Книги і брошури з електронним додатком	26	25,5	10	38,5	2,9	11,4
% відношення до кількості назв, тиражу	0,1	0,1	0,04		0,0005	

Понад половину (55,7%) книг і брошур за тиражними групами (табл. 3) надруковано тиражем до 0,5 тис. пр., порівняно з аналогічними даними 2018 року кількість назв зменшилася на 80 друк. од., або на 0,6%, а тиражі — на 113,1 тис. пр., або на 3,4%. Найпопулярнішими у цій групі є наукові видання (43,7%); навчальна та методична література для закладів вищої освіти, що становить 34,0% загальної кількості; науково-популярні видання (18,5%). Видань тиражем від 0,5 до 1 тис. пр. випущено 10,4% загальної кількості назв і 3,9% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв збільшилась на 112 друк. од. (4,6%), тиражі — на 83,1 тис. пр. (3,6%). У цій групі домінують нормативні та виробничо-практичні (48,5%), офіційні (13,8%) і бібліографічні видання (11%). Видань тиражем від 1 до 5 тис. пр. випущено 25,8% загальної кількості назв і 28% загального тиражу, порівняно з 2018 роком їхня кількість збільшилась за назвами на 1399 друк. од. (28,5%), за тиражами — на 3498,4 тис. пр. (25,7%); у цій групі переважають література для дітей та юнацтва (56%), навчальні та методичні (29,5%), релігійні видання (10,6%). Видання тиражем від 5 до 10 тис. пр. становлять 3,3% загальної кількості назв і 10,3% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв знизилася на 3 друк. од. (0,4%), тиражі зросли на 91,2 тис. пр. (1,5%); у цій групі домінують видання для організації дозвілля (48,1%), художня зарубіжна література (32%), довідкові видання (15,9%). Видання тиражем від 10 до 50 тис. пр. становлять 3% загальної кількості назв і 24,8% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 139 друк. од. (23,5%), тиражі — на 3399,5 тис. пр. (28,8%); у цій групі переважають видання для дітей дошкільного віку (42,1%), художня література (38%). Тиражем від 50 до 100 тис. пр. випущено 0,2% загальної кількості назв і 7,1% загального тиражу, що на 16 друк. од. (36,4%) більше, ніж у 2018-му, відповідно, тираж зріс на 1287,9 тис. пр. (42,3%); у цій групі надавалася перевага підручникам і посібникам для 5—9 класів (89,5%). Видань тиражем понад 100 тис. пр. випущено 0,2 і 20,7% загальної кількості назв і загального тиражу, порівняно з позаминулим роком кількість назв зросла на 8 друк. од. (20,5%), тиражі — на 5981,5 тис. пр. (89,4%). У цій групі переважають підручники і посібники для 10—11 класів (92,4%).

Без зазначення тиражів у випускних даних і формах звітності надійшло 316 друк. од., що становить у відсотковому відношенні до загальної кількості назв 1,3%.

Таблиця 3

Розподіл випуску книг і брошур за тиражними групами

Тиражна група	2018		2019			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2018 року	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2018 року
Усього	22 612	47 022,1	24 416	108,0	61 250,6	130,3
до 0,5 тис. пр.	13 675	3 284,0	13 595	99,4	3 170,9	96,6
до 1,0 тис. пр.	2 437	2 310,0	2 549	104,6	2 393,1	103,6
до 5,0 тис. пр.	4 909	13 637,6	6 308	128,5	17 136,0	125,7
до 10,0 тис. пр.	813	6 236,5	810	99,6	6 327,7	101,5
до 50,0 тис. пр.	592	11 816,2	731	123,5	15 215,7	128,8
до 100,0 тис. пр.	44	3 045,2	60	136,4	4 333,1	142,3
понад 100,0 тис. пр.	39	6 692,6	47	120,5	12 674,1	189,4
без зазначення тиражів	103	—	316	306,8	—	—

Аналіз видавничої продукції за тематичними розділами (табл. 4) підтверджує, що в її загальному масиві домінує література політичної та соціально-

економічної тематики — 5872 друк. од. загальним тиражем 9469,4 тис. пр. (24% загальної кількості назв і 15,5% загального тиражу). Порівняно з 2018 роком

кількість назв зросла на 384 друк. од., або на 7%, тиражі — на 5814,3 тис. пр., або на 159,1%. На другій сходинці — література з освіти та культури — 5417 друк. од. тиражем 36 627,8 тис. пр. (22,2% загальної кількості назв і 59,8% загального тиражу). Порівняно з 2018 роком кількість назв збільшилася на 644 друк. од., або на 13,5%, тиражі — на 7892,2 тис. пр., або на 27,5%. Далі — художня література: 4737 друк. од. тиражем 6294,5 тис. пр. (19,6 і 10,3%), порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 734 друк. од., або на 18,3%, тиражі — на 1087,8 тис. пр., або на 20,9%. Технічної літератури надійшло 1911 друк. од. тиражем 1441,4 тис. пр. (7,8% і 2,4%), порівняно з 2018 роком кількість назв зменшилася на 500 друк. од. (20,7%) тиражі зросли на 440,4 друк. од., або на 44%.

В асортименті книжкового потоку за цільовим призначенням (табл. 5), як і раніше, переважають книги соціально значущої тематики. Як за назвами, так і за тиражами лідирують видання навчальної та методичної літератури (7895 друк. од. тиражем 37 280,1 тис. пр.), що у відсотковому відношенні до загальної кількості назв становить 32,3 і 60,9% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв збільшилася на 669 друк. од., або на 9,3%, тиражі — на 7643,7 тис. пр., або на 25,8%. Наукові видання посідають другу позицію за кількістю назв (4786 друк. од., тобто 19,6% загальної кількості назв), що збільшилася на 99 друк. од. (2,1%), за тиражами (1259,0 тис. пр., тобто 2,1% загального тиражу), що скоротилися на 5,5 тис. пр. (0,4%), поступаються літературно-художнім (третє місце). Літературно-художніх видань надруковано 4737 друк. од. загальним тиражем 6294,5 тис. пр., що становить у відсотковому відношенні до загальної кількості назв 19,6% і 10,3% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 734 друк. од., або на 18,3%, тиражі —

на 1087,8 тис. пр., або на 20,9%. Видань для дітей та юнацтва (четверте місце) випущено 2390 друк. од. тиражем 4987,3 тис. пр. (9,8 і 8,1%), порівняно з 2018 роком кількість назв збільшилася на 390 друк. од. (19,5%), тиражі зменшилися на 568,5 тис. пр. (10,2%). Науково-популярних видань (п'яте місце) надруковано 2385 друк. од. тиражем 3222,6 тис. пр. (9,8 і 5,3%), відповідно до 2018 року їхня кількість зросла за назвами на 688 друк. од. (40,5%), а за тиражами — на 890,6 тис. пр. (38,2%).

У 2019 році 74,3% загальної кількості назв (18 142 друк. од.) і 85,7% загального тиражу (52 513,2 тис. пр.) книг і брошур випущено українською мовою (табл. 6). Кількість назв порівняно з 2018 роком збільшилася на 1285 друк. од. (7,6%), тиражі зросли на 14 405,8 тис. пр. (37,8%). Мовами національних меншин книг і брошур видруковано 3626 друк. од. тиражем 5658,1 тис. пр., тобто 14,9% загальної кількості назв і 9,2% загального тиражу. Порівняно з 2018 роком кількість назв збільшилася на 150 друк. од., або на 4,3%, а тиражі, навпаки, зменшилися на 1008,8 тис. пр., або на 15,1%; російською мовою випущено 3449 друк. од. тиражем 5424,5 тис. пр., що становить 14,1 і 8,9% загальної кількості назв і загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 196 друк. од. (6%), тиражі скоротилися на 681,7 тис. пр. (11,2%). Серед книг і брошур, випущених іноземними мовами, найбільше надруковано англійською — 582 друк. од. тиражем 1431,3 тис. пр. (2,4 і 2,3%) (порівняно з 2018 кількість назв зросла на 124 друк. од., або на 27,1%, тиражі — на 762,2 тис. пр., або на 113,9%), та польською — 33 друк. од. тиражем 27,8 тис. пр. (відповідно до 2018 року кількість назв знизилася на 12 друк. од., або 26,7%, тиражі — на 34,2 тис. пр., або 55,2%).

Таблиця 4

Випуск книг і брошур за укрупненими тематичними розділами

Тематичні розділи	2018		2019			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2018 року	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2018 року
Усього	22 612	47 022,1	24 416	108,0	61 250,6	130,3
Політична і соціально-економічна література	5 488	3 655,1	5 872	107,0	9 469,4	259,1
Природничо-наукова література	1 125	481,9	1 333	118,5	624,8	129,7
Технічна література	2 411	1 001,0	1 911	79,3	1 441,4	144,0
Сільськогосподарська література	477	765,1	293	61,4	137,5	18,0
Медицина. Охорона здоров'я	754	684,9	888	117,8	715,9	104,5
Фізична культура і спорт	129	61,4	164	127,1	105,4	171,7
Література з освіти та культури	4 773	28 735,6	5 417	113,5	36 627,8	127,5
Друк у цілому. Книгознавство. Преса. Поліграфія	220	118,5	212	96,4	49,4	41,7
Мистецтво. Мистецтвознавство	341	222,7	368	107,9	228,6	102,6
Література з філологічних наук	875	515,2	816	93,3	409,1	79,4
Художня література. Фольклор	4 003	5 206,7	4 737	118,3	6 294,5	120,9
Література для дітей	2 000	5 555,8	2 390	119,5	4 987,3	89,8
Література універсального змісту	16	18,2	15	93,8	159,5	876,4

Випуск книг і брошур за цільовим призначенням

Розділи цільового призначення	2018		2019			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2018 року	Тираж, тис. пр.	% відношення до 2018 року
Усього	22 612	47 022,1	24 416	108,0	61 250,6	130,3
Наукові видання	4 687	1 264,5	4 786	102,1	1 259,0	99,6
Науково-популярні видання	1 697	2 332,0	2 385	140,5	3 222,6	138,2
Нормативно-практичні видання	453	455,9	409	90,3	308,4	67,6
Офіційні видання	1 281	322,1	589	46,0	224,9	69,8
Громадсько-політичні видання	87	85,2	117	134,5	5 398,9	6 336,7
Навчальні та методичні видання	7 226	29 636,4	7 895	109,3	37 280,1	125,8
Літературно-художні видання	4 003	5 206,7	4 737	118,3	6 294,5	120,9
Видання для дітей та юнацтва	2 000	5 555,8	2 390	119,5	4 987,3	89,8
Довідкові видання	475	569,3	431	90,7	534,6	93,9
Інформаційні видання	16	6,2	14	87,5	4,4	71,0
Видання для видавців і книгорозповсюджувачів	3	0,7	3	100,0	1,1	157,1
Бібліографічні видання	117	22,5	116	99,1	23,5	104,4
Видання для організації дозвілля	174	780,2	213	122,4	985,3	126,3
Рекламні видання	1	0,1	3	300,0	101,1	101 100,0
Література релігійного змісту	392	784,5	328	83,7	624,9	79,7

Таблиця 6

Випуск книг і брошур мовами народів світу

Мова видання	2018		2019	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	22 612	47 022,1	24 416	61 250,6
Азербайджанська	—	—	1	0,1
Англійська	458	669,1	582	1 431,3
Арабська	2	1,5	5	1,5
Білоруська	2	0,4	1	0,1
Болгарська	4	3,4	3	3,7
Гагаузька	2	0,4	3	0,5
Грецька	2	0,5	4	2,1
Давньогрецька	—	—	1	0,1
Іврит	2	0,6	1	0,3
Іспанська	12	10,1	3	4,3
Італійська	1	1,0	5	1,6
Кримськотатарська	4	1,2	4	1,2
Латинська	1	0,5	—	—
Молдовська	6	1,8	8	2,6
Німецька	88	405,4	28	60,7
Польська	45	62,0	33	27,8
Португальська	1	0,3	—	—
Російська	3 253	6 106,2	3 449	5 424,5
Румунська	33	42,4	56	96,0
Русинська	1	0,2	3	1,2
Словацька	9	3,2	3	0,7
Старослов'янська (церковнослов'янська)	4	1,0	2	1,3
Угорська	26	39,4	33	37,9
Українська	16 857	38 107,4	18 142	52 513,2
Французька	17	69,1	8	7,8
Чеська	5	0,9	1	0,3
Японська	1	0,3	1	0,2
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	1 776	1 493,8	2 036	1 629,6

В асортименті друкованої продукції 193,4% загальної кількості видань за назвами і 10,3% загального тиражу становить художня література. Українською мовою випущено 3131 друк. од., або 66,1% загальної кількості назв, тиражем 4158,5 тис. пр., або 66,1% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 612 друк. од. (24,3%), тиражі — на 1126,1 тис. пр. (37,1%); російською мовою — 1193 друк. од. (25,2%) тиражем 1932,0 тис. пр. (30,7%), порівняно з 2018 роком кількість видань зросла на 44 друк. од. (3,8%), тиражі скоротилися на 85,3 тис. пр. (4,2%) (табл. 7).

Дитячої літератури (табл. 8) надруковано 2390 друк. од. тиражем 4987,3 тис. пр., що становить

9,8% загальної кількості назв і 8,1% загального тиражу. Її випуск за кількістю назв порівняно з 2018 роком зріс на 390 друк. од., або на 19,5%, тиражі скоротилися на 568,5 тис. пр., або на 10,2%. Середній тираж дитячої літератури 2019 року становив 2,1 тис. пр. (2018 року — 2,8 тис. пр., 2017 р. — 2,9 тис. пр., 2016 року — 2,4 тис. пр.). Українською мовою випущено 1959 друк. од. тиражем 4331,3 тис. пр. — 82% загальної кількості назв і 86,8% загального тиражу, російською — 375 друк. од. тиражем 581,5 тис. пр. — 15,7% загальної кількості назв і 11,7% загального тиражу. Іншими мовами вийшло 56 друк. од. тиражем 74,5 тис. пр. (2,3% загальної кількості назв і 1,5% загального тиражу).

Таблиця 7

Випуск художньої літератури мовами народів світу

Мова видання	2018		2019	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	4 003	5 206,7	4 737	6 294,5
Англійська	33	28,6	62	50,8
Арабська	—	—	1	0,3
Білоруська	2	0,4	1	0,1
Іспанська	2	5,5	—	—
Італійська	—	—	1	0,1
Німецька	1	1,0	—	—
Польська	3	0,7	—	—
Російська	1 149	2 017,3	1 193	1 932,0
Румунська	5	4,7	4	1,2
Русинська	1	0,2	3	1,2
Угорська	1	0,3	—	—
Українська	2 519	3 032,4	3 131	4 158,5
Французька	—	—	1	0,1
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	287	115,6	340	150,2

Таблиця 8

Випуск дитячої літератури мовами народів світу

Мова видання	2018		2019	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	2 000	5 555,8	2 390	4 987,3
Англійська	10	8,0	6	3,1
Болгарська	2	1,0	—	—
Німецька	1	0,1	1	0,1
Російська	318	695,9	375	581,5
Румунська	—	—	3	7,0
Словацька	1	1,0	—	—
Українська	1 646	4 822,2	1 959	4 331,3
Чеська	—	—	1	0,3
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	22	27,6	45	64,0

Видавництвами і видавничими організаціями з державною формою власності (табл. 9) випущено 4930 друк. од. загальним тиражем 3533,1 тис. пр., що у відсотковому відношенні до загальної кількості назв

становить 20,2% і 5,8% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв зменшилася на 477 друк. од., або на 8,8%, тиражі зросли на 1184,7 тис. пр., або на 50,4%; у тому числі видавництвами у сфері управ-

ління Держкомтелерадіо надруковано 202 друк. од. (0,8%) тиражем 1258,6 тис. пр. (2,1%), порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 15 друк. од., або на 8%, тиражі — на 1038,6 тис. пр., або на 472,1%. Видавництва та видавничі організації з іншими формами власності випустили 19 486 друк. од. (79,8%) тиражем 57 717,5 тис. пр. (94,2%), відповідно до 2018 року кількість назв зросла на 2281 друк. од. (9,3%), тиражі — на 13 043,8 тис. пр. (29,2%).

Шкільних підручників у 2019 році випущено 3157 друк. од. тиражем 31 566,3 тис. пр., що становить 40% загальної кількості назв і 84,7% загального тиражу навчальних і методичних видань (7895 друк. од.

тиражем 37 280,1 тис. пр.). Відповідно до 2018 року кількість назв зросла на 587 друк. од. (22,8%), тиражі — на 7308,1 тис. пр. (30,1%). Порівнюючи книговидання шкільних підручників за мовами (табл. 10), бачимо, що вони друкувалися 16 мовами народів світу, серед них: українською — 2699 друк. од., або 85,5% загальної кількості назв цього асортименту видавничої продукції, тиражем 29 101,5 тис. пр., або 92,2% загального тиражу; російською — 147 друк. од., або 4,7% загальної кількості назв підручників, тиражем 617,0 тис. пр., що становить 2% тиражу всіх підручників; іншими мовами надруковано 311 друк. од. (9,9%) тиражем 1847,8 тис. пр. (5,9%).

Таблиця 9

Випуск книг і брошур видавництвами та видавничими організаціями

Видавництва та видавничі організації	2018		2019	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	22 612	47 022,1	24 416	61 250,6
1. Видавництва з державною формою власності, у т. ч.:				
Сфера управління Держкомтелерадіо	277	251,3	357	1 312,4
Сфера управління інших державних установ	187	220,0	202	1 258,6
Сфера управління інших державних установ	90	31,3	155	53,8
2. Видавництва з іншими формами власності	4 635	19 158,0	4 998	21 281,2
3. Видавничі організації з державною формою власності	5 130	2 097,1	4 573	2 220,7
4. Видавничі організації з іншими формами власності	12 570	25 515,7	14 488	36 436,3

Таблиця 10

Випуск шкільних підручників мовами народів світу

Мова видання	2018		2019	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього, у т. ч.:	2 570	24 258,2	3 157	31 566,3
Англійська	72	485,9	58	1 141,2
Арабська	1	1,0	1	0,5
Болгарська	2	2,4	3	3,7
Гагаузька	2	0,4	3	0,5
Іврит	2	0,6	1	0,3
Іспанська	4	3,4	2	2,3
Кримськотатарська	4	1,2	4	1,2
Молдовська	6	1,8	8	2,6
Німецька	57	391,2	16	56,8
Новогрецька	2	0,5	4	2,1
Польська	22	46,0	14	18,9
Російська	149	938,4	147	617,0
Румунська	11	19,1	19	24,5
Угорська	20	36,4	23	33,1
Українська	2 035	21 568,7	2 699	29 101,5
Французька	8	67,4	1	6,7
Кількома мовами народів світу, у т. ч. видання українською та іншими мовами	173	693,8	154	553,4

Серед лідерів вітчизняного книгодрукування як за назвами, так і за тиражами, як і раніше, залишаються Київ (8456 друк. од. тиражем 29 546,1 тис. пр.) і Харківська область (6291 друк. од. тиражем

22 327,3 тис. пр.). У загальному випуску книг і брошур ці два регіони надрукували понад половину зазначених видань (60,4% за назвами та 84,7% за тиражами) (табл. 11).

Випуск в Україні книг і брошур за територіальною ознакою

Випуск видання (республіка, область, місто)	2018		2019	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Усього	22 612	47 022,1	24 416	61 250,6
Вінницька	444	107,4	680	202,7
Волинська	250	256,5	261	149,2
Дніпропетровська	838	304,0	783	258,0
Донецька	147	257,5	165	224,7
Житомирська	251	87,2	286	108,5
Закарпатська	228	99,1	262	188,9
Запорізька	447	121,9	419	143,5
Івано-Франківська	271	170,2	252	91,9
Київська	157	215,2	182	152,3
Кіровоградська	95	34,4	98	33,8
Луганська	38	10,9	44	11,0
Львівська	1 648	1 652,7	1 795	2 904,0
Миколаївська	198	65,0	193	42,4
Одеська	742	197,9	740	190,2
Полтавська	344	91,2	333	80,4
Рівненська	204	106,7	191	89,2
Сумська	525	508,1	461	451,5
Тернопільська	753	1 708,7	826	2 928,3
Харківська	5 359	19 722,5	6 291	22 327,3
Херсонська	325	80,7	349	92,5
Хмельницька	399	249,9	352	571,1
Черкаська	281	111,8	377	147,8
Чернівецька	416	309,7	346	193,6
Чернігівська	267	120,4	274	121,7
м. Київ	7 985	20 432,5	8 456	29 546,1

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновки, що видавнича діяльність в Україні загалом позначена позитивною динамікою, випуск книг не тільки не скорочується, а навпаки — зростає. Друкується достатньо літератури для забезпечення інформаційних потреб населення з усіх галузей знань. Перевага надається навчальним, методичним та науковим виданням, художній літературі для дітей і дорослих. В асортименті книжкового потоку за цільовим призначенням, як і раніше, переважають книги соціально значущої тематики. Як за назвами, так і за тиражами лідирують видання навчальної та методичної літератури (7895 друк. од. тиражем 37 280,1 тис. пр.), що у відсотковому відношенні до загальної кількості назв становить 32,3% і 60,9% загального тиражу, порівняно з 2018 роком кількість назв зросла на 669 друк. од., або на 9,3%, тиражі — на 7643,7 тис. пр., або на 25,8%. Книговидання в Україні здійснюється різними мовами народів світу та мовами національних меншин. Мовами національних меншин книг і брошур видруковано 3626 друк. од. тиражем 5658,1 тис. пр., тобто 14,9% загальної кількості назв і 9,2% загального тиражу. Порівняно з 2018 роком кількість назв збільшилася на 150 друк. од., або на

4,3%, а тиражі, навпаки, зменшилися на 1008,8 тис. пр., або на 15,1%. Серед книг і брошур, випущених іноземними мовами, найбільше надруковано англійською — 582 друк. од. тиражем 1431,3 тис. пр. (2,4 і 2,3%) (порівняно з 2018 кількість назв зросла на 124 друк. од., або на 27,1%, тиражі — на 762,2 тис. пр., або на 113,9%), та польською — 33 друк. од. тиражем 27,8 тис. пр. (відповідно до 2018 року кількість назв знизилася на 12 друк. од., або 26,7%, тиражі — на 34,2 тис. пр., або 55,2%).

Для подальшого розвитку книговидавничої галузі слід вивчати цільову (читацьку) аудиторію відповідно до специфіки видання, створювати сприятливі умови для авторів, розробляти механізми вдосконалення видавничої справи та популяризації читання. На державному рівні потрібно розв'язати питання системного пільгового кредитування суб'єктів галузі, залучення до її розвитку інвестицій з інших сфер бізнесу на вигідних для партнерів умовах, закріплених у законодавчих актах. Лише після проведення комплексних заходів можна розраховувати на суттєве й динамічне зростання обсягів виробництва й споживання різножанрової вітчизняної літератури, попит на яку останніми роками відчутно зріс.

Список використаної літератури

1. Друк України (2018) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — Київ : Кн. палата України, 2019. — 104 с.
2. Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2019 році. Офіційний сайт Книжкової палати України / Книжкова палата України. — Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>. — Назва з екрана.
3. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2018 року / Світлана Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 3. — С. 5—13.
4. Сенченко М. Книга як засіб покращення іміджу України в умовах інформаційних війн / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2016. — № 9. — С. 3—9.

Svitlana Buryak
Book publishing activity in Ukraine
following the results of 2019

The analytical review considers and analyzes the current state of publishing books and brochures in Ukraine in 2019, gives a detailed description of the general characteristics of book publishing in 2018—2019. Quantitative and qualitative indicators have been determined, the state of Ukrainian book publishing in 2019 has been analyzed according to the range of publishing products, its linguistic and territorial features. Statistical data on the issue of books and brochures by leading domestic publishers of various forms of ownership, including the sphere of management of the State Committee for Television and Radio Broadcasting, are presented. The analytical review was conducted on the basis of statistical data published in the statistical collection "Print of Ukraine (2018)" and consolidated statistical reports on the issue of non-periodicals in Ukraine in 2018—2019.

Keywords: statistical accounting; publishing products; quantitative indicators; analysis of publications; publishing; publishing activity; book publishing; statistics

References

1. Buryak S. (2019). Druk Ukraini (2018) : stat. zb. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
2. Operativni dati vipusku knizhkovoyi produkciyi u 2019 roci (2020). Oficijnij sajt Knizhkovoyi palati Ukraini. Availadle at: <http://www.ukrbook.net>.
3. Buryak S. (2019). Knigovidavnicha diyalnist v Ukraini za pidsumkami 2018 roku. Visnik Knizhkovoyi palati, 3, pp. 5—13.
4. Senchenko M. (2016). Kniga yak zasib pokrashennya imidzhu Ukraini v umovah informacijnih vijn. Visnik Knizhkovoyi palati, 9, pp. 3—9.

Надійшла до редакції 12 травня 2020 року

УДК 021.84(477)"2019"(045)
 DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).20-24

Тетяна Жигун,
 старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання
 обов'язкових примірників Книжкової палати України,
 e-mail: prim@ukrbook.net
Тетяна Устіннікова,
 старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання
 обов'язкових примірників Книжкової палати України,
 e-mail: prim@ukrbook.net

**Аналіз стану доставляння
 обов'язкових примірників видань України у 2019 році**

Стаття містить результати аналітичних досліджень стану доставляння обов'язкових примірників (ОП) видань суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ у 2019 р. Показники, що характеризують рівень доставляння ОП у 2019 р., наведено в порівнянні з аналогічними показниками 2018 р. Порівняльний аналіз дає змогу відстежити динаміку процесів функціонування чинної в Україні системи ОП у межах поточного року на прикладах роботи суб'єктів видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ.

Докладно проаналізовано показники стану доставляння ОП основних видів неперіодичних видань, газет, періодичних (крім газет) і продовжуваних видань, статистику надходження за регіонами та суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ.

Подано результати спостережень щодо своєчасності надання Книжковій палаті України звітів про випуск видавничої продукції.

Ключові слова: видання; видавнича продукція; державна бібліографічна реєстрація ОП; звіт; звітність; обов'язковий примірник; суб'єкт видавничої справи; суб'єкт діяльності друкованих ЗМІ

Постановка проблеми. Об'єктом щорічних досліджень відділу наукового опрацювання обов'язкових примірників (далі — відділ) Книжкової палати України є обов'язкові примірники (далі — ОП) усіх видів друкованих видань, випущених вітчизняними видавцями, що мають доставлятися одержувачам згідно із законодавством України.

Останніми роками видавці, які випускають видання на електронних фізичних носіях, доставляють також їхні примірники для опрацювання й зберігання в архівному фонді Книжкової палати України.

Від оперативності та якості первинного опрацювання ОП у відділі залежить успішна робота інших наукових структурних підрозділів.

Своєчасне й повне доставляння видавцями ОП видань у Книжкову палату України забезпечує виконання головного завдання — поповнення фонду Державного архіву друку (далі — фонду) примірниками вітчизняної друкованої продукції, створення належних умов для їх довичного зберігання та використання. Дослідження стану доставляння ОП є актуальним завданням, розв'язання якого дасть змогу простежити динаміку розвитку книжкового ринку, а також з'ясувати аспекти дотримання видавцями вимог чинного законодавства України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для здійснення аналізу стану доставляння ОП у 2019 р. слугували нормативні документи та законодавчі акти [1—3], аналітичне дослідження М. Сенченка [4], статистичні дані, уміщені у збірнику "Друк України" [5], звітна документація відділу [6].

Мета статті — аналітичне дослідження стану доставляння обов'язкових примірників видань суб'єктами видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ у 2019 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінювання стану поповнення фонду ОП видань та їх обліку фахівці відділу здійснюють державну бібліографічну реєстрацію кожного доставленого примірника різновидів неперіодичних і періодичних видань шляхом внесення необхідних і достатніх відомостей про них в електронні бази даних (далі — БД) відділу.

Подальше опрацювання ОП, зокрема контроль за їх доставлянням, а також пошук наявності у фонді певного видання здійснюється з використанням цих БД і БД відділу каталогів.

Проведення працівниками відділу щоденного моніторингу повноти та своєчасності доставляння ОП видань забезпечує узагальнення цих показників у межах кварталу, півріччя, року для зіставлення з аналогічними даними попереднього року.

Порівняльний аналіз дає змогу відстежити динаміку процесів функціонування чинної в Україні системи ОП у межах поточного року на прикладах роботи суб'єктів видавничої справи й діяльності друкованих ЗМІ.

Так, упродовж 2019 р. фахівці відділу опрацювали та здійснили державну бібліографічну реєстрацію 99 074 друкованих одиниць (далі — друк. од.) ОП неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, зокрема: 31 413 друк. од. текстових (книжкових, авторефератів дисертацій), нотних, образотворчих, картографічних та 1279 друк. од. дрібнодрукованої продукції (кишенькові календарі, листівки, буклети, візитки, етикетки, закладки тощо); 55 379 друк. од. газет; 10 872 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань.

Упродовж звітнього року доставлено 131 одиницю примірників видань на електронних фізичних носіях.

Узагальнений обсяг доставлених у 2019 р. ОП усіх видів видань, що пройшли у відділі державну бібліографічну реєстрацію, становить 95,0% до 2018 р. (99 074 друк. од. у 2019 р. і 104 712 у 2018 р.).

Загальне число доставлених і опрацьованих ОП основних видів неперіодичних видань: книг, брошур, авторефератів дисертацій, нотних, образотворчих і картографічних видань (табл. 1) — збільшилося на 1500 друк. од. (5,0%) і становить 105,0% до 2018 р. (31 413 друк. од. у 2019 р. і 29 913 у 2018 р.).

Таблиця 1

Стан доставляння ОП основних видів неперіодичних видань: 2018—2019 рр.

Ч. ч.	Види неперіодичних видань	2018 р.	2019 р.	
		Кількість видань, друк. од.	Кількість видань, друк. од.	% відношення до 2018 року
Усього,		29 913	31 413	105,0
зокрема:				
1.	Книги і брошури	22 819	24 565	107,7
2.	Автореферати дисертацій	5 331	5 360	101,0
3.	Нотні	214	214	100,0
4.	Образотворчі	1 367	1 115	81,6
5.	Картографічні	182	159	87,4

Під час ґрунтового аналізу рівня доставляння ОП книг і брошур у 2019 р. з'ясовано, що 5954 друк. од. надійшли в Книжкову палату України із запізненням, позаяк їх було видано в попередні роки, а доставлено лише у 2019 р.: 1 видання випуску 1993 р., 13 — 2000—2005 рр., 865 — 2007—2017 рр. та 5075 — 2018 р.

У відсотках кількість ОП книг і брошур випуску минулих років становить 24,2% загальної кількості доставлених і зареєстрованих у 2019 р. ОП (24 565 друк. од.). Для порівняння: у 2018 р. число доставлених ОП книг і брошур минулих років випуску становило 23,2% загальної кількості.

Це свідчить, що ситуація зі своєчасним доставлянням ОП і відповідальністю видавців у 2019 р. певною мірою погіршилася.

Нині в Україні видавничу діяльність здійснюють 14 державних видавництв, що випускають книжкову продукцію і належать до сфери управління Держкомтелерадіо.

За даними аналітичного огляду щодо виконання цими видавництвами норм Закону України "Про обов'язковий примірник документів", у першому півріччі 2019 р. у Книжкову палату України було доставлено 103 друк. од. ОП неперіодичних видань, вчасно доставлено 60, відповідно 43 — випуску 2018 р. За формою звітності № 1-В (книги) (квартальна) не доставлено 6 друк. од. ОП.

З'ясовано, що найбільшу кількість ОП доставлено такими видавництвами: ДП "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ", м. Львів — 69 друк. од.; ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Каменярь", м. Львів — 41; ДП "Всеукраїнське

державне багатопрофільне видавництво "Карпати", м. Ужгород — 24; ДП "Спеціалізоване видавництво "Мистецтво", м. Київ — 23; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Либідь", м. Київ — 20.

Позаминулого року цей перелік очолювало Національне видавництво дитячої літератури "Веселка", м. Київ, що доставило 38 друк. од. ОП, а за результатами 2019 р. лідирує ДП "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ", м. Львів — 69 друк. од. ОП.

Варто відзначити ДП "Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Каменяр", м. Львів, що у 2019 р. збільшило кількість доставлених ОП на 6 друк. од. (41 у 2019 р. і 35 у 2018 р.).

У процесі дослідження стану виконання положень чинного законодавства про обов'язковий примірник документів видавництвами й видавничими організаціями України, що належать до сфери управління інших державних установ, з'ясовано, що найбільше ОП доставлено: видавництвом "Право", м. Харків — 276 друк. од.; ДНВП "Картографія", м. Київ — 102; Львівським національним університетом імені Івана Франка — 93; Київським національним університетом імені Тараса Шевченка — 56; Сумським державним університетом — 52; Київським національним університетом культури і мистецтв — 43; Київським національним університетом технологій та дизайну — 27; Харківським національним автомобільно-дорожнім університетом — 24.

Видавництвами й видавничими організаціями України інших форм власності найбільше ОП доставлено: Книжковим клубом "Клуб Сімейного Дозвілля", м. Харків — 889 друк. од.; ТОВ "Видавничий будинок "Інтелект України", м. Харків — 818; ТОВ "Видавництво "Ранок", м. Харків — 791; ТОВ "Видавництво "Генеза", м. Київ — 333; ТОВ "Видавництво Старого Лева", м. Львів — 323; ТОВ "Видавництво "Навчальна книга — Богдан", м. Тернопіль — 274; ТОВ "Науково-виробниче підприємство "Росток А.В.Т.", м. Суми — 234; редакцією газети "Підручники і посібники", м. Тернопіль — 207; ТОВ "Егмонт Україна", м. Київ — 139; МПП "Букрек", м. Чернівці — 121; ФОП Євенок О. О., м. Житомир — 101; ТОВ "Видавництво Івана Малковича "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА", м. Київ — 75.

Паралельно з дослідженнями стану доставляння ОП друкованих неперіодичних видань відділ систематично проводив спостереження за надходженнями в Книжкову палату України ОП періодичних і продовжуваних видань.

Упродовж 2019 р. фахівці відділу здійснили державну бібліографічну реєстрацію ОП 55 379 друк. од. (1675 назв, із них 156 нових) газет, 10 872 — періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (2536 назв, із них 171 нова), загалом 66 251 друк. од., що становить 90,2% до 2018 р. (66 251 у 2019 р. і 73 470 у 2018 р.).

Аналіз ОП газет, доставлених у Книжкову палату України, засвідчує, що у 2019 р. їх кількість зменшилася на 6560 друк. од. та становить 89,4% до 2018 р. (55 379 (1675 назв) у 2019 р. і 61 939 (1764 назви) у 2018 р.).

Кількісні показники доставляння областями України ОП газет у 2018 і 2019 рр. подано в табл. 2.

Таблиця 2

**Загальний стан доставляння ОП газет
(за областями): 2018—2019 рр.**

Ч. ч.	Область	2018 р.		2019 р.	
		Кількість назв	Кількість друк. од.	Кількість назв	Кількість друк. од.
1.	Вінницька	83	3 108	71	2 867
2.	Волинська	51	1 674	55	1 604
3.	Дніпропетровська	152	5 684	135	4 600
4.	Донецька	55	2 217	50	1 877
5.	Житомирська	44	1 696	53	1 716
6.	Закарпатська	27	1 013	21	643
7.	Запорізька	82	3 445	81	2 987
8.	Івано-Франківська	33	1 035	29	951
9.	Київська	80	2 397	76	2 194
10.	Кіровоградська	31	1 338	30	1 107
11.	Луганська	30	1 123	31	1 100
12.	Львівська	40	1 247	38	958
13.	Миколаївська	46	2 094	45	2 181
14.	Одеська	52	2 349	50	1 939
15.	Полтавська	84	2 749	79	2 705
16.	Рівненська	35	1 183	19	792
17.	Сумська	38	1 899	35	1 713
18.	Тернопільська	54	1 531	39	1 313
19.	Харківська	84	3 850	94	3 254
20.	Херсонська	63	2 096	59	1 979
21.	Хмельницька	60	1 940	58	1 776
22.	Черкаська	71	2 471	67	2 325
23.	Чернівецька	32	1 078	38	1 038
24.	Чернігівська	39	1 422	34	1 249
25.	м. Київ	398	11 300	388	10 511
Усього		1 764	61 939	1 675	55 379

Моніторинг доставляння ОП газет у Книжкову палату України впродовж 2019 р. свідчить, що загальна кількість назв газет порівняно з 2018 р. зменшилася, зокрема: у Дніпропетровській області — на 17 (135 і 152), Рівненській — 16 (19 і 35), Тернопільській — 15 (39 і 54), Вінницькій — 12 (71 і 83), м. Києві — 10 (388 і 398), Закарпатській — 6 (21 і 27), Донецькій — 5 (50 і 55), Полтавській — 5 (79 і 84), Чернігівській — 5 (34 і 39), Івано-Франківській — 4 (29 і 33), Київській — 4 (76 і 80), Херсонській — 4 (59 і 63), Черкаській — 4 (67 і 71), Сумській — 3 (35 і 38), Львівській — 2 (38 і 40), Одеській — 2 (50 і 52), Хмельницькій — 2 (58 і 60), Запорізькій — 1 (81 і 82), Кіровоградській — 1 (30 і 31), Миколаївській — 1 (45 і 46), а збільшилась: у Харківській області — на 10 (відповідно 94 і 84), Житомирській — 9 (53 і 44), Чернівецькій — 6 (38 і 32), Волинській — 4 (55 і 51), Луганській — 1 (31 і 30).

Переважно внаслідок цього зменшилася на 6560 друк. од. (10,6%) і загальна кількість доставлених ОП газет.

Найбільшу кількість ОП газет за назвами доставлено з м. Києва (388), Дніпропетровської (135), Харківської (94), Запорізької (81), Полтавської (79), Київської (76), Вінницької (71), Черкаської (67) областей.

Проведений аналіз стану доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань засвідчує, що у 2019 р., у порівнянні з попереднім роком, спостерігається зменшення кількості доставлених ОП цих видань на 659 друк. од. (5,7%).

У відсотковому вираженні загальна кількість доставлених у 2019 р. ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань становить 94,3% до показників 2018 р. (10 872 друк. од. у 2019 р. і 11 531 у 2018 р.).

Кількісні показники доставляння ОП основних видів періодичних (крім газет) і продовжуваних видань у 2018 і 2019 рр. подано в табл. 3.

Дані таблиці підтверджують, що у 2019 р. знизився загальний рівень доставляння ОП друкованих періодичних (крім газет) і продовжуваних видань. Так само спостерігається зменшення доставляння й кількості назв цих видань.

Зниження рівня доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань відбулося внаслідок зменшення кількості назв ОП, а саме: журналів — на 400 друк. од., рекламних видань, бюлетенів — 170; календарів — 52; продовжуваних видань (збірників) — 36; інформаційних видань (експрес-інформація) — 10. Більше на 9 одиниць доставлено ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних електронних видань. Загалом, у відсотковому вираженні кількість ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань за назвами, доставлених у 2019 р., у порівнянні з 2018 р., становить 96,5% (2536 у 2019 р., 2628 у 2018 р.), за кількістю друк. од. — 94,3% (10 872 друк. од. у 2019 р., 11 531 друк. од. у 2018 р.).

Аналіз стану доставляння ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань у 2019 р. надав можливість узагальнити показники їхнього доставляння за видами та областями.

Кількісні показники доставляння у 2019 р. ОП основних видів періодичних (крім газет) і продовжуваних видань (за назвами) подано в табл. 4.

Таблиця 3

**Стан доставляння ОП періодичних (крім газет)
і продовжуваних видань: 2018—2019 рр.**

Ч. ч.	Види періодичних (крім газет) і продовжуваних видань	2018 р.		2019 р.	
		Кількість назв	Кількість друк. од.	Кількість назв	Кількість друк. од.
1.	Журнали	2 188	9 226	2 164	8 826
2.	Продовжувані видання (збірники)	65	120	38	84
3.	Рекламні видання, бюлетені	201	1 867	190	1 697
4.	Інформаційні видання (експрес-інформація)	22	122	220	112
5.	Календарі	143	171	115	119
6.	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання	9	25	9	34
Усього		2 628	11 531	2 536	10 872

Таблиця 4

**Кількість назв доставлених ОП основних видів періодичних (крім газет)
і продовжуваних видань за областями: 2019 р.**

Ч. ч.	Область	Загальна кількість назв 2019 р.	Кількість назв за видами видань 2019 р.					
			Журнали	Продовжувані видання (збірники)	Рекламні видання, бюлетені	Інформаційні видання (експрес-інформація)	Календарі	Періодичні (крім газет) і продовжувані електронні видання
1.	Вінницька	46	42	2	1	—	—	1
2.	Волинська	37	35	—	1	—	1	—
3.	Дніпропетровська	114	103	2	6	—	2	1
4.	Донецька	30	24	3	3	—	—	—
5.	Житомирська	13	13	—	—	—	—	—
6.	Закарпатська	30	30	—	—	—	—	—
7.	Запорізька	50	47	1	1	—	—	1
8.	Івано-Франківська	42	40	2	—	—	—	—
9.	Київська	44	37	2	4	—	—	1
10.	Кіровоградська	13	10	—	3	—	—	—
11.	Луганська	15	13	—	1	—	1	—
12.	Львівська	197	169	4	21	—	3	—

13.	Миколаївська	11	11	—	—	—	—	—
14.	Одеська	119	113	3	—	—	2	1
15.	Полтавська	27	27	—	—	—	—	—
16.	Рівненська	29	27	1	—	1	—	—
17.	Сумська	27	26	—	1	—	—	—
18.	Тернопільська	50	35	1	9	1	4	—
19.	Харківська	322	258	3	10	1	49	1
20.	Херсонська	30	30	—	—	—	—	—
21.	Хмельницька	60	44	1	—	1	14	—
22.	Черкаська	30	29	1	—	—	—	—
23.	Чернівецька	31	29	1	1	—	—	—
24.	Чернігівська	19	17	—	2	—	—	—
25.	м. Київ	1 150	955	11	126	16	39	3
Усього		2 536	2 164	38	190	20	115	9

Дані досліджень за областями України засвідчують, що у 2019 р. кількість назв доставлених ОП періодичних (крім газет) і продовжуваних видань збільшилася в порівнянні з 2018 р.: у Хмельницькій області — на 22, Івано-Франківській — 7, Донецькій — 5, Вінницькій — 4, Полтавській — 3, Рівненській — 2, Житомирській — 1, а зменшилася: у Тернопільській області — на 42, м. Києві — 25, Дніпропетровській — 11, Київській — 11, Миколаївській — 9, Херсонській — 7, Волинській — 6, Черкаській — 6, Чернігівській — 4, Закарпатській — 3, Запорізькій — 3, Львівській — 3, Сумській — 2, Харківській — 2, Кіровоградській — 1, Луганській — 1.

Моніторинг доставляння ОП періодичних і продовжуваних видань у 2019 р. виявив тенденцію незначного зменшення їх надходжень у Книжкову палату України. Проте актуальною залишається проблема вчасного та в повному обсязі доставляння ОП міських та районних газет з окремих областей України, насамперед Львівської, Рівненської та Харківської.

Для здійснення обліку доставлених ОП друкованих видань, збирання достовірних адміністративних даних про них фахівці використовують звіти про випуск видавничої друкованої продукції за формами № 1-В (книги) (квартальна) та № 1-В (ЗМІ) (піврічна), затвердженими Держкомтелерадіо, що не є формами державної звітності, однак використовуються як важливий інструмент для проведення спостережень за доставлянням ОП видань суб'єктами видавничої справи та діяльності друкованих ЗМІ, тому мають обов'язково надаватися Книжковій палаті України.

Фахівці відділу ОП систематично опрацьовують звіти, надані видавцями та редакціями (іншими установами) друкованих ЗМІ.

У 2019 р. отримано квартальні звіти № 1-В (книги) (квартальна) про випуск книжкової продукції від 1240 видавців України: видавництв і видавничих організацій державної форми власності — 196, видавництв і видавничих організацій інших форм власності — 1044.

Під час опрацювання звітів за 2019 р. виявлено, що з 1240 суб'єктів видавничої справи, які прозвітували, 197 книжкову продукцію не випускали.

Загалом із 20 891 назви книг та брошур, значених у звітах "Про випуск книжкової продукції", в

Книжкову палату України доставлено 20 464 ОП назв цих видань, відповідно 427 — не доставлено, тобто рівень доставляння ОП книг і брошур за звітами № 1-В (книги) у 2019 р. становить 98,0%.

Моніторинг звітності державних видавництв, що належать до сфери управління Держкомтелерадіо, у 2019 р. виявив, що 7 установ вчасно надіслали звіти, 3 — невчасно, 1 — не здійснювала видавничу діяльність. ПАТ "Державна акціонерна компанія "Українське видавничо-поліграфічне об'єднання", м. Київ прозвітувало лише за I, II квартали 2019 р.; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Вища школа", м. Київ — за I, II, III квартали 2019 р.; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Либідь", м. Київ — за I, II, IV квартали 2019 р.; ДП "Державне спеціалізоване видавництво "Україна", м. Київ — за I, II, III, IV квартали 2019 р. не звітувало.

Серед видавництв і видавничих організацій України, що належать до сфери управління інших державних установ, невчасно надали звітність 85 суб'єктів видавничої справи, наприклад: Бердянський державний педагогічний університет; ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", м. Київ; Одеський регіональний інститут державного управління; КП "Видавництво "Полтавський літератор"; Сумський національний аграрний університет тощо.

Із запізненням надіслали звіти ще 603 суб'єкти видавничої справи України інших форм власності, наприклад: ТОВ "Видавництво "Арій", м. Київ; ТОВ "Видавничий дім "Артек", м. Київ; ТОВ "В справі", м. Харків; ПП "Естеро", м. Рівне; ТОВ "Видавництво "Жорж", м. Харків; ТОВ "Ініціал", м. Луцьк; ТОВ "Книголав", м. Київ; ФОП Кравченко Я. О., м. Київ; ТОВ "Поліграфцентр "Ліра", м. Ужгород; ТОВ "Прінт медіа про", м. Кропивницький; ТОВ "Світ знань", м. Київ; ТОВ "Видавництво "Слово", м. Дніпро; ФОП Фельдман О. О., м. Нікополь; ТОВ "Фенікс", м. Київ тощо.

З вимогою щодо своєчасного подання звітів про випуск книжкової продукції та доставляння ОП й ліквідації заборгованості (289 звітів та ОП 794 назв видань) у 2019 р. суб'єктам видавничої справи України направлено 1 офіційний (рекомендований) та 115 електронних листів. У результаті проведеної роботи 53 суб'єкти видавничої справи дослали 144 звіти за формою № 1-В (книги) та 36 доставили 367 ОП видань.

З метою забезпечення виконання вимог Законів України "Про видавничу справу" та "Про обов'язковий примірник документів" співробітники відділу підготували звернення в Держкомтелерадіо як до

уповноваженого органу контролю з питань реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах щодо застосування адміністративного впливу до таких суб'єктів видавничої справи (табл. 5):

Таблиця 5

Видавництва, що підлягали адміністративному впливу

Ч. ч.	Назва видавництва	Свідоцтво реєстрації суб'єкта видавничої справи	Підстава для застосування штрафних санкцій	Кількість доставлених ОП після звернення в Держкомтелерадіо
1.	Приватне підприємство "Кристал Бук" (м. Київ)	ДК № 4923 від 24.06.2015	2017—2019 рр.: випущено — 1827 видань, не доставлено — 314	297 ОП
2.	Видавництво "Сполом" (м. Львів)	ДК № 2083 від 02.02.2005	2013—2019 рр.: випущено — 628 видань, не доставлено — 166	43 ОП
3.	ФОП Федорченко О. О. (м. Дніпро)	ДК № 3378 від 30.01.2009	2016—2019 рр.: випущено — 128 видань, не доставлено — 92	33 ОП
4.	Житомирське комунальне книжково-газетне видавництво "Полісся"	ЖТ № 5 від 26.02.2004	2017—2019 рр.: випущено — 58 видань, не доставлено — 53 ОП	53 ОП
5.	Український державний університет залізничного транспорту	ДК № 6100 від 21.03.2018 (нове свідоцтво)	2017—2019 рр.: випущено — 55 видань, не доставлено — 39 ОП	жодного ОП
6.	Видавництво "Пороги" (м. Дніпро)	ДК № 7 від 21.02.2000	2017—2019 рр.: випущено — 26 видань, не доставлено — 23 ОП	жодного ОП
7.	Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство" (м. Київ)	ДК № 2881 від 21.06.2007	2014—2017 рр.: випущено — 66 видань, не доставлено — 18	жодного ОП

Упродовж 2019 р. за результатами звернення у Книжкову палату України 111 суб'єктів видавничої справи щодо отримання Міжнародних стандартних номерів книг (ISBNs) 39 із них ліквідували заборгованість із надання звітності.

Було зареєстровано 109 нових суб'єктів видавничої справи. Вони отримали номери ISBNs, з їхніми представниками проведено консультаційну роботу з питань доставляння ОП видань та надання звітів у Книжкову палату України.

Із 2165 редакцій друкованих засобів масової інформації України, інших установ, фізичних осіб-підприємців, зареєстрованих у базі даних "Друковані засоби масової інформації України" (2017—2019 рр.), отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) про випуск продукції друкованих ЗМІ за I, II півріччя 2019 р. лише від 786, що становить 36,3%, зокрема:

- редакцій друкованих ЗМІ — 92;
- фізичних осіб-підприємців — 77;
- інших установ — 617.

Результати опрацювання звітів за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) свідчать про те, що лише 624 суб'єкти діяльності друкованих ЗМІ із 786 надіслали звіти за I, II півріччя 2019 р. вчасно, наприклад: ТОВ "Аква-Терм Україна", м. Київ; ТОВ "Бізнес. Заварник", м. Одеса; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; ТОВ "Видавничий дім "Гельветика", м. Херсон; Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів; Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"; Державний університет "Житомирська політехніка"; Запорізький національний технічний університет; Івано-Франківський національ-

ний технічний університет нафти і газу; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Львівський торговельно-економічний університет; Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава; АТ "Мотор Січ", м. Запоріжжя; Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне; Тернопільський національний економічний університет; ДВНЗ "Ужгородський національний університет"; Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба; Видавнича група "АС", м. Київ; Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське; ГО "Асоціація міжнародно-правових досліджень", м. Дніпро; ГО "Синій Вир", с. Синевир (Закарпатська обл.); ПП "Радіоінформ", м. Вінниця; ПП "Редакція газети "Наше слово" (Донецька обл.); ПП "Технологічний центр", м. Харків; Профспілка авіабудівників України, м. Київ; редакція газети "Знамя труда", м. Первомайський (Харківська обл.); редакція журналу "Перевал", м. Івано-Франківськ; ТОВ "Видавнича група "Шкільний світ", м. Київ; ТОВ "Редакція газети "Зоря" (Донецька обл.); ТОВ "Редакція газети "Вісник Кореччини", м. Корець (Рівненська обл.) тощо.

Ще 162 суб'єкти звітували із запізненням, наприклад: видавництво "Аграрна наука", м. Київ; ТзОВ "Видавництво "Астролябія", м. Львів; Державна навчально-наукова установа "Академія фінансового управління", м. Київ; Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет", м. Київ; Інститут біохімії імені О. В. Палладіна НАН України, м. Київ; Інститут законодавства Верховної Ради України, м. Київ; ТзОВ "Медичний маркетинг", м. Київ; Одеська національна академія харчових технологій; Одеський

національний морський університет; ДП "Український державний науково-дослідний вуглехімічний інститут", м. Харків; Херсонська державна морська академія; Херсонський національний технічний університет; Черкаський державний технологічний університет; ПП "Редакція газети "Волинський ринок", м. Луцьк; ПП "Редакція районної газети "Голос Баштанщини", м. Баштанка (Миколаївська обл.); ТОВ "Аграрне видавництво", м. Київ; ТОВ "Редакція газети "Путівльська відомості" (Сумська обл.) тощо.

Усього з 2114 назв друкованих ЗМІ, зазначених у звітах, у Книжкову палату України доставлено ОП 2010 назв цих видань, відповідно 27 — не доставлено, випуск 77 назв — припинено.

За результатами опрацювання звітів про випуск друкованих ЗМІ у 2019 р. суб'єктам діяльності цих видань було направлено 7 офіційних (рекомендованих) та 31 електронний лист щодо порушення ними строків надання звітів та недоставляння ОП видань. За підсумками проведеної роботи 19 суб'єктів діяльності друкованих ЗМІ дослали 10 звітів за формою № 1-В (ЗМІ) та доставили ОП 15 назв видань.

Загалом, упродовж 2019 р. 514 видавців книжкової продукції та 176 суб'єктів діяльності друкованих ЗМІ отримали консультації від фахівців Книжкової палати України щодо виконання положень нормативних документів та законодавчих актів стосовно доставляння ОП видань і звітності.

Висновки. Фахівці відділу тісно співпрацюють із видавцями та редакціями (іншими установами) друкованих ЗМІ, зокрема оперативно інформують останніх про допущені порушення норм Закону України "Про обов'язковий примірник документів", положень Постанови Кабінету Міністрів України "Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів", надають методичну допомогу щодо правильного оформлення форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) і № 1-В (ЗМІ) (піврічна), нагадують про своєчасне надання звітів про випуск друкованої продукції, наполягають на усуненні допущених помилок тощо.

Така форма спілкування сприяє досягненню головної мети — поліпшенню стану доставляння ОП й наповненню ними фонду Державного архіву друку Книжкової палати України, що є центром вітчизняної бібліографії.

Список використаних літератури та джерел

1. Про обов'язковий примірник документів : закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 18. — С. 36.
2. Про адміністративні правопорушення : кодекс України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>. — Назва з екрана.
3. Про затвердження форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) "Звіт про випуск книжкової продукції", № 1-В (ЗМІ) (піврічна) "Звіт про випуск продукції друкованих засобів масової інформації" та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Держкомтелерадіо від 09.01.2014 № 1. — Режим доступу: <http://comin.kmu.gov.ua>. — Назва з екрана.
4. Сенченко М. Проблеми Книжкової палати України і вітчизняного книговидавництва — 2012 рік / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 1. — С. 3—7.
5. Друк України (2018) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — Київ : Кн. Палата України, 2019. — 104 с.
6. Звіт про науково-дослідну роботу "Розроблення і комплексний аналіз адміністративних даних випуску видань України у 2019—2020 рр. та формування електронних довідково-інформаційних ресурсів" (I квартал) / Кн. палата України ; керівник М. І. Сенченко ; викон.: В. Т. Поляков [та ін.]. — Київ, 2020. — 44 с.

Tetiana Zhyhun, Tetiana Ustinnikova

Analysis of the delivery state of Ukrainian publications mandatory copies in 2019

The article contains the results of analytical studies of the state of delivery of mandatory copies (MC) of publications by publishing and print media in 2019. Indicators that characterize the level of delivery of MC in 2019 are given in comparison with similar indicators in 2018. Comparative analysis makes it possible to track the dynamics of the processes of functioning of the current security system in Ukraine within the current year on the examples of the work of publishing entities and the activities of the print media.

The indicators of the state of delivery of the main types of non-periodicals, newspapers, periodicals (except for newspapers) and continuing editions, statistics of receipts by regions and subjects of publishing business and activity of print media are analyzed in detail.

The results of observations on the timeliness of submission of reports on the production of publishing products to the Book Chamber of Ukraine are presented.

Keywords: *publications; publishing products; state bibliographic registration of MC; report; reporting; mandatory copy; the subject of publishing; the subject of the print media*

References

1. Pro obovyazkovij primirnik dokumentiv : zakon Ukrainyini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Oficijnij visnik Ukrainyini*, 18, p. 36.
2. Pro administrativni pravoporushennya : kodeks Ukrainyini vid 7 grud. 1984 r. № 8073-X. (2020). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
3. Pro zatverdzhennya form zvitnosti № 1-V (knigi) (kvartalna) "Zvit pro vipusk knizhkovoyi produkciyi", № 1-V (ZMI) (pivrichna) "Zvit pro vipusk produkciyi drukovanih zasobiv masovoyi informaciyi" ta instrukcij shodo yih zapovnennya : nakaz Derzhkomteleraadio vid 09.01.2014 № 1. (2020). Available at: <http://comin.kmu.gov.ua>.
4. Senchenko M. (2013). Problemi Knizhkovoyi palati Ukrainyini i vitchiznyanogo knigovidannya — 2012 rik. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 3—7.
5. Buryak S. (2019). *Druk Ukrainyini (2018) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrainyini.
6. M. I. Senchenko (kerivnik), V. T. Polyakov [ta in.]. (vikon.). (2020). *Zvit pro naukovo-doslidnu robotu "Rozroblennya i kompleksnij analiz administrativnih danih vipusku vidan Ukrainyini u 2019—2020 rr. ta formuvannya elektronnih dovidkovo-informacijnih resursiv" (I kvartal)*. Kyiv.

Надійшла до редакції 8 травня 2020 року

УДК 002.1-028.17(477)''2020''(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).27-31

Лариса Татарінова,
старший науковий співробітник відділу моніторингу
засобів масової інформації Книжкової палати України,
e-mail: larysa@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

Аудіокнига. Тенденції розвитку 2020 року

У статті досліджено аспекти розвитку світового ринку аудіокниг, що сьогодні є найдинамічнішим сектором у галузі книговидавництва. З'ясовано, що найбільший у світі ринок аудіокниг у Сполучених Штатах Америки за 12 місяців 2019 р. зріс на 47% відносно до 2018 р. Тенденція збільшення обсягів продажу аудіокниг стабільна, що характерно й для 2020 р. Досліджено причини підвищення попиту на аудіокниги, насамперед пов'язані з використанням сучасних технологій. Смартфони, планшети й, останнім часом, штучний інтелект стимулювали бурхливий розвиток ринку аудіокниг, спрощуючи водночас спосіб знайомства з книгою тим, хто має проблеми із зором, літнім людям.

Обсяг реалізації компакт-дисків для аудіокниг 2010 р. становив 58% проти 42% цифрових завантажень. Зрушення в бік стрімкого зростання ринку аудіокниг розпочалися відтоді, як користувачі перейшли на цифрові носії. Останніми роками ситуація докорінно змінилася, адже багато людей похилого віку опановують сучасні технології, а поява нових гаджетів, придатних для читання, сприяє залученню молодшої аудиторії. Середній вік слухачів змінився: від категорії 50+ (що було актуально 2010 р.) до тих, кому ще немає й 50. У 2018 р. Google запустив магазин аудіокниг для людей віком 45+ у різних країнах дев'ятьма мовами. Наголошено, що аудіокнига привертає різноманітного слухача, оскільки вже не націлена винятково на літніх людей, а стає цікавою шанувальникам слова будь-якого віку з усіх верств суспільства.

Доведено, що аудіокниги стрімко відвоюють місце як на книжковому, так і на загальному медіаринку, але їх частка на книжковому ринку не походить від друкованих видань. Друковане видання, як і раніше, є головною формою споживання, на нього припадає 78% усіх доходів від книготоргівлі у США, а боротьба за місце на ринку точиться на цифровій арені між електронною та аудіокнигою. За результатами аналізу різноманітних даних зроблено припущення, що за нинішніх темпів зростання доходи від аудіокниг наблизяться до надходжень від електронних видань до кінця 2023 р.

Ключові слова: аудіокнига; електронна книга; подкаст; смартспікер; оповідач; слухач; ринок аудіокниг; маркетинг; видавці аудіокниг; самвидав аудіокниг

Постановка проблеми. За прогнозами міжнародної аудиторської компанії Deloitte Global, 2020 р. світовий ринок аудіокниг зросте на 25% — до 3,5 млрд дол. США. 75% його обсягу припадає на Сполучені Штати та Китай. У глобальному масштабі зростання також, імовірно, прискориться, і в окремих державах перевищуватиме 36%, оскільки інші регіони наздоганятимуть лідерів [1]. У нашій країні ринок аудіокниг поки що не надто розвинений і перебуває у стадії становлення, проте Україна не стоїть осторонь світових тенденцій, а отже дослідження аспектів його формування та розвитку є актуальною проблемою.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивченню аудіокниг, феномену їх швидкого розповсюдження та особливостей сприйняття тексту в умовах багатозадачності присвячено праці групи вчених Колумбійського університету (США) та Університету Торонто (Канада). Серед них варті уваги розвідки психологів Р. Новосельського [2], Р. Токсопеуса та Л. М. Трік, які разом з Edison Research [3] вивчали попит на аудіокниги автоводіїв, домогосподарок та людей похилого віку. Висновки цих досліджень було враховано під час публікації щорічних доповідей Асоціації видавців аудіокниги (АРА) [4].

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали та доповіді Асоціації видавців аудіокниг, звіти дослідницької компанії Edison Research, статистичні матеріали, надані книжковими палатами України та Польщі, матеріали наукових конференцій, довідкова та реферативна література з порушеної проблематики.

Мета статті — виявлення тенденцій розвитку ринку аудіокниг у провідних країнах світу, визначення економічних та культурних чинників, що створюють умови для ефективної розбудови цього вагомego сегмента галузі книговидавництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Універсальність аудіокниги, що поєднує і оригінальний авторський текст, і акторську манеру читання оповідача, сприятиме подальшому зростанню попиту на неї, оскільки люди використовують можливість слухати книги під час різноманітної діяльності (наразі — в машинах, офісі, громадському транспорті, спортзалі). Це тільки верхівка айсберга, оскільки можливості для ознайомлення з книгою надзвичайно великі. Слухайте улюблений роман під час занять садівництвом, подорожуючи, коли бігаєте, займаєтеся рукоділлям. Універсальність використання цього формату книг постійно заохочує нову аудиторію.

Аудіокниги — очевидний вибір, якщо людина прагне насолоджуватися читанням і водночас щось робити. Напруга очей, викликана тривалим перебуванням перед екраном комп'ютера, становить серйозну проблему, що може спричинити втрату інтересу до читання загалом. Аудіокнига пропонує оптимальний спосіб її розв'язання з очевидними перевагами.

Упродовж останніх шести років світовий ринок аудіокниг демонструє стрімке зростання й прогресивну динаміку, збільшуючись щороку на 20—25%.

У 2020 р. уперше половина всіх американців віком від 12 років повідомили, що вони прослухали принаймні одну аудіокнигу. Зростання популярності цього сегмента книжкового ринку навіть

спонукало The New York Times публікувати щомісячний список аудіобестселерів.

Видавці "Великої п'ятірки" (Penguin Random House, HarperCollins, Hachette, Simon & Schuster та Macmillan) нещодавно визнали, що ринок аудіокниг — це єдиний сектор книговидавничої галузі, де відбувається швидке й динамічне зростання. Фінансовий потенціал об'єднаної "Великої п'ятірки" достатній, аби стати "законодавцем моди" в цьому сегменті аудіокниг, до того ж найбільші видавці світу формують величезні маркетингові бюджети, що матиме вагомий вплив на майбутні тренди аудіокниг. І якщо виробники вже зацікавлені в просуванні формату, то зростання в цьому секторі триватиме довгі роки. Наприклад, сьогодні понад 61% канадських видавців випускають цифрові аудіокниги, тоді як 2016-го їх виробляли лише 37% видавничих компаній.

Головними гравцями на світовому ринку аудіокниг, тобто компаніями, що вкладають чималі гроші у маркетинг аудіо, є:

— Audible (Amazon зі звуком, що 2020 р. відзначає 15-й день народження);

— Apple;

— "Велика п'ятірка" видавців (найбільшим виробником аудіокниг у Великій Британії є Penguin Random House Audio, хоча його наздоганяє компанія HarperAudio, котра 2019 р. випустила на 20% більше аудіокниг, аніж 2018-го);

— Google.

Попри те, що спочатку ринок аудіокниг був не надто перспективним, їх перші видавці, як і у випадку з електронними книгами, доволі швидко отримали чималі прибутки. Що більше виробників опановуватимуть цей сегмент, то більше з'явиться доступних аудіокниг. Звичайно, посилюватиметься й конкуренція, що може призвести до зниження цін. Нині аудіокниги коштують дорого, наприклад, у США від 15 дол. і вище. Для порівняння: середня ціна електронної книги у 2,5 раза нижча — приблизно 6 дол. Amazon вже пропонує знижки на аудіокниги покупцям електронних книг. Цінова війна неминуча, хоча монополія кількох гравців (чотирьох, бо "Велика п'ятірка" заради прибутку згуртувалася й виступає єдиним фронтом проти монстрів інтернету) утримує ціни на колишньому рівні. Ситуація, безумовно, зміниться, оскільки на ринку стає дедалі більше гравців, водночас набирає обертів і самвидав.

Автори самвидаву неохоче виходили на ринок: процес створення аудіофайлу доволі ресурсомісткий і тривалий. Щоб створити 10-годинну аудіокнигу, котра містить майже 75 тис. слів, що дорівнює приблизно 300 сторінкам, видавець зазвичай платить від 3 до 15 тис. дол., з огляду на вартість оповідання, редагування, запису та мастерингу. Аудіокниги, котрі начитали зірки, можуть коштувати ще дорожче.

Якщо навіть автор самостійно начитуватиме книгу (що не гарантує якості), для запису слід або орендувати студію, або придбати спеціальне обладнання.

На жаль, занадто багато аудіокниг, розміщених в інтернеті, мають занижку якість звуку, а її поліпшення може спричинити зростання ціни на кінцевий продукт.

Утім, із розвитком та адаптацією комп'ютерних програм і появою домашніх студій автори самвидаву дедалі більше намагаються розширити можливості створеної ними книги. Динаміка ринку аудіокниг свідчить, що найближчим часом самвидав здатний стати рівноправним п'ятим гравцем. Зростання популярності цього формату може надати самовидавцям додаткові прибуткові вигоди. Автори мають самостійно записувати зі звуком, беручи до уваги інтонацію, наголоси й граматику.

Поміж самовиданих аудіокниг найбільший попит мають тексти науково-популярної тематики, частка яких за останній квартал 2019 р. становила 25—50% продажу аудіокниг інших жанрів. Найактивніше слухачі обирають твори в жанрі фантастики, особливо наукової та фентезі, детектив, трилер, літературу для підлітків. Аудіокнига вже добре зарекомендувала себе в галузі наукової літератури і, можливо, стане популярнішою на ринку художньої.

Наступного десятиліття, ймовірно, відбудеться "бум аудіокниги", початок якого бачимо вже сьогодні. Досягнення в галузі штучного інтелекту й технології смартфонів надають вельми широкі можливості для розвитку цього сегмента.

Рівень використання смартфонів для прослуховування аудіокниг продовжує зростати, зокрема ними послуговуються 73%, і цей показник зріс із 29% 2017 р. і 47% 2018-го. Понад половину поціновувачів цього формату слухають твори вдома, а 32% — в автомобілі [5].

Дедалі більше впливають на світ аудіокниг розумні динаміки (smart speakers — смартспікери), такі собі персональні помічники. Наприклад, Amazon Echo розбудить вас уранці, розповість про останні новини, погоду та затори на дорогах, нагадає про заплановані зустрічі й заходи, замовить товари чи послуги на Amazon.com або Uber тощо. Для вмикання колонки використовують спеціальне слово "Alexa". Вісім мікрофонів, вбудованих у корпус, працюють постійно — саме це стало приводом для звинувачення корпорації у прослуховуванні, оскільки пристрій записує і зберігає все, що "чує" після активації. Amazon Echo працює з різними бібліотеками, зокрема й музичними (Amazon, Spotify та ін.), Echo Show може відтворювати відео з YouTube чи Amazon Video і кількох каналів новин. За допомогою функції відеодзвінків можна телефонувати іншим власникам Echo або користувачам смартфонів зі встановленим помічником Alexa. 24% споживачів зауважують, що слухали книгу саме на смартспікері.

Видавнича індустрія аудіокниг у США надає роботу майже 4400 працівникам на рік, і очікується, що ця цифра 2020 р. лише зростатиме. Audible (звуковий Amazon) — наразі найбільший роботодавець акторів у Нью-Йорку.

За даними АРА, 2010 р. було вироблено 7237 назв аудіокниг, 2012 р. їх кількість зросла більше ніж удвічі — до 16 309, а до 2018 р. майже потроїлася — до 44 685 назв. За прогнозами, 2020 р. матимемо приблизно 55 тис. нових назв аудіокниг. Дохід від реалізації цієї продукції 2019 р. збільшився на 24,5%

порівняно з 2018 р. Виторг від продажу аудіокниг вже кілька років поспіль зростає на понад 20% [6].

Причини збільшення попиту на аудіокниги досліджували науковці Книжкової палати Польщі й дійшли висновків, котрі розглянемо докладніше.

Причина зростання 1: технологічні досягнення

Удосконалюються технології виробництва: цифрове редагування, розсилання рукописів, використання планшетів замість друкованих сценаріїв (не потрібно усувати шуми під час гортання сторінок), збільшення кількості домашніх студій для оповідачів дали змогу скоротити час, потрібний для створення аудіокниги.

Причина зростання 2: ширші можливості

Цифровий формат продукції також має велике значення, позаяк аудіокниги простіше знаходити та зберігати, ніж видання на касетах і дисках. Мобільність, тобто можливість відтворювати на різноманітних пристроях, і здатність слухати в будь-якому місці — це головні аргументи, наведені в опитуванні споживачів. Оскільки цифрові пристрої, як-от смартфони, нині широко розповсюджені, доступ до аудіокниг простий і зручний.

Причина зростання 3: популяризація в соціальних мережах і реклама аудіокниг

Автори обговорюють формат, голоси та манеру виконання професійних оповідачів аудіокниг (у яких є віддані послідовники), до розмови долучаються навіть продакшн-студії, допомагаючи просувати нові назви. Перехресна розмова між авторами, оповідачами та студіями підтримує зацікавленість.

Причина зростання 4: креативний маркетинг

Розголос у соціальних мережах спонукає видавців, авторів та оповідачів виявляти творчий підхід до маркетингу, наприклад, багато хто залучає відео про створення аудіокниг у свої кампанії. Восени 2016 р., аби підтримати інтерес до аудіокниг та збільшити кількість своїх членів у соціальних мережах, АРА запустила відеокампанію #loveaudiobooks, під час якої автори й шанувальники, зокрема В. Голдберг і С. Кінг та інші видатні особистості з гучними іменами, розповідали про свою прихильність до формату.

Причина зростання 5: успіх породжує успіх

Реалізація невпинно зростатиме, якщо галузь випускатиме більше назв. Проте якщо споживачі не купуватимуть, то, без сумніву, не збільшуватимуться і обсяги виробництва [7].

За прогнозами Deloitte [1], 2020 р. світовий ринок аудіокниг зросте на 25% — до 3,5 млрд дол. І це не єдиний формат, що набирає популярність. Deloitte також прогнозує, що світовий ринок подкастингу (нового способу поширення аудіо через інтернет, у якому, на відміну від радіо, користувач може обирати що й коли слухати) зросте на 30% і 2020 р. сягатиме 1,1 млрд дол., вперше перевищивши позначку в 1 млрд.

Ці показники можуть видаватися незначними, якщо порівнювати їх із 42 млрд дол., витраченими США на радіо, і річними доходами від музичної галузі в 51 млрд дол. Проте у світі, де загальне зростання сфери засобів масової інформації та розваг становить лише 4%, щорічне збільшення показників від 25 до

30% вражає. Сигнал очевидний: аудіокниги переростають "нішевий" статус, щоб стати самостійним сегментом.

Ринок аудіокниг у Сполучених Штатах — найбільший у світі, й він упевнено збільшується на 20—25% кілька років поспіль. Обсяг зростання, прогнозований у 2020 р., становить 1,5 млрд дол. На другому місці — китайський ринок аудіокниг, котрий, як очікують, принесе майже 1 млрд дол. цього року (2017 р. — 450 млн дол.). За межами цих двох добре вивчених ринків дані нечисленні, оскільки означений сегмент перебуває в стадії становлення. Статистика, отримана з різноманітних джерел, переконує, що доходи від аудіокниг у чотирьох скандинавських країнах щорічно становлять майже 100 млн дол.; 2018 р. обсяг ринку аудіокниг у Великій Британії сягав приблизно 85 млн дол., а доходи від їх реалізації по всій Європі (охоплюючи й британську частку) наблизилися до позначки у 500 млн дол. З огляду на ці показники, розмір світового ринку аудіокниг можна оцінити у 3,5 млрд дол., і майже 75% припадає на Сполучені Штати та Китай.

На формування ринку аудіокниг впливає не лише можливість отримати шалені прибутки, а й вибір слухачів. Згідно з опитуванням Deloitte Global 2018 р. [6], 18% дорослих американців зазначили, що слухали аудіокнигу за останні 12 місяців, а це на 4% більше, ніж 2016-го. Якщо, припустимо, показник зростання залишається стабільним, то цифри свідчать, що понад 73 млн американських користувачів слухають аудіокнигу щонайменше раз на рік. Відповідно, статистика Китаю доводить, що 22,8% населення слухали принаймні одну аудіокнигу 2017 р. За умови аналогічного зростання, ймовірно, понад чверть населення Китаю, або 350 млн осіб, сьогодні слухають аудіокниги. У всьому світі число нинішніх споживачів цього формату перевищує пів мільярда. У довгостроковій перспективі можна очікувати на подальше розширення репертуару назв аудіокниг, навіть якщо динаміка певним чином сповільниться з бурхливого 25-відсоткового темпу 2020 р.

У глобальному масштабі також, ймовірно, відбуватиметься збільшення кількості назв аудіокниг, оскільки інші країни та регіони наздоганятимуть рівень США, Китаю та Північних країн.

Припускаємо, що попит на аудіокниги відрізнятиметься залежно від географічного положення та демографії. Наприклад, 2019 р. 74% американських користувачів слухали їх в автомобілях. Отже, у країнах із тривалішим часом поїздок доходи, темпи зростання й можливості сфери аудіокниг можуть бути вищими, ніж у регіонах, де автомобільні шляхи коротші [5].

Сегмент дитячих звукових книг, що вже становлять значну частку від загальної кількості реалізованої аудіолітератури, також може бути точкою зростання: 2017 р. він сягав 40% назв аудіокниг, що продаються в Китаї, 10% — у Сполучених Штатах і 25% — у Франції.

Цікавий факт: попри те, що частка аудіокниг стрімко збільшується як на книжковому, так і на

загальному медіаринку, вона не походить від друківаних книг. Наприклад, у США статки від продажу друківаних видань за півріччя 2019 р. зросли на 2,5% у річному обчисленні, навіть попри те, що доходи від завантажених аудіокниг також збільшилися на 34%. Однак виторг від електронних книг за той самий період скоротився на 4% (хоча цей сегмент, як і раніше, приносить на 77% більше грошей, ніж завантажені аудіокниги) [8]. На друківані видання, що є головною формою споживання, припадає 78% усіх доходів від книг загалом, а боротьба на цифровій арені точиться між тими, хто хоче використовувати очі споживачів, проти тих, хто вважає за краще їхні вуха. Можна припустити, що за нинішніх темпів зростання доходи від аудіокниг наблизяться до продажів електронних до кінця 2023 р. [1].

Хто і як читає аудіокниги? Щоб з'ясувати це, 2018 р. компанія Deloitte Global провела опитування понад 1000 дорослих користувачів у Сполучених Штатах [6]. Результати свідчать, що ця аудиторія з кожним роком молодшає, стає більш освіченою і зайнятою. 56% читачів повідомили, що спеціально "виділяють певний час" для прослуховування улюбленої книги.

Утім, у дослідженні є й певні нюанси. Наприклад, шанувальників аудіокниг серед наймолодшої обстеженої групи, 18—24 років, помітно менше, ніж серед старшої групи 25—30 років: тільки 8% американців у віці 18—24 років слухають аудіокниги приблизно стільки ж, скільки й люди віком 44—75 років. Одне з можливих пояснень полягає в тому, що багато молодих людей зазначеної вікової категорії все ще навчаються та витрачають більшу частину часу на читання друківаних підручників, а не прослуховування книг для задоволення.

Парадоксальне явище: хоча окремі маркетологи припускають, що прослуховування аудіокниг стане улюбленою формою дозвілля для літніх людей (частково через вікові вади зору), а також для тих, у кого нижчий рівень освіти, дані опитування продемонстрували, що ці категорії не виявляють особливого інтересу до звукової літератури.

Схожі загальні закономірності спостерігаємо також і в Канаді. Коли 2018 р. фахівці компанії Deloitte Global [6] провели опитування понад 1000 канадців щодо звичок прослуховування аудіокниг, то виявили, що, хоча показники груп були приблизно на 2—3% меншими, ніж у США, загальний розподіл по групах був схожим із показниками Сполучених Штатів.

Для видавців аудіокниг прогнози щодо цього сегмента ринку на найближчі роки, безумовно, позитивні. Однак, щоб ефективно конкурувати за слухачів і прибуток, вони мають визначитися з назвами книг, їхньою кількістю та якістю. Якщо для Сполучених Штатів достатньо (за дослідженням Deloitte Global) 46 тис. нових видань на рік, то чи є 650 назв для Іспанії або 95 на рік для Індії оптимальною кількістю?

Розвиток ринку аудіокниг може дістати новий імпульс завдяки поширенню розумних динаміків (смартспікерів). Очікується, що 2020 р. обсяги реалізації інтелектуальних колонок зростуть на понад 25% у США та Китаї, а також принаймні на 36% в Європі та Азії, оскільки інша частина світу надолужуватиме згаяне. Ці пристрої вельми популярні серед шанувальників "книг у голос", причому 66% американських власників розумних гаджетів визнають, що слухають щотижня принаймні одну аудіокнигу чи подкаст на смартспікері.

Натомість у радіоіндустрії можуть бути причини для занепокоєння, хоча, як з'ясувалося, радіо виявилось напрочуд стійким у порівнянні з іншими традиційними ЗМІ. Сукупний дохід цієї сфери у США становить 42 млрд дол. і має тенденцію повільного, але стійкого зростання. Водночас останні дані свідчать, що загальний час прослуховування радіо знизився на три хвилини на тиждень. З огляду на те, що дві третини всіх прослуховувань радіостанцій США поза домом відбувається в автомобілях і що подкасти та аудіокниги виконують функцію, аналогічну радіо під час поїздок на роботу, цілком імовірно, що зменшення кількості часу прослуховування радіо свідчить про скорочення кількості його прихильників на користь аудіокниг чи подкастів. Радіомовникам варто уважно проаналізувати цю динаміку, адже аудиторія, котра нині надає перевагу зазначеним форматам, постійно розширюється [9].

Висновки. Аудіокниги стрімко входять до нашого життя, а їх ринок неспинно зростає. Цей сегмент здебільшого конкурує не з паперовими, а з електронними виданнями та радіо. Аудиторія аудіокниг молодшає, позаяк вони переросли своє призначення для користувачів старшого віку з проблемами зору, і входять у побут людей, які прагнуть насолоджуватися гарним твором будь-де і в будь-який час, водночас виконуючи супутні справи. Розповсюдженню аудіокниг сприяє розвиток технологій: смартфонів, розумних динаміків тощо.

Список використаної літератури

1. *Deloitte Official Website*. The ears have it: The rise of audiobooks and podcasting. TMT Predictions 2020. — Mode of access: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/technology/technology-media-and-telecom-predictions/2020/rise-of-audiobooks-podcast-industry.html>. — Title from the screen.
2. *Novoselsky R.* Jak rozpocząć słuchanie audio książki / Robert Novoselsky. — Mode of access: <https://www.azymut.pl/pl/JAK-ROZPOCZĄC-SŁUCHANIE-AUDIO-KSIĄZKI.html>. — Title from the screen.
3. *Edison Research Official Website*. The audiobook consumer 2016. — Mode of access: <https://www.edisonresearch.com/audiobook-consumer-2016/>. — Title from the screen.
4. *The Audio Publishers Association Official Website*. — Mode of access: <https://www.marketresearch.com/Technology-Media-c1599/Media-c92/Audio-Books-c1766>. — Title from the screen.
5. *The Audio Publishers Association Official Website*. The 2021—2026 World Outlook for Audio Books. — Mode of access: <https://www.marketresearch.com/Icon-Group/International-Inc-v609/Outlook-Audio-Books-12911970/>. — Title from the screen.

6. *Deloitte Global Official Website*. 2019 Global Impact Report. — Mode of access: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/global-report-home.html/>. — Title from the screen.
7. *Oficjalna strona Polskiej Izby Książki*. Książki w codziennym życiu Polaków. Raport z badania Polskiej Izby Książki. Kierunkii formy transformacji czytelnictwa w Polsce. — Mode of access: [https://www.pik.org.pl.](https://www.pik.org.pl/) — Title from the screen.
8. *Wolimy e-czytać czy e-słuchać?*, Rynek-ksiazki.pl z dn. 1 października 2014. — Mode of access: <https://rynek-ksiazki.pl/rynek-ksiazki/rynek-audiobookow/>. — Title from the screen.
9. *Rynek audiobooków*, Rynek-ksiazki.pl z dn. 27 grudnia 2016. — Mode of access: <https://rynek-ksiazki.pl/rynek-ksiazki/rynek-audiobookow/>. — Title from the screen.

Larysa Tatarinova

Audiobook. Development trends in 2020

The article examines the rapid development of the global audiobook market, which is currently the fastest growing sector in the field of book production. It was found that the audiobook market in the United States, which today is considered the largest in the world for the twelve months of 2019 grew by 47% compared to 2018. The growth trend of the audiobook market is stable, growth continues in 2020. The reasons for the growth, which are primarily related to the development of technology, have been studied. Smartphones, tablets and, more recently, artificial intelligence — all this has spurred the development of audiobooks and provided the desired way to get acquainted with the book to those who have vision problems, the elderly. The market for audiobook CDs in 2010 was 58% of sales against 42% digital shifts. The shift towards the rapid growth of audiobooks began when we switched to digital media instead of using audiobook CDs. In recent years, the situation has changed rapidly because many older people have become better versed in technology, and also because the emergence of new gadgets that can read, attracts a new audience that is getting younger. The average age of listeners has grown from those who are 50 (which was relevant in 2010) to those who are not yet 50. In 2018, Google launched an audiobook store for people aged 45 in different countries in nine different languages. It is emphasized that the audiobook attracts a diverse audience, as it is no longer aimed exclusively at the elderly, but becomes interesting to people of all ages from all walks of life. It has been proven that audiobooks are rapidly gaining share in both the book market and the general media market, but the share of audiobooks in the book market does not come from printed books. 78% of all income from the book trade in the world is accounted for by the printed book. Audiobooks are taking away the frequent market in which e-books dominated a few years ago. According to analysts, by the end of 2023, revenue from the sale of audiobooks will be equal to revenues from e-books.

Keywords: audiobook; e-book; podcast; smart speaker; narrator; listener; audiobook market; marketing; audiobook publishers; self-published audiobooks

Надійшла до редакції 12 травня 2020 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 070.16:578.834COVID-19](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).31-39

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу моніторингу
засобів масової інформації Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

COVID-19: український вимір

(за матеріалами вітчизняних і зарубіжних ЗМІ)

У статті досліджено діяльність вітчизняних і зарубіжних ЗМІ з метою встановлення причин виникнення, перебігу та можливих наслідків пандемії COVID-19, а також виявлення особливостей протидії коронавірусу в Україні.

У результаті аналізу контенту матеріалів ЗМІ, спеціальних звітів Європейської служби зовнішніх зв'язків виявлено, що з появою коронавірусу в китайському м. Ухань на телебаченні, в інтернеті та соціальних мережах значного поширення набула недостовірна інформація, чутки, дезінформація, міфи. Це чинить негативний морально-психологічний вплив на населення всіх без винятку держав світу й може мати згубні наслідки для суспільної безпеки, охорони здоров'я та ефективної соціальної комунікації в умовах кризи.

З'ясовано, що, незважаючи на безпрецедентну увагу з боку спецслужб провідних країн світу до питання про походження коронавірусу, у ЗМІ поширюються різні варіанти та погляди на цю проблему. Сьогодні є кілька версій про штучне чи природне походження COVID-19, розглядаються різні суб'єкти, що могли б стати розповсюджувачами коронавірусу, але однозначної причини його виникнення не встановлено.

У зарубіжних ЗМІ, як свідчить дослідження, доволі активно поширюється думка про те, що пандемія має штучне походження й спрямована на скорочення чисельності населення земної кулі, а тих, хто залишиться, слід узяти під суворий контроль.

Виявлено певні особливості перебігу COVID-19 в Україні: протидія пандемії коронавірусу проходить в умовах нищення системи охорони здоров'я, гострого протистояння між колишньою та нинішньою владою, посилення зовнішнього управління в політичній, економічній і соціальній сферах, функціонування на території нашої держави низки біологічних лабораторій військового відомства США, зростання випадків домашнього насильства тощо. Комплекс проблем, що негативно впливають на боротьбу з цією хворобою, розв'язується в умовах війни проти Російської Федерації.

З'ясовано, що багато проблем у боротьбі з пандемією було закладено у процесі становлення України як незалежної держави, особливо минулою владою. Це стосується медичної реформи, скорочення кількості туберкульозних диспансерів, ліквідації санітарно-епідеміологічної служби, корупції на всіх щаблях державної влади, формування в країні атмосфери бездуховності та вандалізму.

Засоби масової інформації наголошують, що після спалаху коронавірусу світ уже розпочав змінюватися, як це відбувалося після пандемії чуми XIV—XV століть, революцій XVIII—XIX століть, двох світових воєн XX століття тощо. Досвід переконує, що такі глобальні повороти, разом із численними людськими жертвами, негативними економічними та екологічними наслідками стимулювали потужніший розвиток людства й пробудження його свідомості.

Ключові слова: COVID-19; пандемія коронавірусу; дезінформація; міфи; недостовірна інформація; медична реформа; санітарно-епідеміологічна служба; протидія коронавірусу; соціальні мережі; "операції базового ефекту"; інформаційно-психологічні операції; організаційна зброя; інформаційно-психологічні технології; фейки; стратегічні комунікації; корупція

Постановка проблеми. Виникнення, перебіг і можливі наслідки пандемії COVID-19 сьогодні перебувають у центрі уваги світової спільноти. Проблема коронавірусу, з якого боку не розглядали б її геополітичні центри сили, привертає увагу лідерів усіх держав світу, представників усіх галузей науки, особливо медиків, економістів, політиків — по суті, все населення планети. Унікальність феномена COVID-19 полягає в невизначеності самої проблеми, особливостях і специфіці проходження біологічних процесів у сучасних умовах, а також гострою протистоянні основних політичних гравців на світовій арені. Є й інші фактори, що впливають на парадигму цієї проблематики, але вони не мають вирішального значення.

З появою коронавірусу вітчизняні та зарубіжні ЗМІ основні зусилля зосередили на висвітленні його симптомів, профілактичних заходів, рекомендацій щодо протидії. Центральне місце посіла статистика виникнення, географія поширення, можливі форми й способи боротьби з недугою. Аналіз змісту повідомлень ЗМІ про зростання кількості захворювань і поширення COVID-19 у світі певною мірою свідчить про цілеспрямований, керований характер подання інформації. Протягом перших місяців 2020 р. для повідомлень медіа була характерна суха статистика, інтрига щодо суті та змісту проблеми, брак інформації стосовно причин виникнення й винуватців витоку вірусу.

Ці та інші чинники підтверджують, що інформаційний привід для інформаційно-психологічного супроводження "базового ефекту" в рамках інформаційно-психологічної операції, яким виявився COVID-19 із китайського Уханя, був ретельно продуманий, підготовлений і задіяний у системі стратегічних комунікацій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить, що розв'язання цієї проблематики потребує системних досліджень, часового простору, скоординованих зусиль учених провідних країн світу в різних галузях науки. Сьогодні, на жаль, ще обмаль наукових публікацій, книг, матеріалів наукових конференцій, безпосередньо присвячених проблематиці боротьби з коронавірусом. В інтернеті оприлюднюють здебільшого публіцистичні статті, статистичні дані, відомості щодо особливостей перебігу пандемії в різних країнах чи регіонах тощо. Фундаментальних наукових праць, присвячених проблемам COVID-19, поки не виявлено. Водночас привертає увагу публікація голови міжвідомчої Робочої групи з математичного моделювання проблем, пов'язаних з епідемією коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні, заступника директора з наукової роботи

Інституту проблем математичних машин та систем НАН України, доктора фізико-математичних наук І. Бровченка під назвою "Розробка математичної моделі поширення епідемії COVID-19 в Україні" [1].

Мета статті. Через те, що проблема пандемії коронавірусу у світі доволі нова, наукові дослідження в цей складний час активно проводяться насамперед у галузі медицини з метою винаходу вакцини. Саме тому, *основною метою статті* є вивчення, аналіз та узагальнення порушеної проблеми в системі соціальних комунікацій.

Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: провести аналіз витоків, перебігу й можливих наслідків пандемії COVID-19 за матеріалами ЗМІ; здійснити моніторинг змісту діяльності вітчизняних і зарубіжних ЗМІ в умовах пандемії COVID-19 в Україні та за її межами; розглянути соціально-психологічні аспекти впливу пандемії коронавірусу на політичні, міжособистісні стосунки в Україні; узагальнити особливості перебігу пандемії COVID-19 в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком XXI ст. на розвиток земної цивілізації вплинуло багато визначних подій: економічні кризи, пандемії таких хвороб, як чума, холера, локальні війни та збройні конфлікти, природні катаклізми й катастрофи. Сьогодні, з огляду на їх наслідки, виокремимо кілька найважливіших подій у світі, що визначили подальшу еволюцію людства.

По-перше, оголошення війни з тероризмом унаслідок атаки на будівлі ВТЦ у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р. Ця подія планетарного масштабу до сьогодні викликає сумніви в правильності інтерпретації проблеми. На жаль, і в наш час ще ніхто у світі не може поставити крапку та однозначно визначити сутність, зміст, причини й організаторів цієї трагедії, що стала детонатором боротьби з "тероризмом". Є версії, висувуються гіпотези, й, нарешті, публікуються документальні підтвердження про заплановану й проведеною акцію спецслужб, але остаточною крапку в цій справі ще не поставлено. З часом ця трагедія втрачає актуальність, виникають інші важливі проблеми.

По-друге, поява коронавірусу в грудні 2019 р. у Китаї перевернула всі сучасні поняття про хвороби минулого століття. Пандемія COVID-19 сколихнула весь світ не тільки трагічними наслідками. В порівнянні з іншими катастрофічними хворобами, за свідченнями окремих фахівців у цій галузі, вони не такі вже й критичні. Попередній аналіз контенту повідомлень ЗМІ, тональність і стиль викладу матеріалів

свідчить про можливу, хоча й спонтанну, координацію їх діяльності. Особливу увагу привертає інформаційно-психологічне забезпечення виникнення, перебігу та констатації деталей проблеми. До цього часу у світі, на наш погляд, не було такого докладного супроводження й конкретизації перебігу хвороби з боку мас-медіа, реагування лідерів провідних країн світу на стан і перспективи її поширення. Частково, правда, це стало можливим завдяки розвитку сучасних інформаційних технологій.

По-третє, український вимір коронавірусу, його масштаби в нашому суспільстві засвідчують, що саме в цей час і в цих умовах держава виявилася цілковито не готовою до боротьби з пандемією. Якщо провідні країни світу також не були готові до протидії хвороби, що доводять заяви їхніх лідерів, то в Україні цією проблемою спекулює тільки опозиція, котра, власне, й створила її передумови.

Аналіз повідомлень ЗМІ виявив, що у США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Італії, Іспанії та інших країнах боротьба з поширенням COVID-19 здійснюється здебільшого власними силами й засобами. Водночас наголошується, що в нашій державі від початку не було ані сил, ані засобів, ані технологій, ані форм і способів боротьби з новою хворобою. Все це відбувається на тлі глибокої економічної, суспільно-політичної й духовної кризи, в умовах війни з РФ, масового повернення українців з-за кордону, жорсткої конфронтації політичних еліт. Негативними чинниками стали також вимоги з боку МВФ, фактори управління інших центрів зовнішнього впливу, що наполягають на ухваленні закону про відкриття ринку землі, проведення нескінченних реформ і багато іншого.

Від початку спалаху коронавірусу громадськість стала свідком поширення значної кількості чуток, міфів і дезінформації щодо причин виникнення, перебігу та наслідків хвороби. Про це зазначено у спеціальному звіті Європейської служби зовнішніх зв'язків (ЄСЗЗ) [2].

Спираючись на спеціальні звіти ЄСЗЗ, провідні західні ЗМІ зауважують, що дезінформація, міфи та неперевірені відомості продовжують ширитися світом. Це може мати згубні наслідки для суспільної безпеки, охорони здоров'я та ефективної соціальної комунікації в умовах кризи. У цьому контексті, на основі аналізу й узагальнення контенту ЗМІ важливо розрізнити численні форми недостовірної інформації, дезінформації та спроби маніпулювання ними. Багато з них є частиною навмисних та узгоджених дій із боку державних органів влади або суб'єктів, котрих спонсорують іноземні держави.

В умовах браку достовірних відомостей про коронавірус надзвичайно важливо скоординувати практичні дії органів державної влади, політичних партій, громадських організацій усередині кожної держави. Такими прикладами можуть слугувати сплановані кампанії, що проводяться в державах-членах ЄС та сусідніх регіонах і передбачають контролювання іноземними державами засобів масової інформації й каналів у соціальних мережах з метою поширення

неправдивих медичних даних і дезінформації про ЄС і його партнерів. Аналіз діяльності робочої групи ЄСЗЗ зі стратегічних комунікацій і незалежних експертів доводить, що вкрай небезпечна та шкідлива дезінформація про COVID-19 блискавично поширюється в невеликих ЗМІ всередині та за межами ЄС, де технологічні компанії мають менше стимулів ужити адекватних контрзаходів.

Окрім цілеспрямованих і часом підтримуваних державою кампаній, у соціальних мережах продовжують поширюватися теорії змови та недостовірні або дезорієнтуюча інформація про коронавірусну інфекцію. В аналізі, що охоплює матеріали, опубліковані п'ятьма європейськими й арабськими мовами, неурядова організація Avaaz виявила, що "мільйони користувачів мережі "Фейсбук", як і раніше, піддаються ризику отримання небезпечної неперевіреної інформації про коронавірус у великих обсягах". Фахівці Avaaz проаналізували відібраний контент і з'ясували, що він був опублікований у зазначеній соцмережі понад 1,7 мільйона разів, а переглянули його приблизно 117 мільйонів разів [3].

Робоча група ЄСЗЗ зі стратегічних комунікацій провела додатковий аналіз матеріалів, оприлюднених дев'ятьма європейськими мовами, зокрема чеською, німецькою, польською, російською та українською. При цьому можна констатувати, що неправдива й дезорієнтуюча інформація продовжує тиражуватися всіма мовами, навіть якщо вона вже була ідентифікована місцевими фактчекерами (фахівці, які перевіряють достовірність фактів. — *Ред.*). Оцінити сукупне охоплення — завдання нездійсненне, але можна з упевненістю сказати, що відповідний контент досягає мільйонів користувачів усіма проаналізованими мовами.

Так, наприклад, кожен третій опитаний у шести країнах (Аргентина, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, США та Південна Корея) стверджує, що в період до 15 квітня натрапляв на "величезну кількість" неправдивої або дезорієнтуючої інформації про COVID-19 у соціальних мережах і застосунках для обміну повідомленнями [4].

Третина громадян Великої Британії, наприклад, вважає, що горілку можна використовувати для дезінфекції рук. За даними BBC, в одній іранській провінції від вживання технічного спирту загинуло більше людей, ніж від COVID-19. Всі вони повірили чуткам про те, що спирт захищає від вірусу.

Великі групи людей регулярно проводили незаконні мітинги в Берліні, протестуючи проти "тероризму щеплень" і заявляючи, що COVID-19 — це всього лише грип [5].

Подібних фактів виявлено багато. На їх вплив і розраховують фахівці інформаційно-психологічних операцій, які супроводжують перебіг пандемії коронавірусу.

Провідні ЗМІ повідомляють, що у світі сьогодні точиться гостра боротьба у сфері проблеми появи коронавірусу COVID-19. З одного боку, вчені, політики, державні діячі дотримуються думки, що ця хвороба XXI століття виникла природним шляхом, інші вважають, що її було створено штучно.

Дослідження однієї з міжнародних груп науковців спростовує твердження про те, що COVID-19 був створений штучно в лабораторних умовах. Зокрема, вчені з двох американських університетів — Колумбійського університету в Нью-Йорку й Університету Тулейна в Новому Орлеані, а також Сіднейського університету в Австралії опублікували сенсаційні результати.

Вони стверджують, що коронавірус SARS-CoV-2, що викликає COVID-19, виник і розвивався до нинішнього стану суто еволюційним шляхом. Він не міг бути створений штучно, а отже розповіді про лабораторне походження коронавірусу й змови — "чи то Китаю проти всього світу, чи то Заходу проти Китаю" — не мають жодних підстав, підсумовують учені [6].

Водночас істеблшмент Великої Британії припускає, що пандемія коронавірусу, можливо, розпочалася через витік із лабораторії в китайському місті Ухань. За інформацією медіа, представник Комітету з надзвичайних ситуацій заявив про розвіддані, що свідчать про витік COVID-19 з однієї з лабораторій Уханя, де розташований Інститут вірусології та Центр контролю захворювань.

Американський експерт із біологічної безпеки, професор Р. Ебrait вважає, що під час вивчення вірусів в уханській лабораторії порушували правила техніки безпеки. За словами експерта, рівень захисту мав бути не нижчим "4", тоді як учені КНР нібито застосовували захист класу "2".

Водночас офіційно влада Сполученого Королівства дотримується загальноприйнятої версії — передачі коронавірусу від тварин людям на ринку в Ухані.

Припущення про лабораторне походження COVID-19 виникали й раніше. Зокрема, 12 березня китайський МЗС заявив про можливість проникнення штаму в КНР через військовослужбовців США, де, за даними відомства, й раніше фіксували смерті від коронавірусу. Президент США Д. Трамп категорично відкинув ці підозри [7].

Щодня з'являються нові дані, пов'язані з походженням COVID-19. Основна версія: хвороба виникла в Китаї, вона створена штучно або має природне походження, інша гіпотеза — коронавірус розроблено в США й доставлено в Китай.

Про те, що пандемія має штучне походження та спрямована на скорочення чисельності населення, а тих, хто залишиться, слід узяти під суворий контроль, повідомляють окремі закордонні ЗМІ. У цьому зв'язку варта уваги публікація П. Кьоніга (Peter Koenig) — наукового співробітника Центру вивчення глобалізації (Centre for Research on Globalization, CRG, м. Монреаль, Канада), економіста й геополітичного аналітика, який раніше працював у Світовому банку. Його статтю "Смертельна зброя США COVID-19: план зі скорочення населення Землі і ID2020" присвячено аспектам походження, перебігу й наслідкам пандемії коронавірусу [8].

Автор публікації наголошує, що ВООЗ визнала епідемію COVID-19 "пандемією", хоча немає ані най-

меншої її ознаки. Під час пандемії смертність від зараження сягає понад 12%. В Європі рівень смертності становить майже 0,4% або менше — за винятком Італії, що являє собою особливий випадок, коли пік смертності становив 6%. На сторінці організації в соцмережі повідомляється: "ВООЗ цілодобово оцінює цей спалах, і ми глибоко стурбовані як тривожними рівнями поширення й серйозності, так і тривожними рівнями бездіяльності... Тому ми зробили висновок, що COVID-19 можна охарактеризувати як пандемію".

У Китаї, зазначено далі в публікації, рівень смертності досяг піку лише кілька тижнів тому й становив приблизно 3%, а згодом повернувся до 0,7%. Цей рівень швидко знижується, Китай повністю контролює захворювання. І це — з допомогою не прославлених ліків, а розробленого Кубою 39 років тому препарату під назвою "Інтерферон альфа 2В (IFNrec)". Він надзвичайно ефективний у боротьбі з вірусами та іншими захворюваннями, але майже не відомий і не використовується в інших країнах, оскільки США в рамках незаконного ембарго проти Куби не дозволяють продавати ці ліки на міжнародному рівні.

Найімовірніше, ВООЗ отримала накази "згори" — від тих людей, які також керують президентом США Д. Трампом і "лідерами" Європейського Союзу та його країн-членів, від тих, хто прагне керувати світом за допомогою сили Єдиного світового порядку.

Після того, зазначено у статті П. Кьоніга, пандемію оголосили офіційно, наступним кроком може стати — також за рекомендацією ВООЗ чи окремих країн — "насильницька вакцинація" під наглядом поліції або збройних сил. Тих, хто відмовиться, можуть покарати штрафами чи в'язницею.

Якщо й насправді відбуватиметься насильницька вакцинація, то люди не знатимуть, який тип коктейлю додадуть до вакцини. Вона може стати повільним вбивцею, що подіє лише за кілька років. А може стати захворюванням, котре вразить тільки наступне покоління. Або засобом, що послаблює мозок. Або геном, що зробить жінок безплідними... Все можливо. І завжди — все це з метою повного контролю за населенням і заради скорочення населення. Звичайно, за кілька років ніхто не дізнається, звідки взялася та хвороба. Такого технологічного рівня досягли лабораторії біологічної війни у США, Великій Британії, Ізраїлі, Канаді, Австралії...

П. Кьоніг висуває також і іншу гіпотезу. Вона полягає в тому, що під час вакцинації, якщо не з цієї версії, то, можливо, з пізнішої, можуть бути введені наночіпи, про що людина не знатиме. У чіп віддалено завантажать усі її персональні дані, зокрема й банківські рахунки — цифрові гроші. Так, цифрові гроші — це те, до чого прагнуть "вони", аби ви й справді більше не могли контролювати своє здоров'я та інші персональні дані, а також доходи й витрати. Ваші гроші можуть бути заблоковані чи видалені — як "санкції" за погану поведінку, за "рух проти течії". Ви можете стати простим рабом господарів. У порівнянні з цим феодалізм видається прогулянкою в парку, наголошує науковець [8].

Недарма генеральний директор ВООЗ д-р Т. А. Гебрейесус зауважив, що людство має рухатися в напрямі цифрових грошей, оскільки фізичні паперові та монетні здатні поширювати хвороби, особливо епідемічні, як-от коронавірус. Цивілізація прямує до тоталітарного стану світу. Це є частиною порядку денного ID2020. І кроки, котрі передбачено здійснити в наш час, готувалися давно, зокрема й за допомогою комп'ютерного моделювання коронавірусу 18 жовтня 2019 р. у Медичному центрі Джонса Гопкінса в Балтіморі, спонсором якого стали Всесвітній економічний форум (ВЕФ) і Фонд Білла та Мелінди Гейтс.

Одним із головних захисників масових щеплень, передусім в Африці, є Б. Гейтс — відомий прихильник скорочення населення, що становить головне завдання еліти у Всесвітньому економічному форумі, сім'ях Рокфеллерів, Ротшильдів, Морганів тощо. Мета — зменшити кількість людей, які (вузька еліта) можуть жити довше й краще, внаслідок того, що скорочуються і обмежуються природні ресурси.

Про це відкрито заявляв уже в 1960—70-х рр. Г. Кіссінджер, держсекретар адміністрації Р. Ніксона, один з інженерів війни у В'єтнамі й головний відповідальний за напівлегальне бомбардування Камбоджі та геноцид мільйонів її неозброєних мешканців. Поряд з організованим разом із ЦРУ державним переворотом у Чилі 11 вересня 1973 р., коли було вбито демократично обраного С. Альєнде та приведено до влади військового диктатора Піночета, Г. Кіссінджер скоїв й інші військові злочини. Сьогодні він є, так би мовити, представником Рокфеллерів та їхнього "Більдерберзького клубу", зазначає П. Кьоніг.

Неупереджений аналіз і синтез сутності й змісту повідомлень вітчизняних ЗМІ впродовж 2020 р. свідчить про те, наша держава зіткнулася з подвійною кризою, катастрофічні наслідки якої викликані проведенням першого етапу реформи системи охорони здоров'я, ініційованою минулою владою на чолі з П. Порошенком. Тепер уже достеменно відомо, що новація виявилася, по суті, її крахом. Особливо відчутно це стало з ухваленням Міністерством охорони здоров'я рішення скоротити на 50% фінансування спеціалізованих лікарень із 1 квітня 2020 р., ліквідувати санітарно-епідеміологічну службу, провести інші структурні зміни, спрямовані на ускладнення доступу громадян до отримання лікарської допомоги.

Соціально-психологічні наслідки COVID-19 для України в умовах, що склалися, стануть предметом дослідження науковців у майбутньому. Сьогодні важко з'ясувати, хто винен у тому, що сталося, — нинішній міністр чи його попередники. Однак реальність переконує, що після подій на Майдані 2014 р. жоден міністр не зміг зробити вкрай важливих кроків: забезпечити виділення адекватних ресурсів на створення сучасних громадських служб з охорони психічного здоров'я за умови збереження старої системи до того часу, як її завдання виконуватиме нова.

Однією з найхарактерніших особливостей перебігу COVID-19 в Україні є те, що в нашій державі перманентно проводяться нескінченні реформи. Головне

правило їх реалізації у сфері охорони здоров'я полягає в тому, щоб не руйнувати стару систему, поки не сформується нова. Міністри цілком проігнорували міжнародний досвід у цій важливій галузі, називаючи такий підхід "радянським і корумпованим". Внаслідок цього утворився хаос, увінчаний фатальним рішенням про скорочення фінансування на 50%, що зачіпає психіатричні лікарні й туберкульозні диспансери, робить недоступною медичну допомогу в сільській місцевості.

Дослідження, проведені Інститутом психіатрії при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, довели, що найбільше від цього рішення постраждали установи довготривалого догляду, де перебувають пацієнти з хронічними захворюваннями. В окремих закладах залишилося лише 12% початкового фінансування. Протягом перших тижнів від старту реформи приблизно в 50 психіатричних лікарнях України було звільнено понад 3000 співробітників, у тому числі 200 лікарів і 600 медичних сестер. Ще 800 працівників було переведено на неповний робочий день.

Сьогодні складається катастрофічна ситуація: хоча психіатричні лікарні належать до числа найуразливіших до масової інфекції COVID-19, їх керівництво змушене звільняти частину персоналу через брак коштів. З усієї країни у ЗМІ надходять повідомлення про згорання медичних послуг для населення. Коли в суспільстві загалом, а особливо серед тих, хто вже має проблеми з психічним здоров'ям, збільшуються тривога та стрес і можна очікувати значного зростання числа госпіталізацій та спроб самогубства, лікарні змушені обмежувати спектр послуг.

Замість того, щоб надавати персоналу медзакладів адекватні засоби індивідуального захисту від COVID-19, Міністерство охорони здоров'я позбавляє їх і без того вельми кволої фінансової основи, що дає змогу так-сяк функціонувати. Внаслідок цього не вирішуються питання психічного здоров'я, як-от алкоголізм, побутове насильство та інші супутні проблеми, що може призвести до ще масштабнішої катастрофи.

Це не просто безвідповідальність, наголошують окремі ЗМІ. Це більше схоже на злочинну діяльність із далекосяжними наслідками. Світовій спільноті в галузі охорони психічного здоров'я час підняти голос і закликати український уряд нарешті взяти на себе повну відповідальність за надання населенню необхідної медичної допомоги.

ЗМІ, зокрема інформаційна агенція Західної України "Дивись.info" (dyvys.info), зазначають, що через карантинні заходи у світі виразна тенденція до збільшення кількості розлучень і фактів домашнього насильства. Зі свого боку, закордонні ЗМІ повідомляють, що в Китаї стрімко зросло число поданих заяв про розлучення, а в Італії — випадків сімейного насильства.

ІА "Дивись.info" вирішила з'ясувати, яка ситуація в Україні, чи загрожує карантин нашим сім'ям і як уникнути конфліктів в умовах обмеження особистого простору. За даними національної поліції України, від 12 до 18 березня 2019 р. у Львові здійснено 152 ви-

клики через сімейне насильство, конфлікти, сварки. "Цього року сталося 199 випадків за цей самий період", — повідомила речниця патрульної поліції Львівської області К. Рибій [9].

І, на жаль, можемо очікувати зростання кількості таких випадків не тільки в період карантину, а й після його завершення, адже час сумісного перебування людей у сім'ях збільшується. Така динаміка відбувається на фоні погіршення економічного стану родин і доволі стресової та психологічно нестабільної ситуації загалом. Відтак це може призвести до того, що наша статистика фіксуватиме зростання випадків домашнього насильства.

Уточнення бюджету України на 2020 р. Верховною Радою України, позиція Президента України В. Зеленського вселяють оптимізм щодо розв'язання цієї надзвичайно важливої проблеми.

Наступною особливістю перебігу COVID-19 в Україні є протидія колишньої влади на чолі з П. Порошенком боротьбі за подолання коронавірусу в державі. Якщо у провідних країнах світу пандемію зупиняють спільними зусиллями органів державної влади, політичних партій, громадських організацій і об'єднань, то в Україні спостерігаємо активні спроби опозиційних сил перешкодити діям Президента, уряду та Верховної Ради, спрямованим на боротьбу з COVID-19. Це робиться утаємничено: акценти зосереджено не на безпосередній критиці дій влади в боротьбі з хворобою, а на інших проблемах, що прямо не стосуються протиепідемічних заходів. Врешті-решт, за задумом організаторів, ця латентна діяльність має вплинути на ставлення населення України до зусиль влади, яка, на думку опозиції, не здатна впоратися з викликами й загрозами пандемії.

Аналіз публікацій у соціальних мережах, змісту контенту блогерів, висловлювань політичних лідерів, зокрема першого Президента України Л. Кравчука, засвідчує, що проблеми боротьби з пандемією були закладені минулою владою на чолі з П. Порошенком. Це стосується медичної реформи, ліквідації санітарно-епідеміологічної служби, корупції на всіх щаблях державної влади, формування в державі атмосфери бездуховності та вандалізму. Засоби масової інформації не тільки в Україні, а й за її межами останнім часом дедалі відвертіше висвітлюють морально-психологічний портрет п'ятого Президента України та його "команди". За даними громадсько-політичного журналу України *Elise Journal*, цілий рік П. Порошенко опікувався винятково В. Зеленським, присвятивши йому 96% ефірного часу. Доходило до такого абсурду, що пропагандисти олігарха обговорювали, в яких трусах бігає очільник країни та яку спідню білизну одягла його дружина [10].

З одного боку, аналіз пропагандистської кампанії "п'ятої колони" на чолі з П. Порошенком підтверджує, що жодних вагомих аргументів проти діяльності сьогоднішньої влади вона не має. Опозиційні ЗМІ "розкручують" факти телефонного листування представника "Слуги народу" зі своєю коханкою на засіданні Верховної Ради, обливають брудом висловлю-

вання окремих представників влади, які, певно, й заслуговують на критику, але не можуть бути підставою для широкомасштабних пропагандистських кампаній. Медіа створюють й інші інформаційні приводи, як-от зустріч Президентом України В. Зеленським комерційного рейсу літака "Мрії" з Китаю, рішення мера Черкас про скасування карантинних обмежень. Це також і організація акцій протесту з вимогою закінчити термін дії карантинних заходів і багато інших.

З іншого боку, олігархічні ЗМІ, по суті, повністю замовчують факти злочинної діяльності минулої влади, й у цьому разі бачимо цілковиту відсутність інформаційно-психологічної протидії фейковим повідомленням про некомпетентність сучасного уряду. Сьогодні ніхто не несе відповідальності за наклепи на чинну владу, погрози її представникам, зокрема й Президентові. В цих умовах стає зрозумілим, чому всі без винятку опозиціонери повстали проти ухвалення закону про дезінформацію. Його відсутність дає змогу всім охочим обливати брудом чинного Президента у соцмережах, прославляти "заслуги" П. Порошенка, блокувати розслідування кримінальних справ проти учасників і лідерів Майдану, здійснювати кампанії дискредитації проти найвищих чиновників органів державної влади та сприяти їх швидкій ротачії в Кабінеті Міністрів.

Ці та багато інших фактів, як свідчать матеріали ЗМІ, становлять основу так званих "операцій базового ефекту", що сьогодні перетворилися на потужну організаційну зброю минулої злочинної влади, котра всіма силами й засобами намагається повернути довіру українців.

Сталося так, що весь світ виявився не готовим до боротьби з пандемією. Морально-психологічні особливості українських реалій полягають у тому, що в нашій країні олігархічні ЗМІ цілодобового навізують громадянам думку про бездіяльність чинної влади у протидії коронавірусу, а якщо вона щось і робить, то неправильно, не так, як треба. Водночас телеканал "Україна" активно рекламує гуманітарну підтримку олігарха Р. Ахметова, телеканал "Інтер" невпинно висвітлює допомогу медичним закладам родини Медведчуків. Інші медіа також активно відпрацьовують гроші власників.

Допомога олігархів закладам охорони здоров'я в цей складний час — вкрай важливий крок, але побічна демонстрація цих заслуг не має нічого спільного з моральністю.

Експерти підрахували, що за останній рік П. Порошенко витратив на боротьбу проти Президента України В. Зеленського понад 1 мільярд гривень. У цю суму входить утримання трьох телеканалів, а саме: "5 каналу", "Прямого" та "Еспрессо". Загальна кількість пропагандистів — понад 500 осіб. Також у цей бюджет закладено утримання армії ботів і "лідерів думок", які окупували український сегмент мережі "Фейсбук" і працюють за гроші олігарха. Загальна кількість ботів, ломів і так званих експертів налічує понад 12 000 осіб. Окрім того, виділяються кошти для

підкупу чиновників різного рівня, голів місцевих рад і різноманітних організацій, також залучених до боротьби проти В. Зеленського; на утримання партій "Європейська солідарність", "Голос" і частини депутатів партії "Слуга народу". До цих видатків належать і гроші, котрі олігарх витрачає на фінансування величезного штату західних лобі, які відбілюють його в очах заокеанських партнерів і розробляють диверсії проти В. Зеленського та його команди. Фінансується також утримання армії "активістів" і "побратимів", які лише за рік спробували організувати чотири Майдани [10].

Наступною особливістю українського виміру COVID-19 є те, що на території нашої держави функціонує низка біологічних лабораторій Пентагону, і цей факт офіційно визнало посольство Сполучених Штатів. Від 2014 до 2017 р. в Україні побудовано 13 американських військових біологічних лабораторій. У них працюють винятково американці, а фінансування повністю надходить із бюджету Міністерства оборони США. Місцева влада зобов'язалася не втручатися в їх роботу. Військові лабораторії, фахівці яких здебільшого працюють над вивченням і виробництвом вірусів і бактерій, розташовано в Одесі, Вінниці, Ужгороді, Львові (три), Харкові, Києві (три), Херсоні, Тернополі; кілька діє поблизу Криму та Луганська.

Виникає логічне запитання: чому американці не розміщують ці об'єкти у себе, на території США? Чому Сполучені Штати обирають для цих цілей африканські країни, а від 2014 р. — ще й Україну? Привертає увагу той факт, що після приходу до влади П. Порошенка роботу американських військових біологічних лабораторій у нашій державі втаємничили ще більше.

Депутати від "Опозиційної платформи "За життя" подали запит В. Зеленському щодо 13 американських біологічних лабораторій, котрі діють в Україні, однак фінансуються Пентагоном, тобто військовим відомством США. В опублікованій 22 квітня 2020 р. офіційній позиції посольства Сполучених Штатів щодо цього зазначено: "Програма боротьби з біологічною загрозою Міністерства оборони США працює в Україні разом з українським урядом над забезпеченням консолідованого й захищеного зберігання збудників хвороб і загрозованих токсинів у відповідних державних установах, так щоб при цьому можна було проводити мирні дослідження й розробляти вакцини" [11].

В Україні історія "благої" допомоги місцевим закладам охорони здоров'я з боку США розпочалася 29 серпня 2005 р., коли між такими різними відомствами, як Міністерство оборони США та Міністерство охорони здоров'я України було укладено угоду про співпрацю в галузі профілактики технологій проліферації, патогенів та експертиз, що можуть бути використані для розвитку біологічної зброї. У документі докладно визначено дії нашої країни, а саме: не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність, передбачену цією угодою; передати США для біологічних досліджень патогени (мікроорганізми, здатні викликати хворобу іншої живої істоти), а в пункті 4 статті 7 зазначено, що американці дістають доступ до державних секретів України в цій галузі [12].

Отже, попри цілковиту втаємниченість появи й спонтанний характер висвітлення пандемії коронавірусу в Україні та світі, у сфері соціальних комунікацій, як свідчать матеріали ЗМІ, сьогодні з'являється дедалі більше інформації, що не могла би бути доступною у звичайних умовах повсякденного життя.

Висновки. Моніторинг змісту, форм і способів діяльності вітчизняних і зарубіжних ЗМІ в умовах пандемії COVID-19 в Україні та за її межами виявив, що більшість повідомлень інформаційних агенцій і телеканалів, матеріалів у соціальних мережах мають, можливо, й спонтанно, типову структуру та стандартний контент. Тональність і стиль викладу свідчать про стереотипи діяльності медіа, докладне супроводження й конкретизацію перебігу хвороби, масовану реакцію лідерів провідних країн світу на стан і перспективи розвитку пандемії.

Безпрецедентна увага світових спецслужб до питання про походження коронавірусу поки що не дає практичних результатів. Сьогодні розглядаються різні суб'єкти і обставини, здатні сприяти поширенню коронавірусу, але остаточної причини його виникнення не з'ясовано. Вищі державні керівництва США, Китаю, РФ, інших держав звинувачують одне одного в можливому витокі COVID-19, але сьогодні, наскільки відомо з відкритих джерел, точної картини не встановлено.

Характерною ознакою спеціальних операцій, до яких можна віднести й появу коронавірусу, є їх латентність, закритість виконавців. Чинна система, саме через надзвичайний характер цих операцій, принципово не спроможна виявити й упередити подібні виклики та загрози. Для протидії згубним наслідкам потрібно розробити систему спеціальних заходів з їх нейтралізації.

Висвітлення у ЗМІ пандемії COVID-19 супроводжується небувалим сплеском міфів, чуток, дезінформації стосовно причин виникнення, перебігу й можливих наслідків цієї хвороби. Слідом за зростанням тривожності в суспільстві збільшився потік домислів про коронавірус, котрим користувачі мережі не тільки вірять, а й охоче поширюють. Це може мати негативний вплив на систему охорони здоров'я, суспільну безпеку та ефективність соціальної комунікації в умовах кризи. У цьому контексті, на основі аналізу та узагальнення контенту ЗМІ, важливо розрізняти численні форми недостовірної інформації, дезінформації та спроб маніпулювання ними.

З метою підтримання інформаційної безпеки та запровадження кримінальної відповідальності громадян за поширення чуток і дезінформації в мережі на початку березня 2020 р. влада Китаю застосувала санкції до сотень користувачів. "Закон про соціальні мережі" діє у Німеччині від 2017 р. Шлях законодавчого захисту громадян від брехні в соціальних мережах обрали Іран, Саудівська Аравія, Єгипет, Туреччина й низка держав на Балканському півострові. Стурбовані фейками про коронавірус і в західній Європі: навіть ті країни, котрі поки не ввели відповідальність за поширення неправдивої інформації, зауважили, що розглядають можливість запровадження відповідних заходів. Британський уряд, підтримуючи

тренд боротьби з фейками, взяв на себе серйозні зобов'язання: рік тому влада анонсувала нові жорсткі методи захисту, покликані зробити країну "найбезпечнішим у світі місцем для онлайн-спілкування". Передбачалося, що на соціальні мережі та інші мережеві платформи покладуть обов'язок захищати користувачів від небажаного контенту під загрозою великих штрафів і блокувань. Особисту відповідальність можуть понести і співробітники компаній. За дотриманням стандартів повинен стежити незалежний регулятор.

Ситуація, що складається в інформаційному просторі України, особливо з погляду інформаційної безпеки громадян, змушує звернутися до закордонного досвіду боротьби проти дезінформації, поширення наклепів і відвертої брехні, а також встановлення кримінальної відповідальності за неперевірені відомості та спроби маніпулювання ними.

Найхарактернішими особливостями протидії коронавірусу в Україні є загострення внутрішньої суспільно-політичної ситуації, перманентне проведення адміністративно-структурних реформ, протистояння політичних і бізнесових еліт, руйнування системи охорони здоров'я, зростання випадків домашнього насильства, посилення зовнішнього управління в політичній, економічній і соціальній сферах, функціонування на території нашої держави низки біологічних лабораторій військового відомства США тощо.

Подібні віруси в поєднанні з інформаційними технологіями створюють фактори колосальної руйнівної сили. Можливості цієї синергії яскраво демонструють сучасні інформаційно-психологічні операції, що, по суті, нині випробовують на нас із вами в режимі реального часу. Нині й надалі: аби посяяти паніку, що знищує у світі все, достатньо "викинути" щось назовні з лабораторії, а мережа зробить свою справу, поширивши світом інформацію, переказану кожним із мільйонів панікерів на свій лад. Ця навала фактів, перемішаних із фейками, являє собою "бомбу", порівняно з якою ядерна зброя стане просто неактуальною.

Екологія, організація праці та бізнесу, стандарти поведінки в суспільстві, бойкот масовості — далеко не повний перелік змін, що можуть відбутися після подолання пандемії. У науковому середовищі та серед керівників спецслужб провідних країн світу продовжують точитися дискусії про походження коронавірусу: чи він спеціально сконструйований, чи навмисне потрапив у зовнішнє середовище з лабораторії, чи виник природним шляхом... Прийде час, і ми про це дізнаємося, але поки що, спостерігаючи за значними негативними економічними, суспільно-політичними та морально-психологічними наслідками від COVID-19, стає зрозуміло, що насправді він є потужною зброєю XXI століття.

Список використаної літератури

1. Бровченко І. Розробка математичної моделі поширення епідемії COVID-19 в Україні / Ігор Бровченко // Світогляд. — 2020. — 2 (82). — С. 1—13. — Режим доступу: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2020-15-2/svitoglyad-2020-2-2-brovchenko.pdf>. — Назва з екрана.
2. Оновлення спеціального звіту Європейської служби зовнішніх зв'язків (ЄСЗЗ): короткий огляд нарративів і дезінформації щодо пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 (оновлення за період з 2 по 22 квітня). — Режим доступу: <https://www.stopfake.org/ru/obnovlenie-spetsialnogo-otcheta-evropejskoj-sluzhby-vneshnih-svyazej-esvs-kratkij-obzor-narrativov-i-dezinformatsii-v-otnoshenii-pandemii-koronavirusnoj-infektsii-covid-19-obnovlenie-za-period-s-2-po/>. — Назва з екрана.
3. How Facebook can Flatten the Curve of the Coronavirus Infodemic. Study indicates Facebook is rife with bogus cures and conspiracy theories that remain on the platform long enough to put millions of people at risk. April 15, 2020. — Mode of access: https://secure.avaaz.org/campaign/en/facebook_coronavirus_misinformation/. — Title from the screen.
4. *EMBARGOED 00.01* (BRITISH TIME) 15 APRIL 2020 Navigating the "Infodemic": How People in Six Countries Access and Rate News and Information about Coronavirus Rasmus Kleis Nielsen, Richard Fletcher, Nic Newman, J. Scott Brennen and Philip N. Howard. — Mode of access: https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2020/04/Navigating-the-Coronavirus-infodemic.pdf?utm_source=POLITICO.EU. — Title from the screen.
5. *Kritik an Corona-Maßnahmen*. Das steckt hinter der Querfrontdemonstration in Berlin. — Mode of access: https://amp.tagesspiegel.de/berlin/kritik-an-corona-massnahmen-das-steckt-hinter-der-querfrontdemonstration-in-berlin/25752958.html?__twitter_impression=true. — Title from the screen.
6. Учені спростували головну конспірологічну теорію появи коронавірусу. — Режим доступу: <https://uazmi.org/news/post/X5AyA3Wn7LuJlix9E3Gwm>. — Назва з екрана.
7. *Разведка* Британії назвала вероятний источник происхождения коронавируса. — Режим доступа: <https://www.mk.ru/social/2020/04/06/razvedka-britanii-nazvala-veroyatnyu-istochnik-proiskhozhdeniya-koronavirusa.htm>. — Загл. с екрана.
8. *Смертельное оружие* США COVID-19: план по сокращению населения Земли и ID2020. Питер Кёниг о том, чем обернется в дальнейшем обязательная вакцинация от коронавируса. — Режим доступа: <https://svpressa.ru/world/article/259822/>. — Загл. с екрана.
9. *Домашнє насильство* в умовах карантину: як уникнути. — Режим доступу: <https://dyvys.info/2020/03/25/domashnye-nasylstvo-v-umovah-karantynu-yak-unyknuty/>. — Назва з екрана.
10. *Скільки* потратил Порошенко на боротьбу с Зеленским. Сумма не вкладывается в голове. — Режим доступа: <https://elise.com.ua/2020/04/21/skolko-potratil-poroshenko-na-borbu-s-zelenskim-summa-ne-vkladывается-v-golove/>. — Загл. с екрана.
11. *Офіційно*: Пентагон створює в Україні віруси. США визнали, що в Україні працюють лабораторії. — Режим доступу: <http://newsname.info/ofitsijno-pentagon-stvoryuye-v-ukrayini-virusy-ssha-vyznaly-shho-v-ukrayini-pratsyuyut-laboratoriyi/>. — Назва з екрана.
12. *Секретные* лаборатории США: Украину поражают вирусы-мутанты. — Режим доступа: <https://ukraina.ru/exclusive/20180914/1021134860.html>. — Загл. с екрана.

Mykhaylo Onyshchuk
COVID-19: The Ukrainian dimension
(according to domestic and foreign media)

The article examines the activities of domestic and foreign media with the aim of establishing the causes, course and possible consequences of the COVID-19 pandemic, as well as identifying some features of the counteraction of coronavirus in Ukraine.

As a result of the analysis of the content of media materials, special reports of the European External Action Service, it was found that with the appearance of the coronavirus in Wuhan, China, misinformation, myths, rumors and unreliable information became widespread on television, on the Internet and social networks. This has a negative moral and psychological impact on the population of all countries of the world without exception, can have detrimental consequences for public safety, health care and effective social communication in times of crisis.

It was found that despite the unprecedented attention of the intelligence services of the world's leading countries to the question of the origin of the coronavirus, the media are spreading different options, versions and approaches to this problem. Today there are several versions about the artificial or natural origin of COVID-19, various subjects are considered that could become a distributor of coronavirus.

The foreign media, as the study shows, is quite active in the idea that the coronavirus pandemic has an artificial origin and is aimed at reducing the population of the globe is actively spreading, and those who remain should be taken under strict control.

Some peculiarities of COVID-19 in Ukraine have been identified: counteraction to the coronavirus pandemic takes place in the conditions of destruction of the healthcare system, sharp confrontation between the former and current authorities, strengthening of external management in political, economic and social spheres, existence of a number of biological laboratories. US military, an increase in domestic violence. All these and some other problems that negatively affect the fight against this disease are solved during the war against the Russian Federation.

It was found that many problems in the fight against the pandemic were laid in the process of becoming Ukraine as an independent state, especially by the previous government. This applies to medical reform, reduction of tuberculosis dispensaries, liquidation of the sanitary-epidemiological service, corruption at all levels of government, the formation of an atmosphere of spirituality and vandalism in the state.

The media especially emphasize that after the outbreak of the coronavirus, the world has already begun to change, as it changed after the plague pandemics of the XIV—XV centuries, revolutions of the XVIII—XIX centuries, two world wars of the XX century and more. Experience shows that such global turns, together with numerous human sacrifices, negative economic and environmental consequences, brought with them the powerful development of humanity and the awakening of people's consciousness.

Keywords: COVID-19; coronavirus pandemic; misinformation; myths; unreliable information; medical reform; sanitary-epidemiological service; coronavirus counteraction; social networks; "basic effect operations"; information-psychological operations; organizational weapons; information-psychological technologies; information-psychological technologies fakes; strategic communications; corruption

References

1. Brovchenko I. (2020). Rozrobka matematichnoyi modeli poshirennya epidemiyi COVID-19 v Ukrayini. *Svitoglyad*, 2 (82), pp. 1—13. Available at: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2020-15-2/svitoglyad-2020-2-2-brovchenko.pdf>.
2. Onovlennya specialnogo zvituv Yevropejskoyi sluzhbi zovnishnih zv'yazkiv (YeSZZ): korotkij ogyad narativiv i dezinformaciyi shodo pandemiyi koronavirusnoyi infekciji COVID-19 (onovlennya za period z 2 po 22 kvitnya). (2020). Available at: <https://www.stopfake.org/ru/obnovlenie-spetsialnogo-otcheta-evropejskoj-sluzhby-vneshnih-svyazej-esvs-kratkij-obzor-narrativov-i-dezinformatsii-v-otnoshenii-pandemii-koronavirusnoj-infektsii-covid-19-obnovlenie-za-period-s-2-po/>.
3. *How Facebook can Flatten the Curve of the Coronavirus Infodemic. Study indicates Facebook is rife with bogus cures and conspiracy theories that remain on the platform long enough to put millions of people at risk. April 15, 2020.* (2020). Available at: https://secure.avaaz.org/campaign/en/facebook_coronavirus_misinformation/.
4. *EMBARGOED 00.01 (BRITISH TIME) 15 APRIL 2020 Navigating the "Infodemic": How People in Six Countries Access and Rate News and Information about Coronavirus* Rasmus Kleis Nielsen, Richard Fletcher, Nic Newman, J. Scott Brennen and Philip N. Howard. (2020). Available at: https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2020/04/Navigating-the-Coronavirus-infodemic.pdf?utm_source=POLITICO.EU.
5. *Kritik an Corona-Maßnahmen. Das steckt hinter der Querfrontdemonstration in Berlin.* (2020). Available at: https://amp.tagesspiegel.de/berlin/kritik-an-corona-massnahmen-das-steckt-hinter-der-querfrontdemonstration-in-berlin/25752958.html?__twitter_impression=true.
6. *Ucheni sprostovali golovnu konspirologichnu teoriyu poyavi koronavirusu.* (2020). Available at: <https://uazmi.org/news/post/X5AyA3Wn7LuJlix9E3Gwm>.
7. *Razvedka Britanii nazvala veroyatnyj istochnik proishozhdeniya koronavirusa.* (2020). Available at: <https://www.mk.ru/social/2020/04/06/razvedka-britanii-nazvala-veroyatnyj-istochnik-proishozhdeniya-koronavirusa.htm>.
8. *Smertelnoe oruzhie SShA COVID-19: plan po sokrasheniyu naseleniya Zemli i ID2020. Piter Kyonig o tom, chem obernetsya v dalnejshem obyazatel'naya vakcinaciya ot koronavirusa.* (2020). Available at: <https://svpressa.ru/world/article/259822>.
9. *Domashnye nasilstvo v umovah karantynu: yak uniknuti.* (2020). Available at: <https://dyvys.info/2020/03/25/domashnye-nasilstvo-v-umovah-karantynu-yak-unyknuty/>.
10. *Skolko potratil Poroshenko na borbu s Zelenskim. Summa ne vkladyvaetsya v golove.* (2020). Available at: <https://elise.com.ua/2020/04/21/skolko-potratil-poroshenko-na-borbu-s-zelenskim-summa-ne-vkladyvaetsya-v-golove/>.
11. *Oficijno: Pentagon stvoryuye v Ukrayini virusi. SShA viznali, sho v Ukrayini pracyuyut laboratoriyi.* (2020). Available at: <http://newsname.info/ofitsijno-pentagon-stvoryuye-v-ukrayini-virusy-ssha-vyznaly-shho-v-ukrayini-pratsuyuyut-laboratoriyi/>.
12. *Sekretnye laboratorii SShA: Ukrainu porazhayut virusy-mutanty.* (2020). Available at: <https://ukraina.ru/exclusive/20180914/1021134860.html>.

Надійшла до редакції 18 травня 2020 року

УДК 93/94(477):[070.15/16:316.658](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).40-45

Лариса Дояр,
кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Державного архіву друку Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Алгоритм застосування історії як деструктивного фактора в комунікаційних системах

У статті порушено проблему функціоналу історичної науки, її місця та значення в житті суспільства. Авторка стверджує, що панівна історична парадигма є дієвим механізмом комунікаційних процесів, котрі відбуваються на всіх щаблях соціального розвитку держави. Наступність історичних знань забезпечує міжвікову комунікацію в суспільстві, взаєморозуміння між представниками різних генерацій — носіями матеріальних і духовних здобутків різних історичних епох. Проаналізовано причини руйнації духовної єдності поколінь і наголошено на небезпечності цього процесу для суспільного здоров'я України. Наведено авторську класифікацію деструктивного застосування історичних знань задля впливу на суспільну свідомість. Викривлення та трансформація останньої, за твердженням авторки, породжує нову ментальність, а отже докорінно змінює формати й характеристики українства як етносу та політичної нації. Алгоритм застосування історії як деструктивного фактора в комунікаційних системах, на думку авторки, складається з кількох етапів, а саме: псевдонаукова популяризація вітчизняної історії; нав'язування сфальшованих стереотипів і міфологем; звуження наукового сегмента історії України в суспільстві, капсулізація й шкolorизація української історичної науки; використання негативізації як фронтального методу дослідження радянського періоду історії України; тотальне викривлення історичного світогляду народу; загальне травмування суспільної свідомості; ментальна трансформація сучасної української нації. Авторка зосереджує увагу на тому, що механізм деструктивного застосування історії став доконаним фактом духовного життя сучасної України.

Ключові слова: історичні знання; комунікаційні системи; історичний світогляд; суспільна свідомість; трансформація ментальності

Постановка проблеми. Історія як констатація минулого виконує різноманітні суспільні функції. Однією з них є міжвікова комунікація, що забезпечує наступність поколінь, взаєморозуміння між носіями різноепохових матеріальних і духовних здобутків. Суспільство як організм, що динамічно розвивається і, виходячи з цього, потребує збереження діалектичної наступності, зазвичай зацікавлено в конструктивній реалізації комунікативної функції історії. Водночас на певних етапах існування спостерігаємо деструктивний підхід до "суспільного вживання" власної історії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Функціональне призначення історії дослідники розглядають у різноманітних форматах: монографічних розвідках, наукових публікаціях, підручниках, навчально-методичних посібниках, публіцистичних статтях тощо [1—7]. Водночас як деструктивний фактор суспільного розвитку цю проблему фактично не досліджували. Отже, **метою статті** є аналіз деструктивного застосування історії в комунікаційних системах сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поживним тлом для деструкції, на наш погляд, є періоди діалектичної стрибкуватості, невизначеності, очікування суспільних змін. Саме на цих етапах виразне громадське розчарування у сталих формах життя, що породжує нестримне бажання ігнорувати й плюндрувати віками вживані поведінкові норми, моральні цінності й традиції тощо. Під безжалний обстріл потрапляє історія як система поглядів та оцінювальних констатацій минулого.

Поширення руйнівних настроїв щодо усталеної парадигмальної конструкції історії, циклічність їх

виникнення та сила застосування свідчить про наявність чи відсутність тенденції, спрямованої на еволюційний розвиток країни та її народу. Загалом, превалювання революційних шляхів у діалектиці, врешті-решт, демонструє лише одне — панування фактора хаосу в суспільній свідомості. Його поява та затвердження має як внутрішні, так і зовнішні причини, тобто є результатом як недолугості суспільної системи, так і вправності позасистемного впливу.

Цікавим фаховим спостереженням в цьому контексті можна вважати той факт, що довжина еволюційного розвитку прямо пропорційна рівню матеріальних здобутків суспільства. Інакше кажучи, повільна хода історії, поступовість змін, збереження наступності генераційних досягнень є запорукою "примноження добробуту". Спільноти, де ця формула розвитку стала нормою, живуть за стандартами "золотого мільярду". На долю ж імпульсивних, пасіонарно орієнтованих суспільств випадає життя в режимі перманентного виживання.

Варто зазначити, що еволюційно налаштовані товариства, шануючи закони конкурентної боротьби, зацікавлені у збереженні революційних двигунів, що вічно працюють і не дають випростатися народам — жертвам власної імпульсивності. Як не згадати твердження українського професора діаспори Є. Онацького про те, що в українців емоції домінують над розумом. Тимчасом як нація багатостраждальних хліборобів потерпає від власної імпульсивності, обласшовані закордонні ляльководи-бенефіціари тримають ситуацію під контролем. Навіть на прикладі недавньої історії бачимо, що як тільки рівень життя й добробуту в Україні зростає, відразу запускається

механізм Майдану, що зводить будь-які зусилля на нівель. Центральноєвропейська Україна як деіндустріалізована, знелюднена, депресивна територія, що споживає додаткову вартість, вироблену в анклавих добробуту, надзвичайно влаштовує світ "розвинених суб'єктів". За таких обставин національний інтерес України полягає в умінні протистояти егоїстичному процвітанню переогодованих осередків світової цивілізації. Утім, усвідомлення цього інтересу, на жаль, не відбувається. Більше того, залежність від закордонних ляхководів що далі, то менше приховують і навіть безсоромно виставляють напоказ.

Трагічність ситуації мала б надію на виправлення за умов її загального й категоричного несприйняття українським суспільством. Однак пропагандистське обдурення досягло такої віртуозності, що гумористичну мантру О. Бендера про те, що "Захід нам допоможе" вживають як цілком реалістичне твердження.

Перетворенню свідомості українців на зручний для ляхководів комплекс поглядів якнайкраще сприяє історія. Тож алгоритм її використання для знецінення попередніх етапів у житті українського народу, передусім радянського періоду, вочевидь, існує й активно діє. Спробуймо розкрити його зміст і порядок застосування.

Окремо взятими суб'єктами зазначеної деструкції насамперед стали дослідники кінця 1980-х рр., підготовані зацікавленими в дерадянзації України закордонними аналітичними інституціями. Саме вони заклали фундамент зневажливого ставлення до "совка". Знанням популяризатором невідомої раніше історії став киянин В. Коротич, який, користуючись трибуною всесоюзного журналу "Огонёк", що мав багатомільйонну армію передплатників, і надзвичайно високим рівнем освіченості тогочасних радянських людей, без перебільшення перетворив їх на послідовних симпатиків нової версії історичної науки. Номери журналу зачитували до дірок, обговорювали в родинках і компаніях, на них встановлювали черги у бібліотеках. І хоча більшість сюжетів були об'єктивно на часі, адже радянська історична наука як прислужниця ідеологічного апарату КПРС справді потребувала сміливих дослідницьких кроків, на практиці це перетворилося на побиття колишніх ідолів. В. Коротича визнали рупором перебудови, а з його діяльністю асоціювали крах радянського менталітету. Власне, відтоді розпочався тотальний наступ на тематику матеріальних і духовних здобутків СРСР загалом і УСРР—УРСР зокрема. З неприхованим задоволенням адепти "нової історії" розпочали паплюжити індустріальні досягнення радянського народу, піддавати зневазі його моральні цінності.

Вагому роль у справі перепрограмування історичної свідомості радянських людей відіграла тогочасна політично активна діаспора. Варто згадати, який потік репринтної літератури з історії України цілком безкоштовно, як "ширий ідеологічний подарунок", линув у найвіддаленіші бібліотеки охопленої агонією УРСР. Взагалі, в завершальні роки горбачовської перебудови

книги з альтернативною версією історії українського народу різними шляхами, але обов'язково потрапляли чи не в кожний дім. І добре, якщо це була праця канадського українця О. Субтельного "Україна. Історія" (1988), що вирізняється академічно виваженим аналізом усіх етапів історичного розвитку українського народу, зокрема й радянського.

Дієвим компонентом у новому алгоритмі суспільного споживання історії стали органи державної влади. Проблема набула такої значущості, що вийшла на президентський рівень: 2003 р. побачила світ праця другого Президента України Л. Кучми "Україна — не Росія". Однак якщо ця книга була цікавим об'єктивним історичним дослідженням — чудово пам'ятаю, як професор кафедри історії, де мені свого часу довелося працювати, радив використовувати працю як академічний підручник, — то публічні промови наступника Л. Кучми вирізнялися історичним суб'єктивізмом і схильністю до клаптування трагічних сторінок вітчизняної історії. Акцентуючи лише на стражданнях титульної нації (а вони були справді жахливими), В. Ющенко, спираючись на авторитет власної посади, завдавав нищівного удару позитивному образу радянської історії України — точніше кажучи, позитивне потрактування радянської історії з його легкої руки було оголошено безпідставною науковою констатацією, рецидивом упередженої компартійної версії історичного минулого. Слід наголосити, що ідейними нащадками В. Ющенка певною мірою стали всі (!) без винятку наступні президенти України. Тож концепція радянської доби, зафарбована в одноманітний чорний колір, посіла панівну позицію. Навіть більше, відбулася нечувана від часів сталінізму річ, коли за дослідження історичної проблеми в небажаному для влади ракурсі було запроваджено кримінальну відповідальність — йдеться про тему Голодомору 1932—1933 рр. Ніколи не забуду, як мою, цілком невинну краєзнавчу статтю про те, як виживали в роки Голодомору єврейські комуні Криворіжжя та як їхні члени підбирали на "полі смерті" та намагалися повернути до життя знесилених, опухлих від голоду українських селян із навколишніх сіл, без будь-яких зауважень чи пояснень, попри оплату друку в одному з наукових видань, так і не було опубліковано. Маю припущення, що обережного редактора налякав винятково позитивний імпульс мого тексту, віддзеркалений у назві "Голодомор 1932—33 рр. на Криворіжжі: милосердя перемагало смерть".

Від 2014 р. в Україні розпочав діяти спеціальний державний департамент, що прийняв естафету щільного зафарбовування позитивів радянської доби, аби обґрунтувати нагальну потребу тотальної декомунізації нашої країни. Отримуючи щедre фінансування з державного бюджету, він продукує "єдино правильний" історичний світогляд українського народу. Йдеться про Інститут національної пам'яті України (ІНПУ), котрий нині є головним ініціатором новонароджених постулатів вітчизняної історії. Спираючись на численні напрацювання попередників, ІНПУ

перетворився на ключовий суб'єкт у справі безпеляційного заперечення позитивного змісту в історії радянської України.

На наш погляд, метою гуманітарної політики владних інституцій є цілковите й безповоротне перепрограмування історії нашої держави відповідно до вимог країни чи країн, що здійснюють атаку на усталений історичний світогляд українців. Найбільшою агресії (контентної інтервенції) зазнають теми, що є ціннісними маркерами нашого світобачення. Насамперед це тема Другої світової війни. Алгоритмом її знищення стала маніпуляція з датою та традицією святкування — українському народові нав'язують нові скорботні символи (квітка маку), нові настрої відзначення (позбавлення відчуття радості Великої Перемоги), десакралізації піддається закарбоване з дитинства святове сприйняття дати 9 Травня. Перетворення останньої на буденність, позбавлену величчя й суспільної поваги, стало ключовим завданням постмайданівської влади. Єзуїтський зміст "макової пропаганди" ґрунтується на буцімто загальнолюдських цінностях — прагненні залучити українців до європейської сім'ї народів, що в День пам'яті та примирення 8 Травня синергують обоюдно протистояння повторенню жахів Другої світової війни. З позицій сучасного пацифізму це виглядає високоморально, тож шукати контраргументи начебто непристойно. Водночас відвертий наступ на концепцію радянської скорботи, що ґрунтувалася на зворушливій сентенції "Ніхто не забутий і ніщо не забуто" і перетворювала 9 Травня на всенародне свято "зі сльозами на очах", є спробою здійснити колись програній Гітлером "бліцкриг", але тепер вже проти історичної пам'яті нащадків того багатостраждального покоління радянських людей, що врятували світ від ідеології расового панування арійської нації. Руйнація наступності поколінь в оцінювальних судженнях щодо такої важливої події в історії власного народу, як Друга світова війна становить смертельну загрозу духовному складникові нашого життя.

Уся позарадянська Європа як взірець "толерантності" у ставленні до нацизму навіки згнанила себе політикою умиротворення агресора, обмежилася лише локальним спротивом йому й виявила високий рівень пристосуванства до життя в кордонах Третього Рейху. Віддаючи належну шану антифашистському Руху Опору в Європі, мусимо вкотре наголосити, що СРСР не лише здобув перемогу над загарбником своїх земель — ціною колосальних людських втрат і матеріальних збитків зруйнував гітлерівську програму побудови світової імперії. До того ж "нацистський глобалізм" базувався не на засадах єдиної демократичної Європи, а на антилюдських принципах поділу світової спільноти на раси панів і рабів із планомірним фізичним винищенням "зайвого рабського населення". Отже, відзначаючи День пам'яті та примирення, європейські народи, а головне, їх політично вмотивовані уряди, не мають морального права ігнорувати фактор Великої Перемоги Радянського Союзу, що став загальносвітовою запорукою від-

родження багатонаціонального життя на планеті. Тож бажання затвердити режим знеособленої скорботи за жертвами війни спочатку в Західній Європі, а потім його наполегливе просування теренами країн соціалістичного табору (найтрагічніше в цьому контексті виглядає розшматована нині Югославія, що чинила найбільший спротив нацистським окупантам) і, нарешті, переможне крокування територією сучасної України є типовою ідеологічною диверсією проти об'єктивної історичної пам'яті.

У геополітичному контексті зазначена акція є чинником затвердження англосакського домінування в цивілізаційному розвої світової спільноти. Не воюючи на фронтах Другої світової війни в масштабах СРСР, світ "наглосаксів" фактично зреалізував мрію свого видатного "Лиса" — В. Черчилля: спочатку радянськими руками знищити доктрину пангерманізму, а згодом перемоги осоружний для західної цивілізації, непередбачуваний панславізм. Відчайдушні об'єднані слов'яни, про історичну злуку яких свого часу мріяв Т. Шевченко, надавали "стусанів" послідовникам пангерманських ідей, але всі "вершки" з цього історичного коктейлю, не обтяжуючи себе моральними міркуваннями, зняли носії мови міжнародного спілкування. Їх повосенне панування, попри протидію з боку СРСР, було швидко визнано та за-своєно багатьма країнами й стало нормою світобудови. Водночас палко жаданий розвал Радянського Союзу, на тлі втрати гостроти пікантних відчуттів від домінування у світі, не тільки не приніс англосаксам особливого задоволення, а й викликав небезпідставну стурбованість за долю вже затвердженого геополітичного балансу.

Варто зазначити, що пострадянське включення України в орбіту англосакського панування є не таким очевидним, але не менш небезпечним для фізичного виживання нашого народу кроком. Тож відомий рефрен видатного радянського поета Р. Рождественського "Пам'ятайте, якою ціною завойовано щастя... Пам'ятайте через роки, через віки..." є сакраментальною формулою буття нашого народу, а не просто вдалим рядком видатного митця слова. Отже, свідоме викривлення історії Другої світової війни, до якого з таким завзяттям приєдналися владні структури України, є зброєю ментального призначення, що винищує зі свідомості нашого народу уявлення про власну величчя і світову значущість. Хоч як прикро, але представники української влади настільки підпорядковані стовпам світової геополітики, що безсоромно ігнорують інстинкт державного й національного самозбереження та не мають бажання якщо не протистояти, то принаймні стримувати безцеремонне втручання іноземних аналітичних центрів у гуманітарну сферу України.

На наше глибоке переконання, останніми десятиліттями в незалежній Україні склався потужний механізм, спрямований на деструкцію та викорінення неприйнятної для влади історичної свідомості громадян. Враховуючи хронічні ознаки цього параметра духовності, робота ведеться в різних напрямках і складається з кількох етапів, а саме:

1. Примітивізація історичного знання, його спрощення під виглядом наукової популяризації

На цьому етапі суспільству нав'язують сюжети поверхового, верхньошарового змісту, що не допускають занурення в сутність, натомість миттєво налаштовують споживача на потрібну пропагандистам "хвилю". Найуспішнішими в цій справі є телевізійні ЗМІ, що, через свою олігархічну підпорядкованість, насамперед перетворилися на зброю у боротьбі між нуворишами-конкурентами, але одночасно виконують роль засобів агресивної дезінформації щодо нашого історичного минулого. Зокрема, масовий героїзм радянських людей у роки Другої світової війни ретранслюється лише як тваринний страх перед сталінськими катівнями, поза увагою залишаються очевидні, цілком раціональні аргументи, що жили почуття поваги та любові до рідної Батьківщини: напередодні війни федерація радянських республік досягла індустріальної могутності, пододала бідність, масову неосвіченість, перманентні голодомори. Тож радянські люди, які мужньо воювали на фронтах, ризикували в підпіллі, партизанили в лісах, працювали до втрати свідомості в цехах військових заводів, з теплою пригадували довоєнні часи й мріяли про їх поновлення. Тиранічні прояви сталінізму на цьому тлі частина суспільства, яка мислить ірраціонально, виправдовувала, а раціональна — відсувала як неактуальні. Навіть сам факт війни спрацював як виправдальний аргумент на користь патологічної жорстокості сталінізму — ось, виявляється, даремними були перестороги щодо наявності внутрішніх і зовнішніх ворогів, а те, що тріски полетіли, то так завжди буває, коли валять ліс...

2. Поширення в суспільстві сфальшованих стереотипів щодо радянського минулого

Увірувавши у власну наукову вінченість, сучасні номенклатурні історики рішуче відмовилися від хронологічного підходу та принципу всебічності у вивченні історії УСРР—УРСР. Як наслідок, з контексту складного історичного розвитку розпочали аплікуватися найвразливіші в психологічному сенсі сторінки, що констатувалися без будь-яких причинно-наслідкових зв'язків, без об'єктивних фахових обґрунтувань, із застосуванням неприхованої упередженості, зневаги й ненависті. Сповнені презирства штампи щодо "совкової" відсталості радянських людей заповнили всі можливі канали інформації та перепрограмували свідомість навіть тих людей, які переважно частину життя провели в СРСР, маючи можливість здобути безкоштовну освіту, отримати житло, соціальний захист і медичні послуги, працювати за фахом і покликанням. Що вже говорити про зарозумілий цинізм із боку покоління, народженого у 1980-х рр. Розповсюджуючи стереотип про недолугість "совкового" мислення, теоретики дерадянзації, наприклад, відверто ігнорували позитивну практику профорієнтації, завдяки якій більшість громадян СРСР жили за

мудрою порадою Г. Сковороди. Видатний український філософ фондував теорію "спорідненої праці" — праці за покликанням, праці, що відповідає запитам особистості й приносить справжнє задоволення. За межами "спорідненої праці", як зазначав Г. Сковорода, щасливе життя неможливе. У сучасній Україні профорієнтаційна робота стала анахронізмом, в інститут ідуть за дипломом, вступаючи на ті спеціальності, де ще залишилося державне замовлення й можна навчатися безкоштовно; здобувши документ про вищу освіту, працюють будь-де, аби платили якомога більше — то про який індекс щастя за таких умов можна говорити? Тож, виходить, що Г. Сковорода адресував свої поради лише радянським людям, які, докладаючи зусиль, мали можливість реалізувати індивідуальні здібності та посісти гідне місце в суспільстві. То хіба така "совковість" не варта поваги — запитання, на наш погляд, риторичне. "Совок" відставав у виробництві привабливих та яскравих об'єктів, але цукерки виготовляли з натуральних інгредієнтів, молоко вечірнього, а то й вранішнього надою привозили з найближчого радгоспу чи колгоспу, а ковбаса, що не містила жодних консервантів, мала дводенний термін придатності. Діти, які зростали на "совкових" харчах, були куди здоровішими, ніж сучасні. І це не пропагандистський стереотип, а справжнісінька правда, хоча ілюзорності, нещирого пафосу й відвертої брехні в СРСР також вистачало.

3. Умисне звуження наукового сегмента історії України, зниження його ролі в духовному житті української та пострадянської спільнот

Засобом перепрограмування історичної свідомості українців стало вилучення дисциплін історичного циклу з нормативного блоку програм вищої освіти. Якщо раніше історія України була обов'язковим предметом для здобуття ступеня бакалавра, то тепер її викладають лише на історичних факультетах класичних і педагогічних університетів. Водночас педагогів вітчизняних вишів позбавили права участі в наукових конференціях, що проводяться в Росії. Публікації українських учених, на які часто очікують російські колеги, даремно уміщувати до переліку друкованих праць — на них не зважають під час надання наукових ступенів і звань. Утім, з огляду на близькість тематики досліджень, фахові думки з цеху російських істориків є цікавими й корисними, зокрема в полемічному, контрверсійному контексті. Відстоюючи свої позиції в Росії, українські історики мають змогу донести власні контраргументи, нав'язати опонентам власне бачення певних подій. Насправді, відбулася капсулізація й школоризація української історичної науки — її контакти на пострадянському просторі фактично зійшли нанівель, а просування в тіло суспільства обмежилося вузькими віковими рамками, що, через специфіку дитячого (схильність до копіювання й наслідування) та підліткового (максималізм) сприйняття, не дають

можливості глибоко усвідомити історичне минуле, зупиняючи майбутню особистість на споживанні лише спрощених історичних констатацій. Ця практика болісно вражає науку та стає поживним підґрунтям для поширення в суспільстві зазначених стереотипів.

4. Застосування негативізації як фронтального методу дослідження радянської епохи

У ставленні до радянського періоду історії України безроздільно панує стандарт заперечення колишніх наукових констатацій. Спростувати позиції попередників стало для окремих дослідників завданням номер один. При цьому беззаперечно відкидається навіть припущення, що радянські історики не даремно їли свій хліб і їхні праці також мають наукову значущість. Складаючи огляд попередніх публікацій із досліджуваної проблеми, науковець, щоб довести свою обізнаність, має спиратися на праці п'ятирічної давнини. Звичайно, перебувати у тренді наукових новинок корисно й правильно для будь-якого дослідника, водночас реанімація забутих концепцій, ретрансляція та критичний огляд ретроконстатацій є показником всебічного і об'єктивного підходу до джерельної та історіографічної баз. Слід зазначити, що в негативізації радянського періоду історії окремі номенклатурні фахівці, наприклад, колишній віцепрем'єр з гуманітарних питань В. Кириленко, зайшли так далеко, що запропонували не вживати абревіатуру УРСР. Певна річ, що подібний дослідницький підхід лише гальмує поступальний розвиток української історичної науки.

5. Тотальне викривлення історичного світогляду суспільства

На тлі примітивізації, спрощення, поширення сфальшованих стереотипів, звуження суспільного використання наукового сегмента української історії, негативізації радянської епохи загалом відбувається викривлення історичного світогляду українського народу. Першою жертвою процесу стає молодь, позбавлена життєвого досвіду й власних спогадів про радянське минуле. У моїй авторській практиці доводилося зустрічатися з людьми, що прожили чверть століття і, внаслідок навчання у школах незалежної України, здобули "правдиву" інформацію щодо заборони викладання української мови у школах УРСР (!), про заборону українського телебачення та радіо (!) тощо. На мої контраргументи щодо того, чи не чув він, бува, про діда Панаса та його шедевральну передачу "На добраніч, діти", про існування на радянському українському телебаченні й радіо літературної орфоєпії найвищого гатунку, про багатомільйонні накладки україномовної літератури та про обов'язкове вивчення української мови та літератури в російськомовних школах УРСР (мову вивчали з 2 до 8 класу, літературу — з 4 до 10-го) опоненти недовірливо презиралися. І я не впевнена, що спромоглася повернути їх у лоно історичної правди. Викривлене

ставлення до радянського минулого України, на жаль, стало реальністю духовного життя нашого народу, й таке забуття завдає йому непоправної шкоди.

6. Загальне травмування суспільної свідомості

Тотальне викривлення історичного світогляду, заперечення очевидних історичних істин та документально доведених історичних фактів призвело до загального травмування суспільної свідомості. На цьому сприятливому тлі наша влада успішно здійснила широкомасштабну всеукраїнську акцію з декомунізації України. Перебуваючи під пресом чинного закону, органи влади на місцях вдавалися не тільки до безпідставних, а й до кумедних, з історичного погляду, перейменувань. Зокрема, на Батьківщині шостого Президента України В. Зеленського всім знайому вулицю С. Мелешкіна було перейменовано на вулицю Володимира Великого. Попри безумовну пошану до хрестителя Русі, мушу зазначити, що нащадки вікінга, конунга Рюрика на Криворіжжі ніколи не правили, тоді як гірничий інженер С. Мелешкін для Кривого Рогу є знаковою фігурою — саме він забезпечив реєвакуацію Криворізького гірничорудного інституту (КРГІ) на місце довоєнної дислокації й зберіг місту статус не тільки видобувної, а й дослідницької столиці. Небезпечність ситуації полягала в тому, що тогочасні керівники російського Уралу прагнули залишити інститут собі з усім майном і фаховим складом. Поширеною була й думка про недовезення КРГІ до міста — планувалося його розміщення в Дніпропетровську. По суті, С. Мелешкін є другим, після П. Калнишевського, хрещеним батьком Кривого Рогу, адже, навіть не маючи обласного статусу, місто стало унікальним радянським мегаполісом, де на зорі незалежності, у лютому 1991 р., було утворено Академію гірничих наук України. Цікаво, яке ще районне містечко нашої держави може похвалитися наявністю двох десятків академіків, більше того, нічого подібного немає і в обласних центрах. У цьому питанні з Кривим Рогом може сперечатися лише столичний Київ. То чи варто було викреслювати ім'я С. Мелешкіна з мапи Кривого Рогу?! На наш погляд, "залізного місту" завдано невиліковної світоглядної травми. Міську молодь позбавили можливості вивчати визначальні сторінки історії рідного краю.

7. Ментальна трансформація суспільства

Реальністю українського сьогодення стало викорінення радянського менталітету. Слід зазначити, що залучати історію до цього процесу фактично не довелося. Колишній спосіб мислення в умовах ліквідації всенародної власності та затвердження олігархічної влади в усіх сферах життя відійшов у небуття, навіть не сперечаючись. Недавній громадянин СРСР, що звик до патерналістської функції держави, був настільки дезорієнтований хижацькими правилами капіталістичного життя на етапі первісного накопичення капіталу місцевими елітами та його безцеремонним поглинанням транснаціональними корпораціями

Заходу, що остаточно втратив віру в можливість захиститися. З розпадом СРСР радянські люди набули нового громадянства, але це був чи не єдиний цивілізаційний здобуток: український народ назавжди втратив своє індустріальне майно, багатючі надра, незабаром втратить і землю сільськогосподарського призначення. Національна ідея, захист національних інтересів держави активно артикуються у владних колах, однак пріоритетами їх практичних дій так і не стали.

Висновки. Як бачимо, механізм деструктивного застосування історії пройшов усі етапи застосування й нині став доконаним фактом духовного життя України. Ментальна трансформація українського суспільства як кульмінаційний акорд алгоритму деструкції історичної свідомості громадян зцементу-

вала тотальну руйнацію комунікаційних систем України. Агресивне непорозуміння, небажання почути опонента, вперте відстоювання винятково особистих, далеко не бездоганих позицій вирізняє сучасне поле суспільної комунікації в нашій країні. Історія України зі звичайної шкільної та вишівської дисципліни перетворилася на чинник соціального розколу. В умовах наближення до комунікаційної прірви, у якій опинилася наша держава, навряд чи можна сподіватися на потужні цивілізаційні прориви в загальному розвитку нації. Складається враження, що українці — це герої відомої картини П. Брейгеля, на якій сліпець-поводир тягне за собою на мотузці дезорієнтовану, позбавлену волі й життєвого оптимізму громаду, а попереду — жахливе бездонне провалля...

Список використаної літератури

1. Захаров С. Конфлікт пам'ятей / С. Захаров // Критика. — 2007. — № 5 (115). — С. 17.
2. Козловець М. Історична пам'ять як чинник інтеграції українського суспільства / М. Козловець // Історія. Філософія. Релігієзнавство. — Київ : Антросвіт, 2008. — № 1. — С. 13—22.
3. Кормич Л. І. Історія України : підручник / Л. І. Кормич, В. В. Багацький. — Київ : Алерта, 2006. — 412 с.
4. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. — Київ : Юрінком, 1995. — 272 с.
5. Савельєва И. М. Теория исторического знания : учебное пособие / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. — Санкт-Петербург : Алетейя. Историческая книга, 2007. — 523 с.
6. Тронько П. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності / П. Тронько // Дзеркало тижня. — 2005. — № 45 (473). — 19—25 листопада. — С. 2.
7. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії : навчально-методичний посібник / Г. Г. Яковенко. — Харків : Вид-во ХНАДУ, 2017. — 324 с.

Larysa Doiar

The algorithm of the application of history as a destructive factor in communication systems

The article presents the problem of the function of historical science, its place and significance in the life of society. The author argues that the dominant historical paradigm is an effective mechanism of communication processes that occur at all stages of social development of the state. The continuity of historical knowledge provides inter-age communication in society, mutual understanding between representatives of different generations — carriers of material and spiritual achievements of different historical eras. The author analyzes the causes of the destruction of spiritual unity of generations, and notes the danger of this process for the public health of Ukraine. The article presents the author's classification of the destructive use of historical knowledge for influencing public consciousness. The distortion and transformation of the latter, according to the author, gives rise to a new mentality, which means that it radically changes the formats and characteristics of Ukrainianness as an ethnic and political nation. The algorithm of using history as a destructive factor in communication systems, according to the author, consists of several stages, namely: pseudoscientific promotion of national history; imposing false stereotypes and mythology on society; narrowing of the scientific segment of Ukrainian history in society, encapsulation and schooling of Ukrainian historical science; the use of negativization as a front-line method for studying the Soviet period of Ukrainian history; total distortion of the historical outlook of society; general trauma to the public consciousness; mental transformation of modern Ukrainian society. The author emphasizes that the mechanism of destructive application of history has become a perfect fact of the spiritual life of modern Ukraine.

Keywords: historical knowledge; communication systems; historical outlook; social consciousness; mentality transformation

References

1. Zakharov Ye. (2007). Konflikt pam'yatey. *Krytyka*, 5 (115), p. 17.
2. Kozlovets' M. (2008). Istorychna pam'yat' yak chynnyk intehratsiyi ukraiyins'koho suspil'stva. *Istoriya. Filosofiya. Relihiyehnavstvo*. Kyiv: Antrosvit, 1, pp. 13—22.
3. Kormych L. I., Bahats'kyy V. V. (2006). *Istoriya Ukrayiny*. Kyiv: Alerta.
4. Rymarenko Yu. I. (1995). *Natsional'nyy rozviy Ukrainy: problemy i perspektyvy*. Kyiv: Yurinkom.
5. Savel'eva Y. M., Poletaev A. V. (2007). *Teoryya ystorycheskoho znannya*. Sankt-Peterburh: Aleteyya. Ystorycheskaya knyha.
6. Tron'ko P. (2005). Instytut natsional'noyi pam'yati yak zasib ztsilennya vid postradyanskoyi mentalnosti. *Dzeralo tyzhnya*, № 45 (473), 19—25 lystopada, p. 2.
7. Yakovenko H. H. (2017). *Metodyka navchannya istoriyi*. Kharkiv: Vyd-vo KHNADU.

Надійшла до редакції 20 січня 2020 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

Сторінки біографії головного редактора часопису "Вісник Книжкової палати"

1 травня виповнилося 75 років від дня народження Миколи Івановича Сенченка, директора Книжкової палати України, головного редактора журналу "Вісник Книжкової палати", і 25 років від часу, як він очолив установу.

У 1985 р. М. Сенченка було запрошено на посаду директора Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) Академії наук України (далі — Бібліотека), що за цінністю фондів (інкунабул, палеотипів, рукописів тощо) входить до п'ятірки найкращих книгозбірень світу.

Щоб зберегти ці духовні скарби, 1989 р. було побудовано найбільше на той час в Європі приміщення ЦНБ АН УРСР. Про діяльність у Бібліотеці та її перипетії Микола Іванович докладно розповів у книзі "Центральна наукова бібліотека АН УРСР. У пошуках досконалості: 1985—1992. Моє бібліотечне життя" (Київ : КИТ, 2011).

Що являла собою на той час Бібліотека? "Майже законсервоване будівництво з 1973 року нового приміщення Бібліотеки корисною площею 35,7 тис. кв. м; дві філії в різних місцях м. Києва, на Подолі (філія № 1) і в Академмістечку (філія № 2); майже восьмимільйонний діючий фонд і два мільйони обмінно-резервного фонду, розпорошеного по 13 підвалах і приміщеннях у різних районах Києва; 19 функціональних і наукових відділів, 17 читальних залів; завдання автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів; неопісані фонди бібліотеки Київської духовної академії; понад 450 бібліотечних фахівців, серед них 90 відсотків жінок, і два томи анонімних листів на попереднього директора професора Б. П. Ковалевського змусять замислитись й більш досвідчених управлінців над тягарем, який потрібно було звалити на свої плечі".

Кадрову проблему було розв'язано нестандартно, адже на посаду директора ЦНБ призначили нікому не відому в бібліотечній сфері людину, наукового керівника обчислювального центру, доцента кафедри прикладної математики, кандидата технічних наук Харківського інституту інженерів комунального будівництва. Новий керівник не був обтяжений зв'язками з елітою Києва, для якої став загадковим, власне, факт призначення "технаря" з іншого міста — Харкова.

З ініціативи заступника голови Бібліотечної ради, члена-кореспондента АН УРСР В. Васильєва відбулася зустріч і довготривала розмова з академіком І. Походнею — головою Бібліотечної ради АН УРСР. Саме він доклав багато зусиль для переведення М. Сенченка з Харкова до Києва на посаду директора ЦНБ. "Крім того, як обдарований менеджер і принципова людина, І. К. Походня довгий час по-батьківськи підтримував мене добрими порадами, допомагав увійти в академічне середовище і добудувати нове приміщення Бібліотеки, — зазначає Микола Іванович. — Розмова віч-на-віч тривала більше години, під час якої я розповідав про себе, а Ігор

Костянтинович — про завдання, які стоять перед ЦНБ, та згадував досить мальовничо окремі епізоди своєї біографії. Потім відбулася п'ятнадцятихвилинна розмова з президентом АН УРСР, академіком Б. Є. Патonom.

Я дуже хвилювався, адже офіційна пропаганда багато говорила про Бориса Євгеновича як видатного вченого світового рівня. Дві Зірки Героя Соціалістичної Праці і бюст, встановлений на вулиці Леніна (тепер вул. Богдана Хмельницького) поряд із конференц-залом Президії АН УРСР, природно, могли викликати хвилювання перед зустріччю з такою надзвичайно авторитетною людиною. Але Борис Євгенович встав назустріч, привітався, запросив сісти і запропонував коротко розповісти про себе.

Після закінчення розмови Б. Є. Патон запитав, чи зможу я виконати поставлені завдання з будівництва й автоматизації Бібліотеки. Я відповів, що зможу, якщо буде Ваша допомога. Допомогу було обцяно. Ейфорія зустрічі з такими високими посадовими особами заглушила голос розуму, тому я тоді не думав і не гадав, що мене чекає в майбутньому, що таке столичні чиновники, яка це згуртована і у переважній своїй більшості специфічна категорія суспільства. Все це для мене було новим і незвичним.

Того ж вечора я поїхав до Харкова. Тепер я знав, що мене чекає затвердження на засіданні Секретаріату ЦК Компартії України, а перед цим — співбесіда і праця з інструкторами, завідувачами секторів та відділів Центрального Комітету. ЦНБ була ідеологічною установою, і її директора затверджував Секретаріат ЦК, очолюваний В. В. Щербицьким.

Усі установи Академії наук, у тому числі й ЦНБ, мали своїх кураторів. Моїм майбутнім куратором був інструктор ЦК КПУ В. Г. Кремін'я, який і зустрів мене в той сірий квітневий ранок. Довга розмова з Василем Григоровичем, потім з Володимиром Юхимовичем Мельниченком, оформлення всіх особових документів у кадрах організаційного відділу ЦК, а згодом зустріч із завідувачем відділу науки Феліксом Михайловичем Рудичем, узгодження, запитання, відповіді — усе це було, немов у тумані. Я настільки перехвилювався, що навіть не відчував втоми. Цілий день я провів у приміщенні ЦК і був добре підготовлений до засідання Секретаріату ЦК, на якому мене мали затвердити на посаду директора ЦНБ...".

У серпні 1985 р. академік І. Походня представив нового директора колективу ЦНБ... Багато було зроблено за сім років: завершення будівництва нового приміщення на Московській площі; організація перевезення фондів; відкриття Бібліотеки й формування системи обслуговування читачів; перша в Україні міжнародна бібліотечна конференція 1989 р.; виставка грецьких рукописів із фондів відділу рукописів ЦНБ у Візантійському музеї в Афінах (Греція); створення і введення в дію локальної комп'ютерної мережі; розроблення

програми "Документальна пам'ять України" 1989 р.; відкриття зали зарубіжної україніки у вересні 1990 р.; розгляд на засіданні Президії АН УРСР питання про перспективи розвитку ЦНБ у лютому 1990 р.; створення 1990 р., за ініціативою ЦНБ, Інформаційно-бібліотечної ради; заснування у квітні 1992 р. журналу "Бібліотечний вісник" та чимало інших вагомих справ.

Нагадаємо основні віхи з історії Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, коли її очолював Микола Іванович Сенченко, а саме період 1986—1992.

1986 рік

- Відновлено право ЦНБ АН УРСР на отримання безкоштовного обов'язкового примірника СРСР.

- При Бібліотечній раді створено секцію бібліотечної роботи, котру очолив кандидат технічних наук М. Слободяник.

- Створено відділ автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів на чолі з кандидатом технічних наук Л. Костенком.

1987 рік

- У Бібліотеці встановлено систему МЕРА-125/СМ-4а, що мала 12 дисплеїв.

- Закінчено облік літератури філіалу № 1.

1988 рік

- Бібліотеці присвоєно ім'я Володимира Івановича Вернадського.

- Уперше в історії України у Візантійському музеї в Афінах експонувалися грецькі рукописи з фондів ЦНБ.

- Уперше за всю історію будівництва виконано план будівельно-монтажних робіт.

1989 рік

- Офіційно визнано, що Бібліотека заснована за часів Гетьмана Скоропадського 1918 р.

- Прийнято Постанову Бюро відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР "Про створення державного фундаментального реєстру друкованої продукції "Україніка".

- 30 березня закінчено будівництво й комплекс прийнято державною комісією в експлуатацію.

- 7 квітня ЦНБ імені В. І. Вернадського надано статус науково-дослідного інституту.

- 10 жовтня відбулося урочисте відкриття нового приміщення Бібліотеки та першої в історії України Міжнародної конференції "Роль бібліотек у розвитку суспільства".

- ЦНБ імені В. І. Вернадського прийнято в члени ІФЛА.

1990 рік

- Президія АН УРСР розглянула питання про перспективи розвитку Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського АН УРСР.

- Вересень: урочисте відкриття залу зарубіжної україніки.

- Доповідна записка на ім'я Голови Верховної Ради України Л. Кравчука, в якій обґрунтовано потребу створення інформаційно-аналітичного центру для обслуговування депутатського корпусу.

- Розроблення концепції інформаційно-аналітичного забезпечення Верховної Ради України.

- Участь у роботі радянсько-американського семінару з проблем інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих законодавчих органів влади, що відбувся в Москві впродовж 30 жовтня — 10 листопада 1990 р. Семінар був організований Секретаріатом Верховної Ради СРСР і Дослідницькою службою Конгресу США.

1991 рік

- Розроблено науково-дослідну програму "Документальна пам'ять України".

- Розроблено Стратегічний план перетворення ЦНБ на інформаційно-бібліотечний комплекс.

1992 рік

- Прийнято Постанову Президії Верховної Ради України "Про організацію бібліотечного обслуговування народних депутатів України" від 2 березня 1992 р. № 2160-ХІІ, згідно з якою на Центральному науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського АН України покладено оперативне бібліотечно-бібліографічне, інформаційно-аналітичне, прогностичне обслуговування народних депутатів України.

- Розроблено проект створення Парламентської бібліотеки.

- Утворено інформаційно-аналітичний відділ Верховної Ради України.

- Розроблено проект "Системи інформаційного забезпечення апарату Президента України".

Щоб відтворити окремі епізоди з життя Миколи Івановича, передруковуємо бесіду з ним співробітниці газети "Культура і життя" С. Кистанової від 10 грудня 1992 р. У цьому інтерв'ю надано відповіді на всі запитання, зокрема чому директор ЦНБ змушений був піти з посади. Велика стаття мала назву:

"Не сперечайтесь з академіками! Один наважився"

Директора Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського АН України М. Сенченка примусили піти з роботи. Чому ж так суворо поставилися до нього — за допущені недоліки чи надмірну ініціативу? А може, комусь треба було, щоб він поступився місцем?

Дивно інколи доля грає людиною! Ще донедавна ім'я Миколи Івановича з шанобою вимовлялося науковцями, фахівцями, численними шанувальниками книжок. Йому віддавали належне за те, що зумів своєю невгамовною енергією оживити "заморожений довгобуд" і добитися того, що за три з половиною роки (це при наших темпах будівництва!), за той час, коли на Україну впало чорнобильське лихо, коли доводилося не лише "вибивати" все необхідне, але й узгоджувати кожен свій крок у вищих партійних інстанціях, на Московській площі в Києві виріс, наче казковий палац, великий бібліотечний комплекс, обладнаний сучасною технікою. Викликало повагу й те, що Микола Іванович наполегливо втілював у життя свою мрію — перетворити академічну книгозбірню в науковий заклад нового типу: бібліотечно-інформаційний центр, спроможний задовольнити найширші запити читачів на основі як суто традиційних, так і наймодерніших автоматизованих методів обслуговування.

Зірка Сенченка стрімко сходила на культурологічному небосхилі. Він завоював авторитет у нас і за кордоном. 1989 року очолив проблемну комісію з автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів інформаційно-бібліографічної ради президії АН СРСР. Того ж року його обрали головою Українського відділення Міжнародного фонду слов'янської писемності і слов'янських культур. Здавалося б, "чистого технаря" поважні вчені мужі допустили майже на вершину академічного Олімпу — він став членом відділення літератури, мови та мистецтвознавства і бюро археографічної комісії АН України.

Наступного року "за значний особистий внесок у розвиток бібліотечної справи в республіці, активну науково-дослідну роботу" Миколу Івановича нагороджують Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР. І навіть сам президент Академії наук України Б. Патон ще 1988 року в інтерв'ю кореспонденту газети "Известия" С. Цикорі із сердечною теплотою відзначив М. Сенченка як ентузіаста автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, ініціатора створення електронного каталогу.

І раптом... Спочатку зазміїлися чутки: мовляв, бачили за рубежем книжки з нашої ЦНБ. Як вони туди потрапили? Чи не прихопив їх директор під час своїх закордонних поїздок і не генджував ними на тисячу-другу доларів? Потім у різних газетах з'явилися досить різкі публікації, де Сенченко звинувачувався в багатьох гріхах, зокрема в тому, що начебто майже за безцінь віддавав закордонним "емісарам" рідкісні книжки з фондів ЦНБ і мав від цього неабиякий зиск, що здавав, теж не без вигоди для себе, бібліотечні приміщення різним "фірмачам". Остаточного нокауту завдав "Друг читача", прокоментувавши висновки комісії Академії наук України, що перевіряла діяльність директора бібліотеки. Автор кореспонденції не пошкодував чорної фарби для змалювання портрета свого героя. Він навіть його вчене звання — доктор технічних наук — взяв у лапки, тим самим натякаючи, що і на ниві науки той не був чесним орачем. Ефект від публікації був заздалегідь запрограмований: вона з'явилася на світ 10 червня цього року, якраз тоді, коли в Києві проходив перший Всеукраїнський конгрес бібліотекарів. Микола Іванович зі сцени проголосував свою концепцію розвитку бібліотечної справи в Україні, а тим часом делегати конгресу зацікавлено читали розтиражований "компромат" на нього...

Скандал, що досить-таки затягнувся, нарешті дійшов до свого завершення. М. Сенченко відмовився від посади директора ЦНБ. Але не забувають там керівника-новатора, який розбурхав тихе, навіть трохи застійне бібліотечне життя, дозволив розважливим лицарям книги відірватися від традиційних стелажів і зазирнути за допомогою комп'ютерів у ймовірне завтра. А ті, хто спостерігав за розіграною драмою, цілком природно переймалися сумнівами: якщо Микола Іванович й справді винний в інкримінованих йому нечесних і шкідливих для молоді української держави вчинках, то чому все завершилося тільки зміною директорів? Правда, виникли було чутки, що проти М. Сенченка порушено і кримінальну справу, але вони виявилися, м'яко кажучи, перебільшеними.

І ще одно впадало в око. Досі на сторінках масових газет виступали лише опоненти, викривачі колишнього директора. Але і він має право на свій захист. Отож, ми вирішили надати йому слово. Нехай судить читач...

— Миколо Івановичу, ви ще вільна людина? А я побоювалася, що вашим рідним доведеться лаштувати передачі.

— Віддаю належне вашому жартові, хоча, відверто кажучи, він з дещо гірким присмаком. Я звільнився з ЦНБ за власним бажанням. Перед тим, як написати заяву, мав неофіційні бесіди з академіками В. Кухарем та Б. С. Патоном. Перший нагадав, що бібліотека фінансується президією академії, а другий відверто сказав, що мене не підтримують "нагорі". На що я зауважив: "А коли підтримували б, то не вважався винним? Виходить, важлива не правда, а думка можновладців?"

— Що ж, до болю знайома ситуація.

— А щодо фінансів... Дійсно, вони цілком у руках президії. Донедавна існував такий порядок: з тих коштів, що виділялися для академії, не менше 50 відсотків йшло на зарплату працівникам її інститутів та бібліотек. А ця сума розподілялася досить своєрідно: одним три чверті, іншим, і в тому числі ЦНБ, — лише чверть. Якби заглянути у відомості про зарплату, то можна було б побачити, як "підгодовувалися" інститути Б. С. Патона, І. І. Лукінова та інших віце-президентів, і які крихти лишилися бібліотекам. Ось таке ставлення. І зараз мало що змінилося. Тільки ЦНБ у кращому становищі, бо саме я (не вважайте мене хвальком) добився зміни її статусу, їздив, і не раз, до Москви, в Державний комітет по науці, "пробивав" це питання (ви не знаєте, як це робиться) і привіз звідти листа з пропозицією надати бібліотеці статус науково-дослідного інституту першої категорії. За цим листом президія академії прийняла відповідну постанову. Тепер бібліотека фінансується нарівні з інститутом Б. С. Патона, її працівники заробляють непогано. Та от, якби я заковерзував, і лишився б директором, а звільнити мене за якоюсь статтею президія навряд чи змогла б, постраждали б насамперед люди, позбулися б певних пільг. І я подумав: не пропаду, знайду де працювати, навіть що підставляти під удар своїх недавніх підлеглих? Правда, багато хто з них умовляв мене забрати назад заяву. І я було схилився до цього, але мені її не повернули, то я й не наполягав. Відверто кажучи, набридло вже бути директором, остогиділо сім років боротися не відомо з чим. А за бібліотекою, як за рідним дитям, серце болить...

Покидаючи поле бою, сподівався, що мої недавні керівники додержуватимуться усної домовленості: я звільняю місце для іншого, а моє ім'я більше не паплюжать. Та після того, як віце-президент АН України, академік І. І. Лукінов заявив в одному з інтерв'ю, що мене судитимуть, вирішив не мовчати, розповісти все, як воно було насправді.

— Але ж, Миколо Івановичу, скандал виник. Мабуть, були для нього якісь підстави?

— Щоб пояснити ситуацію, огляньмося на кілька років назад. У грудні 1984-го до мене в Харків зателефонував член-кореспондент АН України В. В. Васильєв, який на той час очолював комісію, що вивчала стан справ у ЦНБ, і був заступником голови бібліотечної комісії,

віце-президента І. К. Походні — куратора бібліотеки. Він запитав, чи не хотів би я переїхати до Києва і стати директором ЦНБ. Пропозиція мене здивувала, але й інтригувала можливістю випробувати свої сили на новому терені. Та, приїхавши до Києва і побачивши, в якому жалюгідному стані була тоді бібліотека, я просто жахнувся. Поїхав додому з твердим переконанням: не варто братися за безнадійну справу. І все ж... Можете не вірити, але є ще люди — такі патріоти і такі, мабуть, дурні, як я. Виходив з поїзда, а вже інші думки роїлися в голові: хто ж подужає "довгобуд", який вже збирався законсервувати, хто оснастить приміщення технікою, як не така людина, як я, що має будівельний досвід і на обчислювальних системах знається. І я дав згоду. Перед тим, як приступити до роботи, а це було в серпні 1985-го, зустрівся з Б. Є. Патonom. Він запитав: "Скільки дати часу, щоб ти зміг збудувати бібліотеку і довести її до ладу? Тобі зараз сорок? Добре, дамо двадцять років, якраз вистачить". Потиснули один одному руки, і я пішов працювати.

Мій робочий день починався о дев'ятій ранку і закінчувався о десятій вечора. Жив я тоді в сестри — квартири, навіть кімнати не давали. Ліг на мої плечі весь тягар спорудження нового приміщення. А ще треба було дати раду 14 книгосховищам, що містилися у підвалах, які чи не щотижня заливалися водою, взяти на облік 400 тисяч книжок, які 70 років пролежали в стосах у підвалі на Подолі, описати обмінно-резервний фонд. Бібліотека мала тоді другу категорію, звідси — низькі посадові оклади, мені платили 340 крб. на місяць. Одержав я у спадок ще два томи "анонімок" на свого попередника. І щодня обступали проблеми, проблеми...

З першого ж дня зостався я з ними наодинці. Багато чого обіцяли мені президент і віце-президенти — допомагати, підтримувати. Та про обіцяне відразу забули. Доводилося за все братися самотужки, "вибивати", діставати, "узгоджувати". Але справа рухалася, і не за двадцять, а за три з половиною роки виріс на Московській площі 27-поверховий будинок з усіма допоміжними службами.

Протягом п'яти місяців ми перевезли до нього сім мільйонів томів, і 10 жовтня 1989 року бібліотека відкрила двері для читачів. Яких це коштувало нервів, скільки разів президія ставала на перешкоді — знаю тільки я. Новий куратор бібліотеки, віце-президент, академік І. І. Лукинов не допомагав, навпаки, чекав, щоб я "зламав хребет". І так сталося б, якби не самовіддана підтримка оновленого колективу. За сім років мого директорства не було жодної "анонімки" на мене, жодної скарги працівників бібліотеки.

— Але ж були закиди, що ви досить своєвільно розпоряджаєтеся бібліотечними приміщеннями.

— Ремствували з цього приводу зовсім не мої співробітники. Давайте розберемося. ЦНБ одержує літературу, опрацьовує її й розвозить по 54 бібліотеках. Але бензину немає, машини виділяються в останню чергу. Як виходити із скрути? Два роки тому — старий будинок, що на Володимирській, 62, поставили на капітальний ремонт. Вирішили робити в два етапи: спочатку відремонтувати книгосховище, а потім — ту частину, де містилися дирекція, відділ кадрів, бух-

галтерія. Ці всі служби ми перевели на Московську площу, і вивільнилися кімнати. Я подумав: можна тимчасово здати їх в оренду. Нагодилася фірма "Мінолта", яка за притулок безкоштовно передала бібліотеці автомобілі "Міцубісі", "Мазду", а також копіювальний апарат. І зараз мікроавтобус розвозить літературу, на "Мазді" їздить новий директор, а апарат "Мінолта" працює на благо Бібліотеки. Нині ніхто з моїх тодішніх керівників про це не говорить, а кримінал у моїх діях шукають.

А тоді... Уявіть, я живу в будинку, де мешкають самі віце-президенти. Вони йдуть на роботу пішки, бо бензин дорогий, а я сідаю в "Мазду". Я теж люблю ходити пішки, бо людина енергійна. Але, скориставшись "Маздою", встигаю "провернути" десять питань, а не одне — спрацьовує фактор часу. Та віце-президентів це не обходить, їх заїдає: як же, простий директор, а іномарку має!

Це, вважаєте, емоційне тло, на якому розгорталася головні події. Створили інститути археографії та сходознавства. Директором першого став член-кореспондент АН України П. С. Сохань. Він завітав якось до будинку на Володимирській, попросив мого заступника Л. А. Муху (мене тоді не було) оглянути приміщення. Припали йому до душі кабінети, де розмістилася фірма "Мінолта". Вона довела їх до пуття: зробила гарний ремонт, обставила солідними меблями, прикрасила квітами. Павлу Степановичу спало на думку: ось готове місце, якраз для нього! Він і підкинув її академікові Б. Є. Патону, мовляв, треба викинути іноземців і підселити до ЦНБ ці два інститути. Я про ті квартирмейстерські розмови нічого не знаю, приходжу на засідання президії, а там вже виноситься текст постанови: інститутам — новосілля, а Сенченку догану за те, що потурає "фірмачам". Запрошують присутніх висловитися з цього питання. Голова інформаційно-бібліотечної ради, академік В. Русанівський категорично виступив проти того, щоб інститути квартирували в ЦНБ. А коли почнеться капремонт другої частини будинку, їх що, до книгосховища переводити? Я теж різко заперечував. Мене підтримали академіки В. Трефілов, І. Походня. Одне слово, пропозиція П. Соханя не знайшла схвалення. Тоді ж, на засіданні, я закинув академікові І. Лукинову: "Якщо не допомагаєте бібліотеці, то хоча б не заважаєте". Всі засміялися, Іван Іларіонович засоромився. А він, хоча зовні й доброзичливий, та пам'ятає, хто йому щось не так сказав. Через деякий час запрошує мене до себе і заявляє "До нас дійшли чутки, що книжки з вашої бібліотеки зустрічаються в Канаді". Я відповів, що готовий дати конкретне пояснення з кожного конкретного факту. На тому розмова й обірвалася...

— Це був, можна сказати, перший дзвіночок?

— Мабуть, що так. З подальших подій я зрозумів, що специфічний інтерес до бібліотеки з боку президії посилюється. Через деякий час вона готує нову постанову: передати фонд рукописів ЦНБ Інституту української археографії, а бібліотеку Інституту єврейської культури, що був розгромлений сталінськими підручниками по війні, та зібрання академіка А. Кримського (вони теж зберігаються в наших фондах) — передати Інституту сходознавства. На цей раз мене повідомили

про день засідання заздалегідь, і я підготував офіційного листа, де зазначав: "Відділ рукописів із самого початку становив основу бібліотеки, так, як заповідали її засновники — М. Василенко, В. Вернадський, А. Кримський та інші. Я не можу дозволити собі ліквідувати чи передати комусь цей відділ і ці бібліотеки... Прошу спочатку звільнити мене з посади, а потім уже ділити ЦНБ". Не хотів я, щоб люди пов'язували моє ім'я з тим, як її розтинали, не міг допустити, щоб цей визначний науковий заклад, що входить у десятку найбільших бібліотек світу, перетворився на посередню книгозбірню. Між іншим, прецедент ми вже мали. У 1988 році ЦК Компартії України прийняв рішення про створення бібліотеки із суспільних наук, для неї пропонувалося вилучити з наших 12-мільйонних фондів п'ять мільйонів видань. До речі, головна наукова бібліотека Китаю теж має 12 мільйонів одиниць зберігання, тож наша нічим їй не поступається, хоча Китай, що не кажіть, а таки більший за Україну. Нам би пишатися цим, а не нищити надбане. Тоді вдалося відстояти цілісність ЦНБ, врятувати її від розтину. І на цей раз більшість учасників засідання не схвалила "примусової хірургії".

— Отже, репутацію норовистого директора ви собі заробили...

— Авжеж, "дружна" академічна сім'я не терпить незговірливих. Але продовжу розповідь, бо ми вже наближаємося до кульмінації.

— Майте на увазі звинувачення у сумнівних операціях з бібліотечними книжками?

— Та коли б я хотів "погріти" собі руки, то скористався би нагодою! У 1985—1986 роки ми "чистили" підвали на Подолі, куди ще 70 років тому було звалено майже півмільйона книжок. Вони ніде не були опубліковані, наче й зовсім не існували. А серед них ми віднайшли майже 1800 найдорогоцінніших — палеотипи, інкунабули. Кожна з цих перлин стародруку оцінюється на міжнародних аукціонах майже у мільйон доларів. Людина нечесна могла б приховати кілька книг, можливості для цього були. А я в жодному книгосховищі ніколи один не ходив, завжди разом з їхніми хранителями. Ми у підвалі на Подолі знайшли навіть револьвер 1864 року випуску. Він був загорнутий у газету за 1914 рік і засунутий під книжки.

— А куди ви його поділи?

— Здали до Комітету державної безпеки.

— То ви й справді неділова людина! Дехто за нього виручив би, мабуть, добрячу суму?

— Не жартуйте проти ночі! А якщо серйозно, всі ті книжки взято на облік. Описано обмінно-резервний фонд, що складається з 3 мільйонів одиниць зберігання, складено картотеку іноземних видань. Треба сказати, що створити її — не проста справа. Більше піввіку пролежали книжки у вогких підвалах, звалені у стоси. Чимало з них перетворилися на порошок, майже всі уражені мікроскопічними грибами. Людей, які працювали з ними, мучила алергія. Але вони трудилися з винятковою самовіддачею і за чотири роки зробили те, що не робилося впродовж десятиріч.

— Комісія, що перевіряла вашу роботу, висловила чимало критичних зауважень саме з приводу цього

обмінно-резервного фонду. Внесіть, будь ласка, ясність, що він собою являє і які функції виконує?

— Та комісія була створена в січні цього року, після конфліктів, про які я розповідав. Так що висновки щодо її об'єктивності напрошуються самі собою. Обмінно-резервний фонд складається з непрофільних, дублетних, тобто таких, які є у кількох примірниках, видань, і тих, які за все існування бібліотеки майже ніким ніколи не замовлялися. Серед них книжки німецькою, французькою, італійською мовами. Ув'язнення під землею довело їх до такого жалюгідного стану, що для того, щоб вдихнути в них життя, необхідна праця 20 реставраторів упродовж 600 років. Я вже не кажу, що в нас немає необхідних матеріалів, хімікатів. Так-от, саме цей обмінно-резервний фонд дозволив нам широко розгорнути міжнародний книгообмін, який, до речі, практикується бібліотекою з 1923 року. Підкреслюю — безвалютний обмін, а це дуже суттєво, бо на ВКВ наша держава не багата. ЦНБ комплектує не лише свої, але й фонди ще понад 90 наукових академічних закладів. Так-от, ми уклали угоди з 1650 партнерами у 70 країнах світу. Обмінювалися книжками за принципом — "назва за назву" або "сторінка за сторінку". Але останнім часом ціни на зарубіжні видання значно зросли. Тож доводилося за одне закордонне віддавати два або три своїх. До того ж одержували ми нові, а висилали старі, погано збережені, тож і оцінювалися вони відповідно. Мені дорікали, що ціни виставляли покупці у карбованцях і звичайно ж, на свою користь. Це не правда, бо мова йшла про марки, долари! Закинули, приміром, що я віддав "Загальну енциклопедію мистецтв" (Ляйпціг, 1818—1906 рр.) по 10 крб за том. А на міжнародному аукціоні, мовляв, фірма "Антикваріат і видавництво Кайп", з якою ми мали ділові стосунки, продасть по п'ять тисяч марок за кожен випуск. Може, заправить і більше, якщо вкляде чималі кошти на їхню реставрацію. Це ж були розрізнені, зовсім не придатні томи! Хай би члени комісії подивилися на ті книжки, потримали їх у руках, а не визначали їхню вартість за самою назвою! На обмін аж ніяк не йшли книжки, які були цінними для ЦНБ, інших великих бібліотек України, окремих учених. Видання, що пропонувалися зарубіжним партнерам, спочатку переглядали фахівці, звіряли їх з картотеками та каталогами на дублетність і лише в разі достатньої кількості примірників передавали покупцям.

— Виходить, бібліотечні книжки таки продавалися?

— Це не продаж у буквальному розумінні цього слова. Як здійснювався книгообмін? Ми посилаємо літературу, скажімо, до Німеччини, на адресу фірми, з якою підтримуємо ділові зв'язки, яка оцінює їх і відкриває рахунок, наприклад: одержано видань на 100 марок. Це наш актив. На таку суму вона повинна придбати і надіслати потрібну нам літературу. Якщо вартість її виявиться більшою, то різниця заноситься до пасиву, і на таку суму ми вже маємо підібрати книжки. Кожен партнер, що веде з нами книгообмін, відкриває такий рахунок. Подібного порядку додержуються в усіх цивілізованих країнах.

Право на безпосередній обмін літературою універсальної тематики надала нам президія академії в 1989 році. Керувалися ж ми рекомендаціями ЮНЕСКО, за якими

"книгообмін проводиться за угодами чи договорами, які базуються на взаємній згоді сторін, не обов'язково зафіксований в якомусь формальному документі, вона може бути виражена у неофіційному листі". Завдяки книгообміну ми змогли сформувати бібліотеку для Верховної Ради України. Відібрали 1038 видань, що були бібліотеці не потрібні, відіслали їх за книгообміном до Німеччини. Фірма "Антикваріат і видавництво Кайп" оцінила їх у 13 тисяч марок і на цю суму закупила книжки, необхідні для народних депутатів.

— Зараз такий книгообмін заборонено?

— На жаль. Звинуватили в тому, що ми буцімто віддавали за безцінь унікальні видання, навіть раритети. За існуючими методичними розробками раритетами вважаються книжки, що були видані у Західній Європі в XV—XVII століттях. Такі зберігаються в основному, а не в обмінно-резервному фонді, і ніхто — ні я, ні фахівці бібліотеки не дозволили б собі їх продавати. А скажіть, чим можна пояснити, що чиновники від академії, на словах піклуючись про відродження національного духу, заборонили ЦНБ допомогти створюваній у Москві українській бібліотеці літературою з обмінно-резервного фонду? Якщо припиниться міжнародний книгообмін, то як поповнюватимуться іноземними виданнями фонди наукових бібліотек? Звідки візьметься валюта? Торік ми зуміли "вибити" мільйон доларів для придбання видань. Хай нинішній директор спробує добитися цього! А взагалі, склалася якась парадоксальна ситуація: лівова частина коштів витрачається на придбання літератури, і лише мізерні крихти лишаються на технічне забезпечення.

— А що, й ЦНБ утримується на голодному пайку?

— Звичайно ж, вона не становить винятку. Застарілі уявлення про призначення бібліотек як звичайних книгосховищ призводять до диспропорцій: гігантські фонди і обмаль оргтехніки та засобів доставки літератури, занедбаність книгосховищ і вічна нестача площі, відсутність засобів консервації та реставрації... Ми хотіли було якось вийти із скрутного становища. Оті книжки, в основному німецькою мовою, які бібліотека не спроможна була реставрувати і які були приречені на загибель, одна іноземна фірма погодилася купити за два мільйони доларів. Цієї суми якраз би вистачило на те, щоб залатати наші дірки. Справа в тому, що нове приміщення ЦНБ зведене в найбільш загазованій площі міста. А фільтрів немає, тож забруднене повітря вільно проникає до читальних залів, кабінетів, книгосховищ. Книжки псується. У жодній з країн СНД потрібні нам фільтри не виготовляються. Погодилася була одна американська фірма зробити для нас спеціальні — секційні, які відокремлювали б усі шкідливі домішки, але заправила за них 250 тисяч доларів. З тої суми можна було б з нею розраховуватися. Вистачило б і на хімікати, безкислотний папір, реставраційне обладнання і матеріали. А так... Як людина обізнана, могу цілком відповідально твердити, що через 10—15 років фонди бібліотеки на Московській площі загинуть. Хто відповідатиме за це?

— А вас звинуватили в тому, що ви зазіхнули на культурне надбання України.

— Скажіть, що це за скарби, які 70 років гноїлися в підвалах і, власне, нікому не були потрібні? Що ж, далі триматися за них, спостерігаючи, як гинуть? За роки існування ЦНБ було списано, вважайте, викинуто на смітник близько мільйона томів, що застаріли або самозруйнувалися. Це інструкцією дозволяється, а от повернути книги в науковий обіг (шляхом продажу, обміну) — категорично забороняється. Цікаво, кому це вигідно? Читачеві? Бібліотеці? Державі? А я вважаю, що варто було б безплатно передавати такі книжки країнам Європи, бібліотеки яких найбільше постраждали під час Другої світової війни. А ті, гідно оцінивши цей жест доброї волі, можливо, так же безплатно повернули б нам літературу, вивезену фашистами з України.

Взагалі, серед фахівців дедалі відчутніше усталюється думка, що бібліотекам треба збирати тільки ті книжки, що видавалися або видаються на території їхніх країн. Зарубіжні ж видання чи праці можна одержати з будь-якої країни у вигляді копій за допомогою сучасних каналів зв'язку — по факсу чи електронній пошті.

— Як на мене, це цілком слушна думка. Бо де надбати добре обладнані приміщення, засоби реставрації та консервації, де взяти фахівців, здатних кваліфіковано обробити надходження іноземними мовами?

— На жаль, сановних "піклувальників" книжкових скарбів це мало турбує. Нам треба рятувати свої, справжні надбання. В яких умовах зберігаються зараз інкунабули, палеотипи, книжки кириличного друку? Вони стоять на металевих стелажах, а кожную треба заховати у спеціальний футляр. Треба знати, що період українського відродження припадає на середину минулого сторіччя, коли увійшов у вжиток папір, що виготовлявся на кислотній основі. На ньому і почали друкувати книжки, зважте, дуже невеликими тиражами, так що до наших часів збереглася їх мізерна кількість. А в нас вони на межі загибелі. Ось про них, про видання, що виходили в Україні, які складають її документальну пам'ять, необхідно насамперед піклуватися. На долари, що їх готова була виплатити фірма, можна було б придбати за кордоном 50 тисяч футлярів з безкислотного паперу і зберегти для нащадків наше національне надбання.

— Виходить, про своє не дбаємо, а за німецькі книжки академіки горою стали? Адже однією з причин усунення вас став ваш намір вступити в діловий контакт з тою фірмою, який так і не здійснився.

— Мабуть, спрацьовує синдром Гобсека: що моє, то моє. Найменша спроба працівників бібліотеки переглянути дублетні, мало запитувані фонди, "очистити" їх з користю для ЦНБ трактується тими ревнителами книжок як злочин. Ініціатива, як відомо, карається. Торік зняли з роботи директора Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаніка М. Лизинця за те, що він організував продаж мікрокопій книжок. А між тим, трохи раніше книгозбірні одержали ось таке розпорядження президії АН України: "У зв'язку із створенням у Москві, в системі АН Академії наук СРСР, спеціалізованого видавничо-торговельного підприємства "Наследие"... установам АН України разом з Українським фондом культури, відповідними міністерствами та відомствами, громадськими організаціями сприяти "Наследію" у від-

творенні літературних, історичних та художніх творів, що зберігаються в бібліотеках та музеях, для їх факсимільного відтворення та реалізації копій на книжкових ринках СРСР та зарубіжних країн". Отож, московському "Наследію" треба було всіляко сприяти, а робити щось корисне для власних бібліотек, для своєї країни — зась! Патріоти не дозволили. А то була наша спільна з Лизинцем ідея — робити мікрофільми і продавати їх. За кордоном нею зацікавилися, почали надходити замовлення. Один директор поплатився за ініціативу роботою...

— І з другим, тобто з вами, теж "круто" обійшлися. Миколо Івановичу, з усього сказаного вами можна зробити висновок, що Центральна наукова бібліотека знаходиться у цілковитій залежності від президії АН України, зрештою, від її президента. Але вона сама — це справді духовне надбання всього народу України, а не лише академіків, і громадськість не повинна байдуже спостерігати, що в ній коїться.

— Що стосується історії зі мною, то я наполягав і наполягаю на тому, щоб справді незалежна від академії комісія ретельно перевірила всі факти. А щодо ЦНБ... Вона переживає ті ж труднощі, що і всі культурологічні заклади нашої держави. До влади замість партократів прийшли демократи, а ставлення до бібліотек лишилося таким, як і раніше. Суспільство досі достеменно не збагнуло їхню роль у забезпеченні інформаційних основ економічного добробуту. Давно час утворити інформаційно-бібліотечну комісію із провідних фахівців, прийняти закони про інформаційно-бібліотечну справу, про обов'язковий примірник. Та й наш парламент, чи не єдиний у світі, не має власної парламентської бібліотеки. А знаєте, що насамперед зробили нові уряди країн Східної Європи, що розірвали пута соціалістичної співдружності? Створили національні і парламентські бібліотеки. Бо закони треба приймати не з наскоку, не за розпорядженням партійних бонз, не на хвилі емоцій, а вдумливо, з урахуванням досвіду цивілізованого світу. А цього досвіду можна набратися з книжок. Навіть більшість країн так званого третього світу в Африці, Латинській Америці, на Далекому Сході парламентські бібліотеки мають, а Україна — ні. Коментарі, гадаю, зайві.

— Та й престиж бібліотечних працівників за рубежом набагато вищий, ніж у нас. Наскільки мені відомо, директор Бібліотеки Конгресу США, філолог Джеймс Біллінгтон, супроводжував недавнього президента Джона Рейгана під час його офіційного візиту в СРСР і був його консультантом. Директорам наших провідних книгозбірень подібне визнання може тільки снитися. До речі, Миколо Івановичу, автор однієї з присвячених вам

публікацій досить уїдливо кепкував з того, що на посаду директора взяли "комунальника". Тобто керувати однією з головних бібліотек України, мовляв, довірили неспеціалістові у бібліотечній справі.

— 1966 року я закінчив факультет обчислювальної техніки Харківського інституту радіоелектроніки за спеціальністю "Математичні та обчислювальні прилади і пристрої". Через вісім років захистив кандидатську дисертацію на тему "Синтез обчислювальних досліджень з використанням ЕОМ для розрахунків, що можна застосувати в галузях, які вимагають великих масивів даних та їхньої переробки в масштабах реального часу".

— Це саме те, що треба для сучасної бібліотеки.

— Гадаю, що так. А "комунальником" прозвали тому, що майже 20 років працював у Харківському інституті інженерів комунального будівництва доцентом кафедри прикладної математики, одночасно керував інститутським обчислювальним центром, який, власне, довелося споруджувати та обладнувати з нуля. Паралельно у масштабах міста відповідав за впровадження обчислювальної техніки та автоматизованих систем на підприємствах. Будівельного досвіду додалося, коли, обраний головою профкому, взявся за зведення 9-поверхового корпусу бази відпочинку інституту. Все знадобилося, коли занурився і в бібліотечну справу, до якої прикипів душою. Попри все хочеться вірити, що і в цій царині стануться істотні зміни, що буде вироблена державна, добре продумана інформаційна політика з орієнтацією на незалежність України і сучасні вимоги. Бо інакше непоправно відстанемо від цивілізованого світу.

— Що ж, будемо сподіватися на краще. Дякую за розмову...

*Бесіду вела Світлана КИСТАНОВА
10 грудня 1992 року*

Після цього інтерв'ю — повне мовчання, що тривало майже два місяці. 6 лютого 1993 р. газета "Культура і життя" (№ 5) знову повернулася до цієї теми, надрукувавши окремі з багатьох листів на підтримку М. Сенченка, що надійшли до редакції. Далі було вміщено замітку Галини Полозової, заступника директора Державної бібліотеки України, яка висловила власну думку стосовно подій, що змусили Миколу Івановича написати заяву про звільнення "за власним бажанням".

Фахівець не лишився без роботи. Його було призначено проректором по науці університету "Києво-Могилянська академія". Як бачимо, розумні, енергійні, прогресивні люди ще потрібні нашій державі.